

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ**

На правах рукопису

КАРПУХІНА ТЕТЯНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 94.009.17(=161.2=161.1) «1939/1941»

**ВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНЦЯМИ І ПОЛЯКАМИ
НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
(1939 – 1941 рр.)**

20.02.22 –військова історія

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Науковий керівник:
Постоловський Руслан Михайлович
кандидат історичних наук, професор

РІВНЕ-2010

ЗМІСТ

Вступ.....	3-11
Розділ 1. Історіографія та джерела дослідження.....	12-34
1.1. Опубліковані та архівні документи матеріали.....	12-21
1.2. Стан наукової розробки проблеми.....	21-35
Розділ 2. Суспільно- політичне та громадське життя українців і поляків в умовах радянизації Західної України у 1939-1941рр.....	36-119
2.1 Україна в планах іноземних держав на початку Другої світової війни.....	36-64
2.2 Встановлення радянського тоталітарного режиму.....	65-96
2.3 Форми і методи боротьби українського підпілля проти окупаційного режиму.....	96-119
А)Формування репресивно-каральної системи.....	96-103
Б)Політична боротьба і опір радянській тоталітарній системі.....	104-112
В)Масові депортації населення Волині.....	113-119
Розділ 3. Польсько-українські відносини в Надсянні, Холмщині, Підляшші.....	120-152
3.1 Участь українців і поляків у сфері діяльності громадських закладів і державних установ.....	120-139
3.2 Утворення, структура і функціонування ОУН.....	140-152
Висновки.....	152-162
Список використаних джерел.....	162-207
Додатки.....	207-237

ВСТУП

Актуальність дослідження – Тривалий час в історіографії Другої світової війни була, по суті, відсутня наукова концепція, замість якої використовувались ідеологічні догмати, що були сконструйовані апаратом КПРС. Внаслідок негативного впливу ідеологічного фактора не було створено наукового літопису і повноцінного дослідження з проблематики Другої світової війни в УРСР. Лише, в умовах незалежної Української держави, став можливим аналітично-критичний розбір військово-політичного протистояння на західних землях України у 40-і роки ХХст.

В археографічному плані можна виділити документи національно-патріотичних сил (ОУН, УПА, УГВР) і супротивного табору, зокрема державного і військового керівництва УРСР-СРСР, німецького державно-військового проводу, польських військово-політичних формувань (Армії Крайової і Армії Людової), а також матеріали західної дипломатії. У першу чергу аналізувалися матеріали офіційних структур, а вже згодом мемуари і пресова публіцистика.

З цією політикою та її неоднозначними наслідками в усій їх повноті населення західного регіону України зустрілося вперше невдовзі після вибуху Другої світової війни. Відомо, що власне тоді відбулося і входження до складу колишньої Української РСР тих історично українських територій, що перебували протягом міжвоєнного часу в межах II Речі Посполитої, а саме - Східної Галичини, Західної Волині та частини Полісся, які дістали узагальнюючу назву Західна Україна. Але відразу після вступу у вересні 1939 року на західноукраїнські землі Червоної Армії здійснюється політика не лише формально-юридичного оформлення контролю сталінської тоталітарної держави над ними зустрічними рішеннями Народних Зборів Західної України та Верховних Рад СРСР і УРСР. Зусилля комуністичного режиму спрямовуються водночас на перетворення регіону в інтегральну частину колишнього Радянського Союзу: тут негайно розпочинається інтенсивне відтворення тих структур, що складала основу соціально-економічного і суспільно-політичного ладу в тодішньому СРСР. Процес, який визначають терміном «радянізація», охопив усі сфери життя західноукраїнського суспільства. Тривалий час його зміст офіційною

радянською історіографією подавався тільки у позитивному аспекті, спотворюючи історичну свідомість і згубно позначаючись на висвітленні цієї важливої проблеми минулого нашого народу. Тепер, коли відновлюється історична правда, важливо виважено, на основі наукового осмислення з віддалі більш ніж 60 років об'єктивно показати складність процесу українсько-польських відносин протягом вересня 1939 - червня 1941 років. Це слугуватиме відтворенню правдивої картини історичного минулого нашого народу, справжньої історії окремих регіонів України, усуненню однієї з прогалин у висвітленні подій на межі 30-40-х років.

Досліджуючи польсько-українське політичне і збройне протистояння на теренах Західної України, історики кожного разу намагалися пояснити його причини. Зокрема, аналіз конфлікту під час роботи одинадцяти міжнародних наукових семінарів (1996-2005), що були започатковані угодою між Світовим союзом воїнів Армії Крайової (АК) і Об'єднання Українців у Польщі (ОУП), суттєво зблизив позиції дослідників обох країн, допоміг їм безпосередньо познайомитися з точкою зору своїх наукових опонентів, дав можливість частині з них здійснити еволюцію у власних поглядах на обговорювані проблеми, підштовхнув до висновку, що знання історії двосторонніх взаємин потрібно їхнім народам, особливо новим поколінням українців і поляків, котрі будують своє майбутнє.

Слід зазначити, що і сьогодні в українсько-польських стосунках, незважаючи на активний міждержавний діалог, на громадському рівні не припиняються спроби розпалювання міжнаціональної ворожнечі. На книжковому ринку та в періодичних виданнях Польщі нерідко з'являються публікації антиукраїнського характеру з описами жорстоких сцен численних вбивств невинних поляків передусім священників, жінок та дітей, людей похилого віку. При цьому ані словом не згадується про негативну роль осадництва, паціфікацію, політику польських урядів направлену на тотальне ополячення українців ще у міжвоєнний період, про так звані „відплатні акції”, а іншими словами – терор польських військових формувань проти українського населення у роки війни, наслідком якого стали сотні спалених українських сіл і десятки тисяч закатованих

українців. Тому ґрунтовне дослідження польсько-українських стосунків має неабияку наукову актуальність оскільки є надзвичайно необхідним для створення цілісної картини цих взаємин у роки Другої світової війни. Актуальність даної теми зумовлена не тільки потребами історичної науки, але й геополітичною ситуацією навколо України. В умовах налагодження і розвитку добросусідських стосунків між Україною і Польщею є просто необхідним неупереджене вивчення даної теми. Одним з надзвичайно важливих аспектів, що впливав на двосторонні стосунки, була проблема визнання польським урядом та підпіллям права українців на створення власної державності на теренах Західної України.

Дослідження першої спроби запровадження і функціонування в Західній Україні сталінської тоталітарної системи важливе й тому, що це був перший досвід насадження радянської суспільної моделі за межі території її виникнення. У згаданий період - на відміну від 1918-1922 років - у Європу експортувалася вже повністю сформована суспільна система, що вела свій початок від більшовицького перевороту 1917 року. Після Західної України (і Західної Білорусії, де аналогічні процеси відбувалися паралельно), цей досвід був неодноразово повторений в різних модифікаціях: від Прибалтики до країн Центральної Європи, а згодом - Південно-Східної Азії та Латинської Америки. Остання обставина, а також тісний зв'язок подій в Західній Україні з міжнародною політикою 1939-1941 років дозволяють розглядати цей важливий етап новітньої української історії цілком правомірно у контексті європейської і світової історії.

Наукове узагальнення та осмислення проблеми підсилюється її практичною значущістю. Адже наслідки подій 1939-1941 років мають значний вплив на сучасну долю незалежної Української держави. Річ у тім, що здійснене сталінізмом на початку Другої світової війни включення Західної України до складу УРСР було, без сумніву, подією великої історичної ваги, оскільки вперше за багато століть українці з'єдналися в межах однієї державної структури. Але через свою обмежену тривалість це насильне об'єднання не спричинило глибоких змін ні в Західній, ні в Радянській Україні. І все ж воно мало певний вплив: перше знайомство з радянською системою виявилось для західних українців в

основному негативним досвідом, у результаті якого багато з них дійшли висновку, що «більшовицької» влади слід уникати будь-якою ціною.

Таким чином, цей досвід україно-польських відносин у 1939-1941-х роках відіграв важливу роль у подальшому, коли постало питання про проголошення незалежності України та відмову від комуністичної спадщини, а також відіграють сьогодні у її розбудові. Звернення до даної теми потрібне й для сучасних суспільних потреб, зокрема, для пошуку варіантів виходу держави з соціально-економічної кризи. Дослідження проблеми важливе і у суто етичному плані: адже відтворення правди про нелегкі 1939-1941 роки є вагомим компонентом збереження пам'яті про тисячі й тисячі безвинних жертв, шана мільйонам корінних жителів краю, які на своїх плечах винесли неймовірний тягар суспільно-політичних перетворень. Згадані події є повчальним уроком для сьогодення у тому розумінні, що до багатьох трагічних сторінок описуваного в дисертації періоду історії українського народу людство не має права вдаватися ніколи.

Викладені вище міркування і визначили вибір предмету дослідження та дозволили сформулювати тему дисертаційної праці. Автор свідомий того, що вона є лише однією з скромних спроб у тій важливій роботі, що її проводять вітчизняні історики та науковці інших гуманітарних галузей щодо переосмислення суті українсько-польських відносин на початковому етапі Другої світової війни.

Предметом дослідження – виступають українсько-польські міжетнічні відносини на початковому етапі Другої світової війни. Суспільно-політичне та громадське життя українців і поляків в умовах радянської Західної України у 1939-1941 роках. Встановлення радянського тоталітарного режиму і депортації польського і українського населення. Участь українців і поляків у сфері діяльності громадських закладів і державних установ.

Форми і методи боротьби українського та польського підпілля проти окупаційного режиму. Польсько-українські відносини в Надсянні, Холмщині, Підляшші.

Об'єктом дослідження – стало широке коло архівних документів, спогадів сучасників і очевидців процесів, що відбувалися на західноукраїнських землях у 1939-1941 роках, збірки та публікації документів та матеріалів, монографічні праці та дисертації.

Вибір хронологічних рамок дисертації – вересень 1939 - червень 1941 років - зумовлений тим, що у цей період в суспільно-політичному житті Західної України відбувалися події, які мали вагомий вплив на подальшу долю регіону і наслідки яких даються взнаки і до сьогодні. У вказаний період відбувся злам польської моделі життя населення регіону та утвердження її радянського різновиду. В політичній сфері здійснюється перехід до одержавлення процесу господарювання. Основу його склали ліквідація приватної власності, націоналізація усіх підприємств, шляхів сполучення, банків, об'єднання більшості товаро-виробників у містах під тиском влади у промислові артілі. В аграрному секторі після короткого першого етапу реформи, коли було, ліквідовано крупне землеволодіння, розпочалося насадження колективних форм власності, які, тим не менше, не змогли зайняти панівного становища. У соціальній галузі економічні заходи сталінського тоталітарного режиму зумовили суперечливі явища на споживчому ринку та рівні життя населення.

Інтеграційні процеси нової влади носили, безперечно, примусовий характер, хоча в окремих випадках (модернізація промисловості, певні зміни у соціальній сфері та інше) вони співпали з об'єктивними потребами суспільного розвитку регіону. І хоча політика радянської держави в соціально-економічному житті західноукраїнських земель була 22 червня 1941 року перервана нападом фашистської Німеччини на СРСР, проте основні тенденції цього процесу та реакція на нього західноукраїнського суспільства проявилися досить виразно.

Географічні межі дослідження – західноукраїнські землі, що знаходились під радянською окупацією з одного боку та Надсяння, Холмщина, Підляшшя, які знаходились під німецьким окупаційним режимом – з іншого.

Мета і завдання роботи – Виходячи з наукового, теоретичного та практичного значення проблеми, враховуючи необхідність її подальшого об'єктивного висвітлення, спираючись на вітчизняні та зарубіжні публікації

документів та матеріалів, використовуючи неопубліковані джерела, враховуючи нагромаджені матеріали і висновки історіографії українською, англійською, польською та російською мовами, автор поставив своєю метою дати об'єктивно виважену й цілісну картину українсько-польських взаємин на початковому етапі Другої світової війни (вересень 1939-червень 1941 років).

У відповідності до загальної мети висувуються наступні завдання:

1. Розкрити суспільно-політичне та громадське життя українців і поляків в умовах радянизації Західної України у 1939-1941 роках.
2. Встановлення радянського тоталітарного режиму і депортації польського і українського населення.
3. Участь українців і поляків у сфері діяльності громадських закладів і державних установ.
4. Форми і методи боротьби українського та польського підпілля проти окупаційного режиму.
5. Польсько-українські відносини в Надсянні, Холмщині, Підляшші.

Методологічну основу дисертації – складають принципи історизму, наукового та об'єктивного підходу до висвітлення теми при поєднанні з загальнонауковими конкретними історичними методами. Дисертант враховував праці відомих вчених в галузі історичних узагальнень, звертався до хронологічного та порівняльно-історичного методів аналізу. Застосовані також: методи періодизації, класифікації, причому перевага надавалася науковому опрацюванню й осмисленню документальних, насамперед маловідомих фактів. В усій своїй сукупності все це стало важливим механізмом для розкриття поставленої у роботі мети. Огляд наукової літератури з досліджуваної проблеми здійснювався за хронологічним та структурно-тематичним принципами історіографії.

Наукова новизна дослідження та особистий внесок автора у висвітленні проблеми полягають в тому, що в дисертації:

- практично вперше серед вітчизняних, та зарубіжних праць комплексно досліджується суспільно-політичне становища Закерзоння;

- досліджено формування репресивно-каральної системи щодо українського та польського підпілля проти окупаційного режиму;
- з сучасних наукових позицій проаналізовані основні напрямки, форми та методи перетворень в суспільно-політичній сфері Західної країни на початку Другої світової війни, ставлення до цього процесу різних категорій і верств місцевого населення, його наслідки;
- здійснена спроба дати об'єктивне наукове пояснення як уже відомих так і нововиявлених фактів з суспільно-політичного життя західноукраїнського суспільства тодішнього періоду;
- оцінка подій соціально-економічної історії регіону 1939 -1941 років дається на основі сучасного підходу до загальнолюдських цінностей і джерел суспільно-політичного прогресу;
- зведено до наукового вжитку багато невідомих і невикористаних раніше матеріалів низки центральних та обласних державних архівів України, спогадів.

Основні положення дисертації, що виносяться на захист –

1. Суспільно- політичне та громадське життя українців і поляків в умовах радянизації Західної України у 1939-1941 роках.
2. Встановлення радянського тоталітарного режиму і депортації польського і українського населення.
3. Участь українців і поляків у сфері діяльності громадських закладів і державних установ.
4. Форми і методи боротьби українського та польського підпілля проти окупаційного режиму.
5. Формування репресивно-каральної системи.
6. Політична боротьба й опір радянській тоталітарній системі.
7. Масові депортації населення Волині.
8. Польсько-українські відносини в Надсянні, Холмщині, Підляшші.

Науково-практична значимість роботи – полягає в тому, що її матеріали і висновки можуть бути використані для підготовки узагальнюючих праць з історії України, насамперед її західного регіону, видання збірок документів та матеріалів, що торкаються питань суспільно-політичного життя краю 1939-1941

років. Вона буде корисною для розробки загальних і спеціальних курсів з новітньої історії України західного регіону республіки та військової історії України, політології, при проведенні семінарських занять у вузах, виховної роботи і факультативних занять у шкільному курсі Історії України та народознавства, основні положення і висновки дисертації, зібраний автором фактологічний матеріал стануть у нагоді і при подальшому дослідженні низки питань даної теми і суміжної проблематики.

Структура роботи – визначена поставленими у ній метою і завданнями, а тому побудована за проблемно-хронологічним принципом. Вона складається з вступу, трьох розділів перший поділений на два параграфи, другий – на три параграфи, третій – на два параграфи, висновків, списку використаних джерел та літератури, та додатків.

Апробацію теми - здійснено шляхом його обговорення та рекомендації до захисту кафедрою всесвітньої історії Рівненського державного педагогічного інституту, а також через виклад основних його положень на звітній науково-практичній конференції викладачів, аспірантів, магістрантів, студентів. Наука очима молодих (квітень 2006р.) РДГУ, I всеукраїнській науково-практичній конференції студентів та молодих науковців «Наука, освіта, суспільство очима молодих» 10-11 травня 2007 року РДГУ, звітній II науково-практичній конференції молодих науковців. Наука очима молодих 13 грудня 2006р. РДГУ, звітній науково-практичній конференції викладачів, аспірантів, магістрантів, студентів. Наука очима молодих 23 квітня 2007р. РДГУ, II всеукраїнській науково-практичній конференції студентів та молодих науковців «Наука, освіта, суспільство очима молодих» 17-18 травня 2007 року РДГУ, III звітній науково-практичній конференції молодих науковців. Наука очима молодих 13 грудня 2006р. РДГУ, звітній науково-практичній конференції викладачів, аспірантів, магістрантів, студентів. Наука очима молодих (березень 2008р.) РДГУ, I Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих науковців «Наука, освіта, суспільство очима молодих» (в рамках Всеукраїнського Фестивалю науки) 15-16 травня 2008р м.Рівне, I Міжвузівській науково-практичній конференції присвячена річниці прийняття християнства на Україні.

15-17 жовтня 2008 р. РДГУ, РІС КСУ, Рівненський краєзнавчий музей, міжрегіональній науково-практичній конференції викладачів, аспірантів Європейське суспільство ХХ-ХХІст.ст. -Львівський інститут українознавства імені І.Крип'якевича НАН України , жовтень-листопад 2008, І Всеукраїнська науково-практична конференція молодих науковців. Наука очима молодих, грудень 2008р. РДГУ, звітній науково-практичній конференції викладачів, аспірантів, магістрантів, студентів., лютий 2009р. РДГУ та інших наукових конференціях. Ключові положення й висновки дисертації опубліковані у науковій брошурі автора, сімнадцяти статтях (п'яти ВАКівських), матеріалах і тезах доповідей та повідомлень наукових конференцій. Крім того, вони були використані автором у власній педагогічній діяльності при підготовці оглядових та спеціальних курсів лекцій з історії України для студентів Рівненського державного гуманітарного університету.

1. . Історіографія та джерела дослідження.

Тривалий час в історіографії Другої світової війни була, по суті, відсутня наукова концепція, замість якої використовувались ідеологічні догмати, що були сконструйовані апаратом КПРС. Внаслідок негативного впливу ідеологічного фактора не було створено наукового літопису і повноцінної бібліографії з проблематики Другої світової війни в УРСР. Лише тепер, в умовах демократизації суспільства, став можливим аналітично-критичний розбір військово-політичного протистояння на західних землях України у 40-і роки ХХст.

Мусимо констатувати, що історія цього регіону теж вивчена ще вкрай недостатньо. Досі не опубліковано комплексного спеціального дослідження з даної проблеми. Позатим у розпорядженні науковців є чимало архівних документів, з яких знято дію грифів “таємно” чи “цілком таємно”, опубліковано тематичні археографічні колекції, що об’єктивно відображають воєнно-політичні реалії регіону у середині ХХст.

В археографічному плані можна виділити документи національно-патріотичних сил (ОУН, УПА, УГВР) і супротивного табору, зокрема державно-патріотичного і військового керівництва УРСР-СРСР, німецького державно-військового проводу, польських військово-політичних формувань (Армії Крайової і Армії Людової), а також матеріали західної дипломатії. У першу чергу аналізувалися матеріали офіційних структур, а вже згодом мемуари і пресова публіцистика.

Найбільше документального матеріалу супротивних сторін виявлено у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВ України) і в Центральному державному архіві громадських організацій (ЦДАГО України).

У ЦДАВОВ України для дослідження даної проблеми є дуже актуальними фонди: “Крайовий провід ОУН на Західних Українських Землях”, в яких зберігаються: оригінали і копії постанов й резолюцій Великих Зборів, конференцій ОУН(б), відозви, комунікати, накази, декларації, меморандуми, господарські, організаційні та політичні звіти Краєвого проводу ОУН(б),

інформації осередків ОУН(б), звіти про діяльність похідних груп ОУН, Біла книга ОУН (Про диверсію – бунт Яри – Бандери); Акт проголошення відновлення Української Держави у Львові від 30 червня 1941р., декларації, меморандуми, звернення та постанови Українського Державного Правління, його склад, чернетки протесту Українського Державного Правління проти включення німцями Галичини в склад Генерального Губернаторства, постанови і зведені відомості про проголошення Української Держави на зборах сіл Волинської, Житомирської, Київської, Кам'янець-Подільської, Станіславської, Львівської, Тернопільської областей; копії листів А.Мельника до Гітлера і Розенберга з протестом проти приєднання Західної України до Генерального Губернаторства; відозви ОУН і Головної Команди УПА до українців, росіян, поляків, чехів, до Червоної Армії, американських та англійських військ, військовополонених; оригінали журналів, листівок, статей, щоденників українських націоналістів.

Воєнно-політична діяльність УПА відображена в наказах і розпорядженнях Головної Команди, Крайових команд УПА-Північ, УПА-Захід, “Карпати”, “Говерла”, груп “Турів”, “Заграва”, “Тютюнника”, “Богуна”, “Бистрого”, “Холмська бригада”, бригади “Соборна Україна”, “Холодний Яр”, “Буг”, “З’єднання групи 444”, “Базар”, “Петлюра”, Тернопільського воєнного округу УПА, Перемишлянського воєнного округу, воєнного округу “Хортиця”, IV воєнного округу, а також в наказах командирів загонів “Січ”, “Полтавський”, ім. Богдана Хмельницького, “Стародубський”, “Фастівський”, Остапа Дороша, “Прилуцький”. Також виявлено звіти сотенних командирів, різні хроніки бойових дій, звіти окружних відділів пропаганди, інформації про положення на місцях, та організаційні і розвідувальні звіти надрайонів, окремі інформаційні, військові та суспільно-політичні звіти.

Вказаний археографічний матеріал дає можливість виокремити основні напрямки політичної та військової діяльності ОУН(б) і ОУН(м), дослідити процес переоцінки відносин ОУН до німецьких окупантів, перехід від позиції безнадійного сподівання ОУН на німецьку підтримку у відновленні української держави до збройного резистанту з ними. Документи ЦДАВОВ України чітко відображають тактику УПА двофронтової, а іноді і багатифронтової боротьби

УПА проти нацистів та їх союзників – угорців (на Закарпатті) і румунів (на Буковині), а також більшовиків і польської Армії Крайової, проливають світло на воєнну стратегію УПА, взаємини її формувань з загонами ОУН(м) і УПА-УНРА Т.Бульби-Боровця, про ставлення ОУН(б) і УПА до формування Дивізії СС “Галичина”.

У ЦДАГО України використано фонди: “ЦК КП України”, “Український штаб партизанського руху”, “Комітет державної безпеки при Раді Міністрів УРСР”, “Центральний комітет КПЗУ” та ін., які дали можливість прослідкувати діяльність ОУН(б), ОУН(м), а також ЦК КП(б)У, партійних і радянських органів, НКВС, НКДБ, Українського штабу партизанського руху, партизанських штабів з’єднань і загонів, німецьких спецслужб, командування частин вермахту. Використано нормативно-аналітичні та пропагандистські матеріали супротивних сторін про економічне і політичне становище в краї напередодні Другої світової війни, діяльність Комуністичної партії Західної України та її розгром, заходи Політбюро ЦК КП(б)У щодо встановленню тоталітарного режиму в регіоні у 1939-1941рр., по проведенню депортаційних акцій та репресій; довідки, спеціальні повідомлення та інформації органів НКВС-НКДБ про стан боротьби з “українсько-німецькими націоналістичними бандами” та оунівським підпіллям в західних областях України. Особливо цінними є постанови II і III Великих зборів ОУН(б), II і III Конференцій ОУН(б), Української Головної Визвольної Ради; листування А.Мельника до Ріббентропа, Гітлера, Кейтеля, а також Української Національної Ради у Львові до Гітлера і у Києві до Е.Коха, меморандум ОУН до генерал-губернатора Франка з протестом про приєднання Галичини до Генерального Губернаторства; накази командира групи УПА Енея; матеріали I Конференції поневолених народів Сходу; розпорядження головнокомандувача УПА Кліма Савура з державотворчих питань, про діяльність Поліської Січі, а потім УПА і УНРА під командою Т.Бульби-Боровця; німецькі документи про окупаційний режим на західноукраїнських землях; інформаційні повідомлення німецьких каральних органів про діяльність ОУН і УПА, що були представлені на Міжнародний Військовий Трибунал у Нюрнберзі.

Діяльність ОУН і УПА та інших формацій українського руху опору широко відображалася в постановах Політбюро ЦК КП(б)У, у звітах Львівського та Тернопільського обкомів КП(б)У, Українського Штабу партизанського руху, довідках та інформаціях органів держбезпеки про боротьбу з українським “бандитизмом”, у звітах і радіограмах підпільних більшовицьких органів, партизанського командування про суспільно-політичне становище на окупованій території у 1939-1941рр. та відносини ОУН до нацистів і більшовицьких партизанів.

Чимало цінних документів виявлено у регіональних архівах, насамперед у фондах Центрального державного історичного архіву України у Львові (ЦДІА України у Львові)[14-17], Державних архівів Львівської (ДАЛО)[20-28], Волинської (ДАВО) [18]та Рівненської (ДАРО)[19] областей. Так, у фондах ЦДІА України у Львові опрацьовано фонд “Шептицький Андрій – Олександр, граф, митрополит Греко-католицької церкви”, у якому сфокусовано суспільно-політичні події у краї напередодні і в роки Другої світової війни. Тут зберігаються звернення А.Шептицького до духовенства і українського народу з приводу нападу Німеччини на Радянський Союз, переписка з проводом ОУН з питань розбрату і необхідності примирення, рекомендації щодо формування персонального складу Українського Державного Правління і Ради сеньорів, а також його пастирські листи про переслідування польським урядом православних церков на Волині, Холмщині, Підляшші і Поліссі. Зафоновані відозви і звернення 115 видатних політичних діячів, діячів науки, освіти і культури від 14.06.1941р. про необхідність консолідації політичних сил для розгортання боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу, Звернення 37 західноукраїнських політичних емігрантів від 22.06.1941р. про створення Українського Національного Комітету на чолі з В.Горбовим.

У фонді “Народні Збори Західної України” зберігаються оригінали та копії стенограм Українських Народних Зборів Західної України, виступи депутатів, доповіді, матеріали про організацію виборів та проведення Народних Зборів, декларації цього зібрання.

У Державному архіві Львівської області опрацьовано фонди “Львівський обком Компартії України”, “Дрогобицький обком КПУ”, “Дрогобицький міськком КПУ”, зокрема документи 1939-1944рр., які висвітлюють політику радянського тоталітарного режиму в регіоні. У фондах “Львівське воєводське управління”, “Губернаторство дистрикту “Галиція” у Львові Генерал Губернаторства 1941-1944” , “Львівська обласна рада депутатів трудящих та її виконавчий комітет 1939-1941 використано Постанови Тимчасового Управління по Львівському воєводству за 1939-40рр., статистичні дані про економічне становище, культуру, охорону здоров’я, документи про переселення, окремі німецькі документи, в тому числі циркуляри уповноваженого державного комісара дистрикту “Галичина”. Конкретно-історичний матеріал почерпнуто у відділах рукописів та періодики Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника НАН України та Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського.

У Державному архіві Рівненської області упорядковано фонд “Колекція документів ОУН-УПА” (1940-1946рр.) , в якому віднайдено Маніфест ОУН(б) 1940р., постанови II і III Надзвичайних Великих Зборів ОУН(б), II і III Конференцій ОУН(б), накази і розпорядження надрайонних і районних провідників ОУН, військових командирів УПА. Фонд “Рівненський обласний виконавчий комітет” містить статистичні дані про соціально-економічне становище краю, стан освіти, культури.

Документи з історії збройної боротьби на західноукраїнських землях опрацьовані також у фонді Державного архіву Волинської області “Волинський провід ОУН”, де зберігаються накази, організаційні звіти, інформації про діяльність ОУН-УПА на території Волині, листівки, заклики, статті, а також документи про українсько-польські відносини на Волинських землях в 1939-1941рр.

До наукового аналізу залучено також збірники (колекції) документів і матеріалів, що були опубліковані в Німеччині, США, Канаді, СРСР і ПНР, а також в сучасній Росії Польщі та Україні.

Офіційна історіографія УРСР-СРСР Другої світової війни тривалий час не знаходила гідного місця для належного показу народної трагедії, яка розігралася в цю епоху на західноукраїнських землях. Тому значна частина документів з вказаної проблеми була введена в науково-суспільний обіг в діаспорі. Насамперед відзначимо “Білу книгу ОУН: Бунт Яри-Бандери-Габрусевича”, збірники “Два етапи” і “На руках Бандери українська кров”. Відтак науковці отримали змогу користуватися першоджерелами. Однак вони опубліковані без дотримання правил археографії, що інколи понижує його правноінформаційну вартість.

Документи, що публікувалися в СРСР, односторонньо відображають події на західноукраїнських землях у роки Другої світової війни. Однак вони мають певну інформаційну цінність. Виділимо наступні збірники: “Переписка Председателя Совета Министров СССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941-1945гг.”, “Совершенно секретно! Только для командования! Документы и материалы о стратегии фашистской Германии в войне против СССР”, “Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками”. – Сборник материалов в 8 томах. –Т.3, “СССР в борьбе за мир накануне второй мировой войны (сентябрь 1938-август 1939г.) Документы и материалы”, “Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны 1941-1945гг.” у трьох томах, т.ІІІ. Конференция представителей СССР, США и Великобритании в Дюшбартоноксе 21 августа – 28 сентября 1944. Сборник документов, “Документы и материалы кануна Второй мировой войны 1937-1939”, у двух томах. Т.2. (Январь-август 1939) (опубліковані документи Міністерства закордонних справ Німеччини з 1937 по 1939рр.), “Борьба за возз’єднання Західної України з Українською РСР 1917-1939”. Збірник документів та матеріалів, “Борьба трудящих Львовщины проти немецко-фашистских загарбников (1941-1944рр.)”, Збірник документів і матеріалів, “История Львова в документах і матеріалах”, “Львовщина у Великій Вітчизняній війні 1941-1945. Збірник документів”. Зрозуміло, що названі збірки упорядковано з відомих причин тенденційно.

Збірники документів, видані в діаспорі, дають можливість об'єктивніше трактувати події. Насамперед відзначимо багатотомний збірник документів і матеріалів: Літопис Української Повстанської Армії. –Т.1. Волинь і Полісся: німецька окупація. –Кн.1.: Початок УПА: документи і матеріали; Т.2. Волинь і Полісся: німецька окупація. –Кн.2.; Т.2. Волинь і Полісся: німецька окупація. –Кн.3.; Т.6.: Т.8.: Українська Головна Визвольна Рада: документи, офіційні публікації, матеріали. –Кн.1, 1944 – 1945 ; Т.21.:

В 1993р. Інститут українознавства НАН України, Львівське відділення інституту Української археографії НАН України започаткували видання збірки документів і матеріалів про події на західноукраїнських землях в роки 40-50-і рр.ХХст. “Літопис нескореної України”. Кн.1. , а Науково-дослідний центр історії національно-визвольних змагань України в 1997р. опублікував другу книгу цього видання. Драму того часу доповнюють трьохтомник “Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр.” Т.І. 1939-1945рр., а також збірник документів І.Біласа “Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953”. Книга друга.

Німецькі документи з цієї проблеми упорядкував В.Косик у монографії: “Україна і Німеччина у Другій світовій війні” і збірниках: “Розкол ОУН (1939-1940)” , “Україна в Другій світовій війні у документах” у чотирьох томах. Французький історик українського походження вперше опублікував німецькі документи, які доводять: ОУН(б) виступила проти німецьких окупантів одразу після нападу Німеччини на СРСР, у відповідь на це нацисти розпорядилися арештувати і знищити членів ОУН(б) як ворогів гітлеризму і речників самостійності України. Власне ці документи фігурували на Нюрнберзькому процесі як доказ українців, що вони не були співучасниками нацистських злочинів проти людства. Широко використано чотирьохтомне зібрання “Україна в Другій світовій війні у документах”. Перший том містить архівні документи, що датуються 1941 роком і дають можливість дослідити військово-політичні аспекти подій на західноукраїнських землях напередодні і на початку німецько-радянської війни. У другому томі опубліковані німецькі документи 1941-1942рр., які відображають період розвитку національного руху опору і боротьбу нацистів

проти “руху Бандери” і “руху Мельника”. Один з документів засвідчує, що Т.Бульба-Боровець створив у 1941р. “Поліську Січ” з відома німецької військової влади для боротьби проти залишків Червоної армії, і яку у листопаді 1941р. вони розпустили. Німці стверджують, що радянські агенти теж працювали в гестапо з метою знищення українських націоналістів за допомогою німців, які вважали, що український націоналізм більш небезпечний для німецьких інтересів, ніж комунізм. Третій том містить документи, які висвітлюють потужне зростання українського національного руху на західноукраїнських землях у 1942-1943рр., провідною силою якого стала Українська Повстанська Армія – військовий інструмент ОУН(б) і дії німців по “придушенню українського національного повстання на Волині”. Тому обіцянками і мізерними подачками нацисти намагалися схилити на свою сторону українських повстанців. У збірниках відображено також участь не тільки бандерівців, але і мельниківців, бульбівців у збройній боротьбі проти гітлерівців. Однак В.Косик переважно подає документи про діяльність бандерівців, що дещо знижує наукову вартість підбірки.

Актуальними і цінними для даної роботи є також археографічні колекції, що опублікував В.Сергійчук: “Правда про “золотий вересень” 1939-го.”, Нові документи і матеріали”, “ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали”, “Трагедія українців Польщі”, в яких відзеркалено події, які передували “золотому вересню” 1939р. і його наслідки для долі західних українців. Документи з колишніх спецхранів комуністичного режиму стверджують, що тоталітарний режим на західноукраїнських землях був нав’язаний більшовицькою Москвою силою НКВС і Червоної армії; українські націоналісти воювали за відродження української держави на два головних фронти: проти гітлерівського та сталінського тоталітарного режимів. Документи розвінчують поширений міф про колабораціонізм оунівців, їхню нібито тісну співпрацю з німецькими окупантами. Збірник “Трагедія українців Польщі” висвітлює події 1939р., коли Сталін, “поступившись” Гітлеру Надсянням, Холмщиною і Підляшшям, не захотів взяти під свій захист єдинокровних братів-українців, щоб ще загарбати Литву; замість обіцяного приєднання до УРСР українцям Закерзоння запропонували

“добровільно” переселитися на схід від встановленого кордону між СРСР і Німеччиною, де їх чекали нові страшні випробування.

Матеріали збірника “Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. Том 1. 1939-1953рр.” показують культурні процеси на західноукраїнських землях за умов панування більшовицького тоталітарного режиму та німецької окупації.

Чимало цікавих військово-дипломатичних документів, опубліковано в 90-ті роки в Росії. Це збірники: “От пакта Молотова-Риббентропа до договора о базах”, “Оглашению не подлежит: СССР-Германия 1939-1941” Документы и материалы , “СССР-Германия 1939-1941”. Документы и материалы о советско-германских отношениях с сентября 1939г. по июнь 1941г., “Лето 1941. Украина”: Документы и материалы. Хроника событий, у яких прослідковується процес взаємозближення двох тиранів – Гітлера і Сталіна, що привело в результаті до нападу на Польщу і розв’язання Другої світової війни.

Архівний матеріал доповнюють періодичні видання супротивних сторін: діаспорні, легальні та підпільні мельниківські і бандерівські, радянські та сучасні українські, що зберігаються у Львівській науковій бібліотеці ім. В.Стефаника НАН України, у Національній бібліотеці України ім. В.Вернадського, а також у фондах ЦДАВОВ України і ЦДІА України у Львові. Насамперед виокремимо часописи: “Діло”, “Волинь”, “Шлях перемоги”, “Голос України”, “Літературна Україна”, “Молода Галичина”, “За вільну Україну”, “Правда”, “Історія України”, “Високий замок”; журнали: “Визвольний шлях”, “До зброї”, “Повстанець”, “Ідея і чин”, “За Українську державу”, “Дзвін”, “Незалежність”, “Державність”, “З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ”, “Літопис Червоної Калини”, “Військо України”, “Воля і Батьківщина”, “Український історичний журнал” , “Політика і культура”, “Політика і час” , “Київ” .

Також матеріали з даного дослідження зберігаються у польському архіві Актів нових, розташованого у м.Варшава (Arhiwum Akt Nowych (AAN) w Warszawie).Зокрема це 32.Dział –Armia Krajowa (AK):(sygn. 203/I-1, sygn. 203/I-2. sygn. 203/I-6. sygn. 203/I-8.sygn. 203/I-13.sygn. 203/I-14. sygn. 203/XV-3sygn. 203/XV-5 sygn. 203/XV-8. sygn. 203/XV-9. sygn. 203/ XV-12. sygn. 203/XV-41.

sygn. 203/XV-45. sygn. 203/XV-46. sygn. 203/XV-51. Dział – Ambasada RP w Londynie- sygn. 1486. sygn. 1646. sygn. 1653. sygn. 1654. sygn. 1856. sygn. 1508. sygn. 1612. sygn. 1647. [33]

Dział – Delegatura Rządu RP na Kraj (DRRP). sygn. 202/I-8. sygn. 202/I-8 sygn. 202/I-11. sygn. 202/I-15. sygn. 202/I-36. sygn. 202/II-6. sygn. 202/II-36. 34 sygn. 202/II-49. sygn. 202/II-50. sygn. 202/II-51. sygn. 202/II-53. sygn. 202/II-70. sygn. 202/III-10. sygn. 202/III-53. sygn. 202/III-129. sygn. 202/III-130. sygn. 202/III-134. – t.1. sygn. 202/III-134. – t.2. sygn. 202/III-197. sygn. 202/III-198. sygn. 202/III-199. sygn. 202/III-200. sygn. 202/III-202. sygn. 202/III-203. sygn. 202/XVI-1. sygn. 202/XXIV-2 [34]. Dział – Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (MSW). sygn. 1108. [35] Dział – Ministerstwo Wyznania Religijnego i Opieki Społecznej (MWRiOP). sygn. 350. [36]. Dział – Prezydium Rady Ministrów (PRM). sygn. 148-264 [37]. Archiwum Zakład Historii Ruchu Ludowego (AZHRL) w Warszawie [38]. Dział – Materiały S. Kota. sygn. 89. sygn. 90. sygn. 97. sygn. 98. sygn. 204 sygn. 394. sygn. 396. sygn. 402. sygn. 403. sygn. 406. sygn. 407. sygn. 408. sygn. 409. sygn. 410 [39].

Широко використано спогади учасників і очевидців тих подій. Варто відзначити мемуари: В.Мартинця “Українське підпілля від У.В.О. до О.У.Н.”, У.Самчука “На білому коні”. Спогади, і “На коні вороному Спогади”, М.Скорупського - Макса “Туди, де бій за волю”, Я.Гайваса “Переламовий рік” та “Коли кінчалася епоха”, О.Бойдуника “На переломі” і “Організація українських націоналістів і засади власних сил народу”, З.Книша “Перед походом на Схід. Спогади і матеріали до діяння Організації Українських Націоналістів у 1939-1941 роках” та “Військо в цивільній одежі”, В.Вериги “Похідні групи ОУН з перспективи часу”, О.Ждановича “На партизанському фронті”, О.Шуляка (О.Штуля-Ждановича) “В ім’я правди. Дійсність про Українську Повстанську Армію”, Я.Шумелди “Похід ОУН на Схід”.

1.2 У першу чергу використано конкретно-історичний матеріал з історії ОУН, її військової і політичної діяльності на місцях. В.Мартинець описав історію утворення ОУН. У.Самчук навів багато фактів про діяльність Т.Бульби-Боровця, Олени Теліги, О.Ольжича, описав жахливу картину життя в період німецької окупації, діяльність мельниківців і бандерівців. Варто виділити мемуари М.Скорупського – Макса, який починав свою “військову кар’єру” легіонером у “Веркшуці”, а закінчив курінним УПА, пройшовши горнило приєднання мельниківських збройних відділів до УПА Кліма Савура-Охріма. З його мемуарів дізнаємося про збройні відділи Блакитного, Хрона ОУН(м), Крука ОУН(м), що діяли на Кременеччині, діяльність боївки ОУН(м) і ОУН(б) на Дубенщині, а також кровопролитні бої між повстанцями і загонами Армії Крайової на Волині. Я.Гайвас намагався висвітлити діяльність Центрального Керівництва ОУН(м) на українських землях під керівництвом О.Ольжича, організацію збройних сил мельниківців. О.Бойдуник показує державотворчу діяльність Проводу ОУН(м), намагання мельниківців консолідувати визвольні змагання на західноукраїнських землях, проливає світло на відносини ПУНу з керівництвом Німеччини. У мемуарах З.Книша і О.Штуль-Ждановича багато місця відведено питанням конфронтації мельниківців і бандерівців. Щоправда, О.Штуль-Жданович найбільш повно висвітлив діяльність Т.Бульби-Боровця, його співпрацю з бойовими загонами ОУН(м), небажання бандерівців йти на співпрацю з ОУН(м) і бульбівцями. Виявив всі елементи українського самостійницького націоналістичного руху. Проте автор шкодує, що “відкинення концепції ОУН(м) щодо розгортання партизанських дій привело до загибелі зайвих десятків, коли не сотні тисяч українського активу, який би знайшов краще “примінення” в політичному підпіллі”). В.Верига і Я.Шумелда розповіли про організацію та діяльність похідних груп ОУН(м), самопожертву їх учасників, жертви ОУН(м) в результаті німецьких репресій.

К.Радзевич у спогадах “Перша Київська похідна група ОУН” описує події 1941-1942рр. у Києві, вибори мельниківцями Управи міста на чолі з О.Оглоблином і В.Багазієм. Використано також спогади Т.Бульби-Боровця “Армія без держави”. І хоч автор вибудував концепцію українського руху опору

на базі суб'єктивності й конфронтації суджень, ця праця за умови критичного аналізу має неабияку цінність, адже її писав визнаний авторитет визвольного руху, який стояв у джерел творення збройних сил воюючої України в умовах німецької окупації.

Не менш цінними для даного дослідження є спогади визначних діячів бандерівської ОУН: Л.Шанковського “Ініціативний Комітет для створення УГВР”, С.Бандери “Перспективи Української революції”, Я.Стецька “30 червня 1941. Проголошення відновлення державности України”, М.Кальби “Ми присягали Україні. ДУН 1941-1943”, В.Кука “Ми здобули моральну перемогу”, С.Мудрика-Мечника “У вирі лихоліття”, його ж “Служба безпеки революційної ОУН у боротьбі з НКВД-НКГБ-МГБ-КГБ”, Д.Куп'яка “Спогади нерозстріляного”, Л.Комар “Процес 59-ти”, Ю.Борця “УПА у вирі боротьби”, його ж “За Україну, за її волю” .

Праці С.Бандери, що опубліковані у вищеназваному збірнику, аналізують плани українського політикуму у 40-і роки і показують жертовну боротьбу українців за відновлення державности. Я.Стецько висвітлює події літа 1941 року, коли західні українці ще надіялися на гітлерівське визволення від більшовизму і відновлення української держави.

М.Кальба показує процес формування похідних груп, їх дії на території Галичини і Волині, а також участь дружинників ОУН у визвольних змаганнях УПА. Ця ж тема продовжується у спогадах В.Кука, який з весни 1941р. очолював Центральний штаб Похідних груп ОУН(б) і організовував їх діяльність на західноукраїнських землях і Сході. Його мемуари є цінними ще й тому, що він був заступником Р.Шухевича в період, що досліджується і згадує багато фактів і подій, учасником яких йому довелося бути. Використано також матеріали з його численних інтерв'ю.

Про діяльність ОУН(б) в період німецької окупації розповідають Д.Куп'як і С.Мудрик-Мечник, які були провідниками Служби безпеки ОУН-УПА. Вони висвітлюють діяльність спецслужб Німеччини, Польщі, СРСР, які інколи спільно діяли проти українських революційних сил, що боролися за самостійну Україну.

Д Куп'як подає багато фактичного матеріалу про події на Золочівщині і Львові у часи німецької окупації.

Л.Комар висвітлює радянізацію на західноукраїнських землях у 1940-41рр. Ці спогади важливі тим, що підтверджуються документами недавно розсекреченими архівами Львівського НКВС.

Спогади О.Назарука “Зі Львова до Варшави. Утеча перед совітами в пам'ятних днях 2-13 жовтня 1939 року” описують події учасником і свідком яких йому доводилося бути у тогочасних політичних потрясіннях. Ю.Борець доводить, що повстанська боротьба на українських землях була справедливою і необхідною в цей період.

Вартими уваги є мемуари радянських та німецьких військових і політичних діячів. П.Вершигора у спогадах “Люди з чистою совістю”, В.Войцехович “Фронт на Поліссі”, С.Ковпак “От Путивля до Карпат”, Д.Медведєв “Сильные духом”, М.Наумов “Западный рейд: Дневник партизанского командира”, Т.Новак “Поединок” висвітлюють дії партизан у боротьбі з гітлерівськими окупантами, їх взаємовідносини з УПА.

У мемуарах радянських дипломатів І.Майского “Воспоминания советского дипломата 1925-1945гг.” і В.Бережкова “Страницы дипломатической истории” висвітлено основні засади радянської зовнішньої політики напередодні та в роки Другої світової війни, взаємовідносини СРСР із західними державами.

Використано мемуари воєначальників Червоної армії І.Баграм'яна “Так начиналась война”, і Д. Лелюшенка “Москва – Сталінград – Берлін – Прага. Записки командира”. І.Баграм'ян описав події початку німецької агресії і окупації західноукраїнських земель, жорстокі оборонні бої Червоної армії за Перемишль, Львів, Тернопіль, Станіславів, Новоград-Волинський, відступ військ Червоної Армії в результаті поразок на Схід. Використано також спогади німецьких авторів: Генрі Пікера у книзі “Застольные разговоры Гитлера”. Він у 1941-1942рр. в ставці головнокомандування стенографував розмови фюрера, в тому числі його висловлювання про долю України і її народу у планах східної кампанії Німеччини; Ф.Гальдер “От Бреста до Сталинграда: военный дневник. Ежедневные

записи начальника генерального штаба сухопутних військ 1941-1942гг.” подає інформацію про події в регіоні на початку нацистської окупації.

Хвилюючими є думки, що викладені у “Щоденнику” О.Довженка, у ньому змальована трагедія возз’єднання Східної і Західної України.).

Першою аналітичною історико-мемуарною працею, яка висвітлила історію національно-визвольної боротьби на західноукраїнських землях, стала книга М.Лебеда “УПА. Українська Повстанська Армія. Її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу”. Вона написана в 1945 році по свіжих слідах подій, які пережив сам автор, і опублікував дуже багато оригінальних документів про боротьбу УПА проти німецьких окупантів і більшовицьких партизан. М.Лебедь простежив процес становлення і розвитку антинімецької боротьби на окупованих українських землях, роль УПА в цій боротьбі. Заслужують на увагу його трактування стратегії УПА, як всенародної армії, що не ставила собі за мету власними силами розбити Німеччину, чи не допустити на українські землі “поворотного походу більшовизму”. УПА, за словами М.Лебеда, не брала в руки влади, не викликала повстання типу польського повстання у Варшаві. Вона лише стримувала стихію, не давала їй розвинутися в загальноукраїнське повстання і бачила можливості відбудови Української Самостійної Соборної Держави тільки після розвалу СРСР силами всіх народів, що входять у його склад, включно з російським народом. Однак М.Лебедь не втримався від критики мельниківців, звинувативши їх у колабораціонізмі щодо німців; дав тенденційну оцінку діяльності Т.Бульби-Боровця не як фактичного творця перших збройних загонів під назвою УПА “Поліська Січ”, а як “бундючного отамана”, що боровся для своєї слави. Складається враження, що окрім ОУН(б) жодна українська сила не протистояла німцям. На жаль, праця М.Лебеда чи не найбільше прислужилася для творення хибних концепцій українського національно-визвольного руху в 1941-1944рр.

В 1946 році вийшла в світ книга Г.Полікарпенка (П.Герасименка) “Організація Українських націоналістів під час Другої світової війни”, у якій закладено основні положення мельниківської концепції діяльності ОУН у Другій світовій війні.

В 1947 році О.Шуляк (О.Штуль-Жданович) опублікував працю “В ім’я правди, яка носила здебільшого полемічний характер. Її спрямованість була визначена критикою М.Лебеда мельниківців за їх “прислужництво німцям” та відмову від участі в УПА. Учасник цих подій спростовує суб’єктивізм М.Лебеда і доводить: мельниківці теж провадили збройну боротьбу проти німців, намагалися консолідуватися з бандерівцями, як це вони робили з бульбівцями; бандерівці не хотіли ні з ким об’єднуватися, а намагалися самі “закачати історію”.

Вище названі праці М.Лебеда, О.Шуляка (О.Штуль-Ждановича) і Г.Полікарпенка (П.Герасименка) поклали початок виробленню двох діаметрально протилежних концепцій розвитку українського національно-визвольного руху на західноукраїнських землях в роки німецької окупації. Пізніше одну з них репрезентували: З.Книш (Михайлюк Б.) у працях “Бойові дії ОУН на ЗУЗ у першому десятилітті її існування”, його ж “Ярослав Барановський. Жертва злоби і ненависти”, його ж “Військо у цивільній одежі”, його ж “На порозі невідомого”, його ж “В сутінках зради. Вбивство комісара Чехівського на тлі зради Романа Барановського”, його ж “Розбрат: Спогади й матеріали до розколу ОУН у 1940-1941 роках, його ж “Так перо пише. Вибрані статті, З.Городиський “Діяльність і значення Української Національної Ради у Києві в час Другої світової війни”, М.Капустянський “Військова підготовка ОУН”. В цих працях характерним є перебільшення ролі й значимості ОУН(м) у національно-визвольному русі, ролі Похідних груп в Україні. Перебільшено також історичне значення проголошення Української Національної Ради у Києві, багато місця відведено братовбивчій епопеї, від якої бандерівці відхрещуються, і трохи висвітлено епізодичні дії партизанських загонів “Хрона”, “Білого” та “Блакитного”. М.Капустянський чи не єдиний з них, що утримався від критики і описав історичний хід подій на західноукраїнських землях до 1941 року з позицій військового спеціаліста. Очевидно, що така ідилістична концепція примітивізує військово-політичну діяльність ОУН(м) і вимагає від дослідника постійної фільтрації конкретно історичного матеріалу.

Бандерівську концепцію діяльності визвольної боротьби на західно-українських землях розвинув П.Мірчук усвоїв праці “Нарис історії Організації

Українських Націоналістів”. Т.1. 1920-1939, його ж “Революційний змаг за УССД (Хто такі “бандерівці”, “мельниківці”, “двійкарі”) у двох томах. Він вважав, що не існує концепції діяльності ОУН(м), змальовуючи її у виключно чорних фарбах, звинувачував її у колабораціонізмі та прислужництві німцям, які нічим не займалися окрім зрадою і поборюванням бандерівців, участю у численних їх арештах і катуваннях у застінках гестапо. Проте цінність робіт П.Мірчука є велика, бо він опублікував велику кількість документів УПА.

В.Косик у своєму дослідженні “Україна і Німеччина у Другій світовій війні”, використовуючи документи німецьких архівів, довів, що і мельниківці брали участь в українському русі опору, але переважно висвітлив діяльність ОУН(б). Про мельниківців говорив побіжно, іноді користувався старими штампами П.Мірчука, стверджуючи, що мельниківці теж воювали, але воювали мало. Не обійшов увагою В.Косик і УПА Т.Бульби-Боровця, яка діяла незалежно від УПА Кліма Савура, але не була дуже чисельною. Цікавою для нашого дослідження є праця В.Косика “Бульба, Поліська Січ і початок УПА”, у якій вперше було дано характеристику діяльності Т.Бульби-Боровця. У праці “Втрати України під час Другої світової війни”. В.Косик наводить статистичні дані про те, що Україна дала впродовж війни 4,5 млн. вояків.

У такому ж концептуальному стилі 1993р. була опублікована праця П.Содоля “Українська повстанча армія.

Характеризуючи радянську історіографію Другої світової війни, слід зазначити, що публікації тієї доби загалом тенденційно висвітлювали історичні події, але в них опубліковано величезну кількість архівних документів, які на той час були доступні лише вибраним дослідникам. Тому дисертант після критичного аналізу їх також використав. Це насамперед стосується таких монографій: “Торжество історичної справедливості. Закономірність возз’єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській радянській державі”, яку випустив колектив Інституту суспільних наук АН УРСР (Львів) під редакцією М.Олексюка, “Возз’єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною”, “Боротьба трудящих Львівщини проти німецько-фашистських загарбників (1941-1944рр.)”, “Боротьба трудящих західних областей УРСР проти фашистських

загарбників у роки Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу”, збірник статей та архівних документів “І наша частка в перемозі”.

Кардинальні зміни у розробці проблеми відбулися наприкінці ХХ– на початку ХХІст., коли Україна стала самостійною державою і вітчизняні історики почали активно переосмислювати трагічні події, що відбувалися в роки Другої світової війни в Україні, Польщі, СРСР і загалом Центрально-Східній Європі.

Помітними працями, в яких почали висвітлюватись з позиції сучасного бачення політичні і військові події на західноукраїнських землях, в тому числі український визвольний рух у роки Другої світової війни, стали дослідження Ю.Киричука “Історія Української Повстанської Армії», його ж “Нарис з історії українського національно-визвольного руху 40-50-х років ХХ століття”, його ж “Тарас Бульба-Боровець: його друзі і вороги”, Л.Дещинського “Перші загони УПА на теренах південної Волині”, Л.Дещинського, К.Бондаренка, Ю.Киричука “Отаман”. Автори вищеназваних досліджень одні з перших поклали у підмурівок вітчизняної історіографії об’єктивне бачення українського визвольного руху, що однаково розходиться і з бандерівською, і з мельниківською концепціями. Ними вперше дано неупереджену оцінку діяльності Т.Бульби-Боровця, його збройним формуванням “Поліська Січ” – УПА – УНРА.

Ю.Киричук у монографії “Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40-50-х років ХХ століття” продовжив поглиблене висвітлення теми збройної боротьби на західноукраїнських землях. Щоправда, у ній заакцентовано на боротьбі УПА з НКВС, що не є предметом даного дослідження.

Значний вклад в історіографію проблеми зробив І.Білас, який у своїх дослідженнях “Реалії і парадокси (ретроспективний суспільно-політичний аналіз долі України в другій світовій війні)” і “Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Кн. Перша”, що побудовані на спецфондівських джерелах, по-новому висвітлив сторінки українського Апокаліпсису.

Тему збройної боротьби з німецькими окупантами розвинув Б.Савчук у брошурі “Збройні сили України: етапи вічного походу”. С.Галамай у праці

“Боротьба за визволення України 1929-1989” на великому фактичному матеріалі розкрив характер ідейно-політичної діяльності ОУН і довів, що починаючи з 30-х років ХХ століття, ідеологія українського націоналізму стала духовною зброєю визвольної боротьби, “синонімом українського визвольного руху”).

У книгах А.Трубайчука “Брудершафт двох диктаторів”, і “Друга світова війна” дано характеристику першого етапу Другої світової війни 1939-1941 рр. як загарбницької несправедливої, яку розпочали тоталітарні агресивні режими Німеччини і СРСР на території Польщі, до складу якої входили західноукраїнські землі. Багато уваги автор приділив аналізу взаємовідносин Німеччини і СРСР, які рвалися до світового панування через агресію, що стало причиною вибуху Другої світової війни.

Київські історики О.Рубльов і Ю.Черченко у монографії “Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції (20-50-ті роки ХХ ст.)”, вперше використавши документи Архіву Служби безпеки України, оприлюднили факти трагічної долі західноукраїнської інтелігенції, яку “подарував” сталінський тоталітарний режим.

Певний вклад в історіографію нашої проблеми зробив В.Дзьобак, своїми статтями “Тарас Боровець і “Поліська Січ”, “Час руїни минає, доба творення настає”, “Отаман Тарас Бульба-Боровець: Штрихи до політичного портрета” котрий на підставі архівних матеріалів висвітлив деякі аспекти діяльності Т.Бульби-Боровця, його військового формування “Поліська Січ”. Він довів, що “Поліська Січ” була організована не перед світовою війною і не в 1940 році, як стверджував О.Штуль-Жданович (Шуляк), а після приходу в Україну німецьких загарбників, що, на думку дисертанта, є ближче до істини. Заслуговує на увагу його інформація, яку підтверджує Т.Бульба-Боровець, що завдяки політичній роботі штабу “Поліської Січі” – УПА (нач. штабу полковник Смородинський) було розроблено першу політичну концепцію “За що бореться УПА”, основні положення якої знайшли своє втілення у програмі III Надзвичайного Великого Збору ОУН(б)). Цінним у дослідженнях В.Дзьобака є висвітлення проблеми консолідації руху опору, до якої прагнув Т.Бульба-Боровець.

А.Чайковський у монографії “Невідома війна (Партизанський рух в Україні 1941-1944рр. мовою документів, очима історика)” зробив спробу дослідити витоки українського націоналістичного руху та висвітлити цілі й тактику ОУН напередодні й під час Другої світової війни, а також ставлення її лідерів до німецьких окупантів і більшовицьких партизанів. Важливим є висновок автора про те, що наприкінці 1942 - на початку 1943рр. український рух опору на цих землях розгорнувся в повну силу у відповідь на каральні акції гітлерівців і поширення “червоної партизанки”, але розвинувся він великою мірою спонтанно, спочатку на місцях, де “німота” винищувала села, що, на думку автора, яку ми вважаємо справедливою, породило чвари між лідерами ОУН(м), ОУН(б) і Т.Бульбою-Боровцем за керівне становище у національно-визвольному русі, які нерідко закінчувалися “ночами довгих ножів”. Цінною ця праця є ще тому, що на обширній джерельній базі показано боротьбу між більшовицькими партизанами і УПА, роль і місце більшовицького партизанського руху в розгромі німецьких загарбників на території Західної України.

У праці П.Іванишина “Олег Ольжич – герольд нескореного покоління”, осмислено еволюцію О.Ольжича-Кандиби не тільки як поета, але й провідника, лідера національно-визвольної боротьби 30-40-х років. Автор доводить, що О.Ольжич став жертвою провокації гестапо, яке не допускало щоб Провід ОУН(м), який він очолював на окупованих німцями українських землях, домовився з Р.Шухевичем про спільні дії проти німців. Адже такі переговори між ними дійсно відбувалися /291/).

Історіографію проблеми національно-визвольної боротьби на західноукраїнських землях збагатив П.Дужий своїми працями “Степан Бандера – символ нації. Ескізний нарис про життя і діяльність провідника ОУН” у двох частинах [264,265] і “Роман Шухевич – політик, воїн, громадянин”. Цінним у цих працях є те, що автор – учасник національно-визвольної боротьби, редактор і співредактор видань ОУН(б) і УПА – подає не тільки біографію видатних провідників ОУН(б), але й висвітлює події 30-40-х років, наводить маловідомі факти визвольної боротьби українського народу за відновлення самостійної української держави. Далі автор резюмує: антифашистський рух опору спонтанно виник на

західноукраїнських землях, насамперед на Волині, ще в 1941 році у відповідь на німецькі каральні акції, грабіжницькі напади нацистів на українські села. Зважаючи на те, що частина тексту зазначених праць має мемуарний характер, то мусимо відмітити елементи певної тенденційності й суб'єктивізму, одностороннє висвітлення окремих подій того часу. Для автора не існувало інших політичних сил, котрі, так само як бандерівці, виборювали ідею відновлення української державності.

Не можна обійти увагою дослідження львів'янина С.Іващука “По той бік фронту (Антифашистська боротьба на території України, Білорусії та Польщі в роки Другої світової війни)”, у якому на фактичному матеріалі показано масштаби спільної боротьби проти фашизму, розгортання польських підпільно-партизанських формувань на окупованих німцями територіях, особливо на Волині і Рівненщині в 1943 році. Автор розглядає проблему спільної антифашистської боротьби, як одну з найважливіших у той час, на перешкоді якої було і сталінсько-беріївське командування, і центральний штаб партизанського руху і тенденції до розколу українського руху опору, які постійно брали верх.

Спробу сучасного концептуального бачення проблематики Другої світової війни зробив М.Коваль у монографії “Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939-1945рр.)”. Автор намагається долучитися до формування повноцінної наукової концепції, адекватно відобразити й тлумачити центральні віхи історії Другої світової війни, в епіцентрі якої була і Україна, як воєнний і геостратегічний фактор, як центральна ділянка європейського театру воєнних дій /321).

У книзі М.Литвина, О.Луцького і К.Науменка “1939. Західні землі України”, документально відтворено трагічний злам української історії 1939 року: пакт Молотова – Ріббентропа 23 серпня, договір про дружбу і кордони 28 вересня, похід “визволителів” 17-26 вересня, більшовицьку систему “виборів” до Народних Зборів Західної України, спротив західних українців сталінській тоталітарній системі.

На основі архівних документів, які ще недавно були таємними і зберігалися в архівах КГБ, у 2000р. була опублікована книга С.Ткаченка “Повстанческа́я армия (Тактика борьбы), у якій висвітлена організація українського повстанського партизанського руху в 40-50-ті роки; тактика бойових дій УПА, тактика дій німецьких окупантів, методи боротьби радянської, польської партизанки проти ОУН-УПА. Автор об’єктивно висвітлив широкомасштабну боротьбу НКВС, НКГБ, МВС, МГБ проти УПА і збройного підпілля, зазначаючи, що вони застосовували підступні та злочинні методи боротьби.

У монографії О.Панченка “Українська Головна Визвольна Рада”, зроблено спробу ґрунтовного політико-правового аналізу створення і діяльності УГВР, діяльності її Генерального Секретаріату під керівництвом Р.Шухевича. В книзі зроблено висновок: УГВР з’явилася як невідкладна закономірність в житті українського народу в час, коли німецькі нацисти і московські комуністи відмовляли йому у праві на існування Самостійної держави, коли на території України не було жодної самостійницької сили, яка б могла взяти на себе відповідальність за визвольну боротьбу.

У п’ятитомному виданні збірника “Україна-Польща: важкі питання” (Варшава 1999-2001), який підготували до друку Світовий союз воїнів Армії Крайової і Об’єднання українців у Польщі, розглянуто польсько-українське військове протистояння у роки Другої світової війни.

Окремі аспекти даного дослідження висвітлено в наукових збірниках Інституту історії України НАН України: “Сторінки воєнної історії”, “З архівів ВЧК-ГПУ-КГБ” та “Історія України: маловідомі імена, події, факти”.

Значний вклад у формування наукової концепції українського національно-визвольного руху зробив київський архівіст А.Кентій у дослідженнях “Нариси історії організації українських націоналістів в 1941-1942рр.”, “Стратегія і тактика Українських націоналістів (осінь 1941 – літо 1944рр.) // Проблема ОУН-УПА. Попередня історична довідка”, у яких автор, використавши величезну джерельну базу, намагається об’єктивно висвітлити державотворчу діяльність ОУН і УПА як понадпартійної армії, еволюцію відносин ОУН з гітлерівцями від безнадійного

сподівання відновити українську державу на очищених від більшовиків українських землях до повної конфронтації і резистану, а також тактику і стратегію двофронтової збройної боротьби УПА. Нових оцінок потребує українсько-польське протиборства, кривавий пік якого припав на весну 1943р. на Волині. Автор робить висновки про те, що ОУН і УПА своїми діями зривали нацистські плани економічного пограбування і поневолення українського народу на теренах, які контролювала УПА і гальмували дії Армії Крайової та розвиток радянського партизанського руху на Волині – Поліссі, стримували операції червоних партизанів в західному і південно-західному напрямках, створювали загрозу тилу Червоної армії в часі її просування на Захід.

Заслуговує на схвалення “Історичний висновок про діяльність ОУН-УПА (Попередній варіант)”, який підготувала робоча група Урядової комісії для підготовки історичного висновку про діяльність ОУН-УПА на чолі з С.Кульчицьким. Конкретний історичний матеріал дисертації підтверджує попередні висновки Урядової комісії з вивчення діяльності ОУН-УПА. У цьому авторитетному документі зазначено: українські націоналісти ніколи не були союзниками, чи колаборантами Німеччини, яку вони визнавали окупантом України. Не можна заперечити твердження про те, що УПА, як справді народна армія діяла як самооборона населення, а бойові дії червоних партизанів у тилу німців відбувалися передусім у формі диверсій, за які розплачувалося місцеве населення. Важливими висновками є те, що УПА була не тільки як військова, але й як державна структура і як військове формування була воюючою стороною у протистоянні об’єднаних націй з фашистською Німеччиною, що українські націоналісти вели війну за реальну незалежність України. Не зовсім переконливими є положення про те, що керівники емігрантської ОУН прагнули панувати над своїм народом так само, як панували нацисти над німцями, що праворадикальна ідеологія не могла згуртувати українське суспільство, а боротьба з окупантом за самостійну Україну була громадянською братовбивчою війною.

На сам кінець необхідно відзначити нові дослідження В.Сергійчука “Якими ми були “колаборантами”, або майже за Шевченком: самі ж кажем – “ми – змогли ...” та М.Лукінюка “Боротьба УПА з окупантами: поступ до правди”, у яких

автори дискутують над проблемою колаборантства і доводять право українського народу на самовизначення, на власну самостійну державу, яку виборювали націоналісти і політично, і власною збройною боротьбою в роки Другої світової війни, рішуче виступаючи проти колаборації з гітлерівськими окупантами.

Із сучасних російських публікацій необхідно відзначити наступні: В.Бережкова “Просчет Сталина”, Л.Безыменского “Особая папка “Барбаросса”, “Августовское предложение Гитлера Лондону”, Д.Волкогонова “Тріумф і трагедія: Політичний портрет Й.В.Сталіна: у 2 кн.” . В цих дослідженнях на підставі великої кількості історичних документів показано агресивну політику СРСР і Німеччини, що привело до Другої світової війни і долю західноукраїнських земель у планах Гітлера і Сталіна, жорстокий нацистський режим, який був встановлений німцями на окупованих землях України.

В роботі над даним дослідженням не можна оминати увагою праці таких зарубіжних авторів: Лиддел Гарт Б. “Вторая мировая война”, Фолькман Ганс-Эрих “Польша в политико-экономических расчётах “третьего рейха” в 1933-1939гг.”, Амман Рольф “Пакт между Гитлером и Сталиным. Оценка интерпретаций советской внешней политики, включая новые вопросы и новые исследования” , Юбершёр Герд Р. “Пакт с сатаной ради изгнания дьявола”, Мюллер Рольф-Дитер “Насильственное рекрутирование “восточных рабочих” 1941-1944-го”, Стеттиниус Эдвард “Аргонавт”. На конференции в Крыму”, Фляйшхауэр Ингеберг “Пакт. Гитлер, Сталин и инициатива германской дипломатии. 1938-1939” .

І хоч автори цих публікацій не скривали своїх симпатій до Москви, їх праці є цінними для даного дослідження тим, що в них на багатому фактичному матеріалі висвітлено передісторію підготовки і розв’язання Другої світової війни, у якій Україна була об’єктом агресії і терору. Позаяк слід назвати історико-статистичне дослідження “Историю военных потерь” , написану Б.Урланісом, у якій не сказано жодного слова про людські втрати України в Другій світовій війні – такого народу для наших сусідів мабуть не було . На відміну від цього автора Н.Алексеев у книзі “Злодеяния и возмездие: Преступления против человечества” , наводить статистичні дані людських і матеріальних втрат СРСР, в тому числі

УРСР у Другій світовій війні. Проте і він багато злукавив щодо українців. Наприклад, описуючи про жертви концтабору Заксенхейм, він зазначає, що на кладовищі табору захоронено 646 росіян, 18 поляків, 1 кроат і 1 особу не встановленої національності, а в статистичних таблицях про кількість іноземних робітників, яких використовували в Німеччині в 1941-1944рр. автор називає Польщу, Францію, Чехословаччину, Голландію, Бельгію, Італію, але не Україну. Це в той час коли у всіх німецьких концтаборах загинуло 2 млн. українських в'язнів.

Сучасна польська історіографія значно об'єктивніше, ніж у період ПНР, трактує воєнно-політичну діяльність ОУН-УПА на польсько-українському пограниччі, закидаючи, щоправда, повстанцям терор над поляками Волині 1943р., а окремі автори, насамперед Г.Мотика, Р.Внук "Співпраця АК - ВІН і УПА"(Варшава 1997), намагаються прослідкувати діалог між командуванням УПА і АК.Польську історіографію цієї тематики узагальнив київський історик І.Льюшин у працях: "Протистояння УПА і АК (Армії Крайової) в роки Другої світової війни на тлі діяльності польського підпілля в Західній Україні"[293], "Польське підпілля на території Західної України у роки Другої світової війни", "Утворення та бойова діяльність 27 Волинської дивізії піхоти Армії Крайової".

Отже, у дослідженні дискусійних проблем Другої світової війни, зокрема драматичних подій на західних землях, є певні досягнення, але потрібні нові зусилля істориків, щоб сформувані повноцінну наукову концепцію цього періоду. Тому актуальним залишається узагальнення неоднозначних національно-політичних процесів тієї воєнної доби як в Україні у цілому, так і в її окремих регіонах.

2.Суспільно- політичне та громадське життя українців і поляків в умовах радянизації Західної України у 1939-1941роках.

2.1 Україна в планах іноземних держав на початку Другої світової війни

Намагаючись вирішити українську проблему наприкінці 30-х рр. польський уряд зупинився на найрадикальніших методах її розв'язання. Переломним у зміні політики польської влади щодо українців став 1935 р., коли після смерті Ю.Пілсудського право-радикальні сили Польщі розпочали боротьбу за вплив у країні. Боротьба між прихильниками „державної асиміляції” українців та радикального розв'язання українського питання завершилась перемогою останніх. Після відставки 12 жовтня 1935 р. В.Славека з посади прем'єр-міністра у правлячому таборі фактично не було авторитетного лідера, який зміг би продовжити курс на „нормалізацію”.

Еволюція державного устрою Польщі у напрямку тоталітаризму завершилась утворенням у 1937 р. проурядової партії Табір національної єдності (ТНЄ). Прихильники авторитарних методів правління, об'єднавшись навколо Е.Ридз-Смігли, ставили мету згуртувати польське суспільство навколо ідеї оборони держави[41;15].

Для того, щоб раз і назавжди покласти край домаганням українців отримати незалежність, влада взяла курс на витіснення, а фактично на повне очищення „східних кресів” від українського населення шляхом його примусового виселення та поступової асиміляції і ополячення. За рахунок послаблення позицій української меншини на теренах Галичини та Західної Волині планувалося докорінне збільшення польського елемента в регіоні. Новий етап у національній політиці Польщі спрямованій на створення однонаціональної держави розпочався екстермінаційними діями військових кіл. Особливо активно в цьому напрямку діяв, починаючи з 1937 р. Корпус охорони пограниччя (КОП).

Слід зазначити, що своєрідним підсумком польсько-українських стосунків у міжвоєнний період стала „Декларація Центрального Комітету УНДО в справі становища українського народу в польській державі” від 7-го травня 1938-го року

[90, 28]. У ній зазначалося, що політика нормалізації стосунків між польським та українським народами, яка проводилась УНДО впродовж трьох років, не призвела до позитивних наслідків. Провину за невдачу політики нормалізації Центральний Комітет повністю покладав на польський уряд, який за словами „Декларації...” не тільки не заважав, але й навпаки часто був співучасником негативних вчинків щодо українців. Серед них наводилися наступні: негативна політика щодо української церкви, намагання постійно внести розлад в консолідацію українського народу, ввівши поняття „русинів” та всіляко підтримуючи думку про існування різних племен, на зразок лемків, гуцулів, волиняків, поліщуків, які, нібито, були зовсім різними окремими племенами, виключення українських селян з процесу парцеляції, особливо на прикордонних територіях, відбір права до навчання рідною мовою, недопущення українців до самоврядування та участі в політичному житті країни, постійні репресії щодо українського культурного життя тощо. Водночас вже тоді, у 1938 р., УНДО попереджало, що така політика рано чи пізно призведе до використання її ворожими чинниками (СРСР та Німеччиною) стане загрозою миру і може призвести до протистояння [90, 3].

Можна припустити, що ініціативу розробки радикальної програми направленої не лише на придушення українського національно-визвольного руху, але й взагалі проти розвитку національної свідомості та самобутності українського народу, схвалив Е. Ридз-Смігли [435, 20]. Вирішення українського питання планувалося здійснювати в двох напрямках. Перший – залагодження проблеми на міжнародному рівні, зокрема шляхом домовленості з Німеччиною, яка вміло використовувала українську карту для тиску на країни, у складі яких знаходились окремі українські території, й на Польщу в тому числі. Другий – радикальне розв’язання української проблеми безпосередньо в межах Речіпосполитої.

Польській дипломатії вдалося досягти домовленості з керівництвом Третього рейху про фактичну підтримку своєї політики щодо українців. Виношуючи плани війни з Польщею, Гітлер з легкістю підтримав процес вироблення спільної позиції в українському питанні для того, щоб приспати пильність офіційної Варшави. 5-го січня 1939 р. у розмові з міністром

закордонних справ Речіпосполитої Ю. Беком він запевнив, що Німеччина за будь-яких обставин зацікавлена у збереженні сильної національної Польщі. В свою чергу польський міністр заявив, що „Україна” це польське слово яке означає „східні прикордонні землі”, котрі „протягом десятиліть позначали території, розташовані на схід від польських володінь вздовж Дніпра. [138, 17].

Позицію Гітлера підтвердив і міністр закордонних справ Німеччини Й.Ріббентроп. При обговоренні ставлення обох держав до „Великої України”, яке відбулося між ним і Ю.Беком 6-го січня 1939 р., він підкреслив, що розуміє занепокоєння уряду Польщі, пов’язане з наростанням українського руху, викликаним подіями в Карпатській Україні, і заявив, що є реальна можливість вирішити українське питання за умови їхнього тісного співробітництва [435, 21]. Позицію Німеччини він охарактеризував так: „Ми зацікавлені в радянській Україні постільки поскільки всюди чинимо росіянам шкоду...тому природно, що підтримуючи контакти з російською Україною ми ніколи не мали жодних справ з польськими українцями. Навпаки, це суворо заборонялося фюрером, який вже виклав свою негативну позицію стосовно Великої України”. [138, 21]. Заручившись обіцянками Третього рейху та з огляду на внутрішньополітичну ситуацію в країні, пов’язану з наростанням національно-визвольного руху, польський уряд взяв курс на тотальні репресії, асиміляцію та ополячення українців на їх власних етнічних теренах.

Напруга в польсько-українських стосунках вилилась в рішення офіційної влади розв’язати наболілу проблему радикальними методами. У Варшаві прийшли до висновку, що справа ліквідації українського питання в попередній час просувалася занадто повільно, а тому повноваження щодо її розв’язання потрібно перебрати на себе уряду.

На думку М. Сивіцького, поштовхом до такого рішення став меморіал від 28-го листопада 1938 р., прийнятий Секретаріатом порозуміння польських суспільних організацій. В ньому йшлося про необхідність захисту польської спільноти від переслідувань зі сторони української більшості на „східних теренах”[149, 269]. Для того, щоб орієнтуватись у ситуації, було здійснено опрацювання національного складу 84 повітів на теренах „східних кресів”. Метою

проекту було встановити на скільки потрібно збільшити чисельність поляків в тому чи іншому повіті, щоб вони там становили не менше 51% від загальної кількості населення [90, 148-159]. 25-28 січня 1939 р. відбулися засідання Ради міністрів на чолі з Е. Ридз Сміглим. На них було прийнято рішення про те, щоб кожен міністр до 15-го лютого 1939 р. надав інформацію про кількість українців, що знаходяться у підпорядкуванні його міністерства і план ліквідації української проблеми в рамках підзвітної йому інституції [174, 270; 433, 243; 434, 116].

Дещо проливає світло на плани польської влади виступ директора Департаменту віровизнання при Міністерстві віровизнання та суспільної опіки Г. Дуніна-Борковського на нараді керівників східних воєводств, яка відбулася 14-го лютого 1939 р. Він заявив що метою діяльності влади на теренах східних воєводств має бути полонізація [90, 36].

15-го лютого 1939 р. міністр суспільної опіки Ж. Костялковський звернувся до Ради Міністрів з листом, у якому виклав пропозиції щодо „посилення польськості” на східних теренах. Він підкреслював, що одним з головних завдань є забезпечення працею безробітних поляків, а також надання виключно їм земельних ділянок. Це, на його думку, мало призвести до збільшення кількості добровольців на переселення до східних воєводств. З іншого боку, ним пропонувалось полегшити і усіляко підтримувати еміграцію українців за кордон, а також поширити акцію, направлену на посилення польського „стану посядання” на інші терени Західної України, особливо на Волинь [90, 269].

На початку 1939 р. Міністерство справедливості видало ухвалу про залучення до роботи на східних теренах, конкретно мова йшла про Львів, польських адвокатів. З цією метою було вирішено заборонити вступ до адвокатських спілок на теренах Польщі, крім східних воєводств, де вступний внесок було зменшено з 800 до 500 злотих. У разі, якщо б і такі умови не спрацювали, пропонувалось застосувати примусове залучення польських юристів на роботу у східні воєводства. Причиною такої жорсткої позиції стало те, що, згідно з даними документу, п’ять-шість з десяти адвокатів повертається, не бажаючи там працювати [90, 90]. Серед причин, які вплинули на небажання поляків займатись адвокатською діяльністю на теренах Східної Малопольщі,

називалися: висока конкуренція зі сторони євреїв та українців, а також побоювання терору з боку останніх [90, 269].

В руслі запланованої урядом акції Міністерством комунікації на початку 1939 р. було ухвалено документ „Посилення польського елемента в Східній Малопольщі”. Згідно з оперативними даними, які мало міністерство, 800 працівників-українців, котрі на залізниці обіймали більш-менш значні посади, були ненадійним елементом. В зв'язку з цим пропонувалось усунути їх від виконання обов'язків, а на звільнені місця призначити поляків [90, 334-335]. Подібного роду ухвалу було прийнято Міністерством економіки і торгівлі. В документі зазначалося, що успішне розв'язання української проблеми на пряму залежить від збільшення кількості польського населення на теренах Східної Малопольщі. Цифра ця мала становити більш як 50% на користь поляків. Поряд з перерахуванням методів, які застосовувалися владою для досягнення цієї мети (парцеляція, осадництво, ревіндикація зрусифікованої загородової шляхти) відзначалося, що найкращі можливості для збільшення кількості польського елемента на „східних кресах” склалися у містах [363, 290]. Саме поява сильного міщанства, на думку діячів міністерства, мала суттєво допомогти закріпитись у регіоні. Вирішення проблеми ставилось в залежність від розв'язання єврейського питання. В документі зазначалося, що саме євреї займають панівні позиції у містах і „розв'язання єврейського питання на користь польського елемента в великій мірі впливає на досягнення чисельної переваги поляків”[81, 50]

На початку 1939 р. Міністерством закордонних справ було розроблено таємний проект „Головні напрямки еміграційної політики на територіях Львівського, Тернопільського і Станіславівського воєводств.” Зокрема, в документі пропонувалось посилити дії, щодо створення сприятливих для еміграції українців умов. Вже на початковому етапі, на територіях від Збруча і аж до етнічно польських теренів, передбачалося створити коридор на якому переважатиме польський елемент. Лінією, що буде стрижнем цих територій називалась залізниця Краків – Ярослав – Перемишль – Тернопіль. Згідно з „Головними напрямками...”, еміграція мала бути двох типів: закордонною і континентальною. Перший з них пропонувалось застосовувати до українців, при

одночасній забороні на виїзд до інших країн на постійне місце проживання полякам. Другий – це так звана тимчасова або „заробкова” еміграція, яку дозволялось застосовувати в першу чергу по відношенню до польського елемента. Поряд з еміграцією, як одним з заходів направлених на збільшення чисельності поляків на територіях Західної України, Міністерством закордонних справ було прийнято рішення про пропаганду і роз’яснення своєї політики на міжнародній арені. Тут, стосовно країн Західної Європи, пропаганда мала здійснюватись в двох напрямках. Перший – про нереальність українських прагнень, щодо незалежності, які базуються на отриманні її за рахунок від’єднання східних земель від Польщі. Другий – про помилковість переконання світового співтовариства, що Німеччина виношує плани направлені лише на експансію у східному напрямку і звернення уваги західних держав на такі ж проблеми з їхніми колоніями, з якими, на думку представників міністерства, вони обов’язково зіткнуться

Зазначалась також необхідність у налагодженні контактів з Ватиканом, який не підтримував репресивних дій щодо греко-католицької церкви. З цією метою до Риму було направлено віце-міністра Я. Шембека, на якого було покладено проведення переговорів на дану тему. Для успішності цієї акції передбачалась координація дій Міністерства закордонних справ і Міністерства релігійних визнань і суспільної опіки

Висловлювалось переконання й про те, що експансія на схід спокон віків робила Польщу могутньою державою. У міжвоєнний період ця концепція, хоч і частково, була представлена військовою колонізацією, а тому, на думку авторів документу, вона повинна продовжуватись, проте потрібно модернізувати форми та методи експансії [90, 94].

Слід зазначити, що перераховані вище ухвали лягли в основу „Проекту закону Ради міністрів в справі акції, направленої на посилення польського елемента у Східній Малопольщі”, прийнятого в березні 1939 р. на засіданні Ради міністрів [90, 390-477].

Згідно з „Проектом...”, головною метою у політиці уряду було тісне об’єднання Східної Малопольщі як з точки зору культури, так і економіки з теренами Речіпосполитої. В контексті запланованих дій передбачалося:

1. В галузі безпеки – збільшення кількості поліцейних відділів та їхнє кількісне і технічне підсилення, воєнізація служби лісництв і звільнення з посад лісників-українців, розширення комунікаційної сітки, зокрема телефонної мережі, з метою швидкого реагування на можливі безпорядки.
2. У відання Міністерства комунікації - Звільнення українців з посад на пошті та телеграфі, а також зі служб, функціонування яких пов'язане з розкладом руху поїздів, діяльністю важливих залізничних вузлів і т.д.
3. У містах – фінансова підтримка різного роду польських громадсько-політичних організацій, суворий контроль при підборі кандидатур на посади у адміністрації, критеріями якого були не лише професіоналізм, але й яскраво виражена пропольська позиція.
4. У галузі освіти – на територіях на захід від Сяну українські, а також двомовні школи переводились виключно на польську мову викладання.
5. На культурно-освітню акцію, направлену на полонізацію освіти і культури в межах Львівського, Станіславівського та Тернопільського воєводств планувалось перерахувати у 1939/40 рр. 50 тис. зл., у 1940/1941 і в 1941/1942рр. – по 65 тис. зл. З тією ж метою у бюджет Міністерства суспільної опіки на 1939/40 рр. передбачалось закласти 29,5 тис. зл. На 1940/41 рр. – 33 тис. зл. і в бюджет 1941/42 рр. – 36 тис. зл. [90, 396]

Акція, запланована ще в січні 1939 р. під назвою „Зміцнення польського елементу”, була направлена на придушення прагнень українців до незалежності і стосувалась теренів Східної Малопольщі, проте на думку А. Хойновського, є всі підстави вважати, що подібного роду політику уряд збирався запровадити на територіях усіх східних воєводств [363, 238].

Важливим для розуміння глибинних причин, що впливали на майбутні стосунки між польською та українською сторонами, є аналіз дій останньої щодо українських національно-патріотичних сил, безпосередньо перед початком війни з Німеччиною. Зокрема, спецслужби намагались слідкувати за діяльністю українців не лише в самій Польщі але й за кордоном . Не дивлячись на це, польська

офіційна влада не мала достовірної інформації про українсько-німецьку співпрацю, не мали поляки й своїх інформаторів з-поміж провідників ОУН. Проте, ще перед початком Другої світової війни, в липні – червні 1939 р. було проведено низку арештів серед провідних діячів ОУН, які потенційно могли б співпрацювати з німцями. Було ув'язнено близько 30-ти чоловік – активістів організації. В серпні 1939 року в польській пресі з'явився циркуляр Міністерства юстиції, в якому вказувалося на необхідність арешту „ненадійного українського елемента” з-поміж міської і сільської інтелігенції і ув'язнення його в таборі Береза Картузька [312, 14-15]

З 31-го серпня на 1-ше вересня 1939 року влада інтернувала кілька тисяч українців, що користувалися повагою та авторитетом в своїх колах. В основному це були представники греко-католицької церкви. Більшість з них було звільнено вже на початковому етапі військових дій, інших тримали в Зломові та Бережанах аж до 17 вересня 1939 р. Невідомо, наскільки ця акція допомогла в припиненні антипольських настроїв, які мали місце в вересні 1939 р., проте з впевненістю можна сказати, що вони викликали в широких колах українців не тільки страх, але й ненависть

Наслідком таких дій стали спорадичні напади на відступаючі польські частини, а також намагання помститися тим полякам, які кривдили українців до початку війни. Це явище не набрало масового характеру, проте окремі такі випадки мали місце. Наприклад, напад українців на загін польського війська 17-го вересня 1939 р. в маєтку Романівка Луцького повіту [164, 74].

Відбувалися також напади як на представників місцевої адміністрації, так і на їхні родини, яким українці намагалися помститися за попередні кривди. Так, у вересні 1939 р. українцями було замордовано 28 польських родин у Славетині та Трощанці Бережанського повіту [152, 7-8]. Хаотичні антипольські виступи припинились через кілька тижнів після початку війни. На думку польського історика Б. Мусяла, протистояння припинила радянська влада, яка намагалася направити агресію українців лише проти польської інтелігенції. Водночас, не слід забувати, що українці, перебуваючи у стані очікування позитивних змін, які мали відбутись після приходу більшовиків, були вкрай розчаровані політикою нової

влади, а тому, вже на початку 1940 р. прослідковувалися тенденції до налагодження взаємовідносин з поляками [90, 133].

Ставлення польського еміграційного уряду до української проблеми на початковому етапі війни було зумовлене: по-перше, історичними чинниками у взаємовідносинах двох народів, тобто уявленнями поляків про єдину, неподільну Річпосполиту „від моря до моря”. По-друге, на це ставлення впливали довоєнні погляди поляків на те, хто такі українці, чого вони прагнуть і чи є їхні прагнення корисними для польської держави. По-третє, важливу роль тут відіграла і офіційна позиція щодо поляків з боку українського національно-визвольного руху в особі Організації Українських Націоналістів. Слід відзначити, що свою політику стосовно української проблеми польська сторона вимушена була узгоджувати з планами західних держав (Франції, Англії та Німеччини), які часто просто не хотіли дратувати керівництво СРСР, тому що розуміли: головна мета – залучення СРСР до табору союзників.

Не зважаючи на те, що поляки не хотіли визнавати прав українців на створення своєї незалежної держави на території Західної України, представники уряду вбачали виняткову важливість у співпраці з українцями. Польська сторона усвідомлювала, що без вирішення української проблеми втримати західноукраїнські території в кордонах держави буде справою неможливою [363, 19].

Польський емігрантський уряд було створено наприкінці вересня 1939 р. у Франції. Спочатку він розташовувався у Парижі, згодом переїхав до Анжера, а після окупації Франції розгорнув свою діяльність у Лондоні. Очолив уряд генерал В. Сікорський. Вже 2-го листопада 1939-го р. він зобов'язав Раду міністрів вирішити проблему співпраці з Литвою, Білорусією та Україною [167, 56].

З метою розв'язання української проблеми було створено Комітет міністрів у справах краю (КСК). 13 листопада відбулось засідання Комітету у складі: голови – генерала Казимира Соснковського, міністрів – Олександра Ладося, Мар'яна Сейди, Яна Станьчика та віцеміністра з військових справ Мар'яна Кукеля.

Комітет Міністрів у справах Краю ухвалив декларацію, яка побачила світ 28 листопада 1939 року. Цей документ самі поляки визначили як інструкцію у справі контактів з українською стороною. В ній говорилось про те, що уряд не тільки припускає можливість порозуміння з самостійницьким українським рухом, але й визнає потребу у створенні спільного фронту проти окупантів. Зазначалося, що польська сторона визнає можливість виникнення незалежної української держави і погодиться на найсміливіші пропозиції стосовно її східних кордонів. У інструкції підкреслювалося, що майбутня Україна і Польща будуть об'єднані у федерацію, в якій обидві сторони користуватимуться рівними правами. Згідно з положеннями документу, „проходження кордону між Польщею та Україною буде залежати від ступеня взаємопов'язаності федерального устрою”. Гарантувалося й дотримання усіх принципів рівності, а також забезпечення української меншини в складі Польщі і польської в Україні „національними та культурними правами на принципах взаємності”.[80, 98.]

Резолюцію було передано прем'єру генералу Сікорському, проте він скептично поставився до можливості створення української держави на теренах „східних кресів” [363, 101], вважаючи Західну Україну „передпіллям стратегічним.” [363, 97]. Тому було прийнято рішення про те, що резолюція відіграватиме лише роль директив у переговорах з українцями.

Офіційна декларація польського уряду від 18-го грудня 1939 р. не пішла далі загальних тверджень про справедливість та суспільну рівноправність національних меншин, котрі „приймали участь у боротьбі і залишилися вірними польській державі.” Ще трохи раніше, а саме 12-го грудня 1939 р. генерал К. Соснковський заявив: „Про відмову від Львова не може бути й мови. Важко уявити собі розв'язання справи інакше, як таке, що незалежна Україна постане за Збручем”

Комітет у справах Краю потребував для подальшої роботи над українською проблемою фінансової підтримки, про що звітував ген. Соснковський. Він виступив з проханням надати на потреби роботи над українським питанням одноразового кредиту в розмірі 100 тисяч і щомісячного в розмірі від 20 до 50 тисяч франків. Після обговорення його пропозиції було прийнято рішення про

надання лише одноразового кредиту в 60 тисяч франків на вказані ним цілі [168, 127].

30-го листопада 1939 року було видано декрет президента Речіпосполитої В. Рачкевича про недійсність будь-яких законів, прийнятих окупаційною владою. Це стосувалось і кордонів польської держави. Тобто, на офіційному рівні польський уряд задекларував позицію неподільності кордонів Польщі [164, 179-180].

9-го грудня 1939 р. було скликано польську Національну раду у Парижі, в склад якої входило двадцять представників від різних політичних угруповань. Слід відзначити, що ще під час обговорення проблеми створення Національної Ради виникла дискусія про те, які політичні партії мають увійти до складу ради. Під час обговорення голова Ради Міністрів заявив, що потрібно підтримувати подальші контакти з польськими євреями. Міністр Я. Станьчик зазначив, що в разі утворення такої інституції, як Національна Рада, належить запросити до неї не тільки представників від євреїв, але також і українців [167, 91]. Вражаючим є той факт, що українців та білорусів, як представників слов'янських меншин, в Національній раді представлено не було.

Польський еміграційний уряд визначив основні стратегічні цілі своєї політики. Вони заключали в себе наступні положення:

- 1) Польща повинна здобути незалежність.
- 2) Територія Польщі після війни не повинна зменшитись.
- 3) Для зміцнення безпеки Польщі необхідно ліквідувати проблему Східної Пруссії

Польська сторона намагалась усіляко підкреслювати, що лише уряд на еміграції має легітимне право на управління на територіях колишньої Речіпосполитої. Тому було виражено протест проти мобілізації до лав Червоної Армії, проведеної на теренах Західної України та Білорусії, мотивуючи це тим, що польське, українське і навіть частина єврейського населення цих територій саме в польському уряді бачить той осередок захисту, що вкаже, як належить вчиняти в тій ситуації [167, 139].

На засіданні Ради Міністрів від 2-го січня 1940 року піднімалось питання про офіційну реакцію польського уряду на мобілізацію колишніх громадян

Польщі до лав Червоної Армії. Міністр генерал К.Соснковський представив Раді міністрів три альтернативні варіанти дій, з яких один мав бути прийнятий і переданий до краю як висхідна точка діяльності. Соснковський зазначив, що уряд може пропонувати: по-перше – енергійний виступ краю проти побору, по-друге – масове ухиляння від побору, по-третє – піддатись побору [167, 140].

Було прийнято ухвалу, в якій говорилось про те, що польський уряд виражає протест проти незаконного примушення громадян Польщі до виконання громадянських обов'язків по відношенню до Радянського Союзу. Вона також містила у собі таємні пункти в яких зазначалося, що польський уряд відкидає на даному етапі можливість збройного повстання, бо воно вимагає більш ретельнішої підготовки та довшого часу, і за існуючих умов викличе масу репресій радянської влади проти мирного населення [167, 140]. Підкреслювалася необхідність пришвидшення евакуації з східних теренів та окреслення тих категорій людей, які першочергово мусять перейти кордон, а тим, хто все ще залишається в краї, не зголошуватися до служби в радянській армії, створювати диверсійні групи з метою здійснення саботажу проти військових поставок нафти та бензину з Румунії до Німеччини. Крім того, зазначалося, що потрібно вимагати від офіційної влади Румунії та Угорщини здійснити заходи по збільшенню прийому біженців [167, 140-141].

Уряд продовжував працювати і над створенням свого війська, до якого намагався залучити українців. З даного приводу виникла суперечка з французами. Польська сторона висловлювала занепокоєння тим, що українці не підуть до лав її війська, а вступатимуть до іноземного легіону. На що французи відповіли, що вони мобілізують до цієї військової формації лише тих українців, які не зголосяться вступати до польських збройних сил [167,202-203].

Водночас представники ОУН вели активну пропаганду проти того, щоб українці вступали до польського війська, як альтернативу вони пропонували Французький Легіон. Протоколи Ради Міністрів свідчать про те, що ця агітація була успішною [167, 49].

Уряд Сікорського, в першу чергу, звернув свою увагу на новостворений уряд УНР, до якого увійшли представники петлюрівських кіл на чолі з

О.Шульгінім та ген. О.Удовиченком. Поляки знали про те, що уряд Шульгіна не має достатнього впливу серед українців, як на еміграції, так і в Західній Україні. Тому його представникам було доручено налагодити контакти з українськими політичними силами, такими як ОУН, УНДО та українськими соціал-демократами (УСДРП). Український комітет у Парижі з цією метою розгорнув активну діяльність серед української еміграції. На сторінках „Тризуба” О. Шульгін писав: „якщо українці хочуть досягти своєї головної мети – отримати незалежність, вони мусять виступити єдиним фронтом разом з союзниками проти окупантів. До їх думки будуть прислухатися лише тоді, коли вони об’єднаються, а їхні інтереси представлятиме український або ж загальноеміграційний український комітет, який і потрібно створити для цієї мети”[363, 27]. На думку О. Шульгіна, українцям необхідно також заручитися підтримкою зі сторони урядів країн світу не тільки у боротьбі проти Польщі чи СРСР за свої права, але й проти тих хто буде після війни контролювати перерозподіл світу.

Для налагодження українсько-польських стосунків Український комітет у Парижі пропонував: припинити чвари між лідерами українського національно-визвольного руху, усунути, як несуттєві, суперечки щодо майбутнього устрою України, здійснювати зовнішньополітичну орієнтацію усіх українських партій та угруповань на союзників, досягти остаточного порозуміння з польською стороною „як необхідного чинника для спільної боротьби з найбільшим ворогом українців – Москвою”, здійснювати вирішення усіх спірних українсько-польських питань, зокрема проблему майбутніх спільних кордонів, „у атмосфері взаємних поступок, доброї волі та розуміння вищої мети”

Як бачимо в даних постулатах, окрім закликів до об’єднання, чітко прослідковується позиція, побудована на засадах „прометеїзму”, тобто спільної боротьби поневолених народів проти Москви, але в такому випадку це давало право полякам стояти на своїх позиціях – українська держава має право на існування, але лише на теренах УРСР. Вони вже на початковому етапі війни зайняли чітку позицію щодо української проблеми і ні в якому разі не припускали можливості створення незалежної української держави на західноукраїнських територіях.

Слід зазначити, що загальноукраїнський комітет, який би представляв усі політичні сили українського національно-визвольного руху, створити так і не вдалось. Безрезультатно закінчились переговори у Римі з керівником ОУН А. Мельником, якому було запропоновано долучитися до Українського комітету і підписати антинімецьку декларацію, проте він відмовився, заявивши, що вірить у перемогу Німеччини

Головна мета контактів з українською стороною полягала в тому, щоб залучити розрізнені українські угруповання до боротьби з Німеччиною і виступити спільним фронтом проти окупантів. Іншими словами, польська сторона наголошувала на тому, що для того аби сісти за стіл переговорів з українцями останні мали б об'єднатись, але метою об'єднання українського руху було використання цього руху для своїх цілей – боротьби з Німеччиною.

На міжнародному рівні неодноразово обговорювались проблеми кордонів. Наприклад під час однієї з перших поїздок до Англії генерала В.Сікорського, в ролі прем'єра польського уряду, яка відбулася 14–20 листопада 1939 р. Під час розмови з Н.Чемберленом, Сікорський наголосив на тому, що на захоплених Радянським Союзом територіях мешкає понад 5 млн. поляків, стільки ж українців, 1,5 млн. білорусів, 1,5 млн. євреїв і жодного росіянина. Він відмітив, що ніхто з тих народів не хоче бути включений до складу Росії, а тому будь які територіальні претензії є дикими і безпідставними [167, 96].

У травні 1940 р. українське питання розглядалось на Белградській конференції, у якій брали участь представники польського уряду, коменданти баз зв'язку з окупованими територіями і окремі члени польського підпілля з Варшави та Львова. У пункті про „ставлення українців до польської справи” зазначалося: „на тлі розчарування політикою більшовиків настав поворот у симпатіях з боку українців в пронімецькому напрямку. Ставлення до поляків було і залишається ворожим, бо українці сподіваються на створення в тій чи іншій формі Самостійної України” [154, 253].

Стосовно взаємовідносин з українською стороною на місцях, то тут еміграційний уряд суворо заборонив давати українцям будь-які зобов'язання політичного чи військового характеру, а контакти з ними мали здійснюватись

лише на інформаційному рівні. Будь-які рішення стосовно тієї чи іншої проблеми лежали в межах компетенції уряду [154, 309].

На початку 1940 року, коли в середовищі польського уряду ширились сподівання на можливість війни між союзниками та СРСР. З'явилося чимало опрацювань, присвячених врегулюванню українського питання за рахунок розпаду Радянського Союзу. В одному з таких планів читаємо: „Метою організації і підтримки українського збройного руху на Київщині і за Дніпром має бути:

- а) диверсія у глибокому тилу більшовицької армії;
- б) можливий розпад Росії на окремі національно-державні утворення;
- в) можливе утворення української держави на Надніпрянщині”

Далі в даному документі підкреслювалося, що саме Польща зацікавлена проводити таку акцію самостійно, щоб занепад більшовизму ставився їй в заслугу. На думку автора, на чолі українських відділів мали стояти поляки, а сама збройна боротьба повинна була виглядати „як боротьба проти ГПУ, комуністичної партії та безбожників, а не проти радянського солдата”. Загальний напрямок усього руху мав розпочатися з теренів Румунії – середня Бессарабія, а далі перекинутися на Черкаси і згодом або на Східну Малопольщу, або на Крим, Дон і Кубань. Слід відзначити, що даний план був далеким від реальної ситуації, але свідчив, що прихильників ідеї прометеїзму серед польських урядових кіл не меншало [90; 123].

Українська проблема викликала постійні дискусії на засіданнях Ради міністрів, іноді доходило навіть до критики попередньої політики польського уряду, але офіційного ставлення до українського питання уряд не висловив. Так, на засіданні Ради міністрів від 8-го травня 1940 р. таке обговорення проблеми меншин вилилось в суперечку, в першу чергу, навколо українського питання. Спочатку обговорення відбувалось навколо політики уряду в разі війни між альянтами та СРСР. Всі члени Ради погоджувались з тим, що українське питання набере визначальної актуальності саме у випадку війни з Росією. З промовою виступив міністр Станьчик, який заявив, що потрібно нарешті зайняти відважну позицію в цій справі, а також відмовитись від варварських санкцій

практикованих, проти українців. Крім того, він виступив з критикою націоналістичних поглядів щодо української проблеми зі сторони міністра М. Сейди, назвавши його позицію стосовно українців „не приєднаним націоналізмом народівців” [167, 286].

Слід зазначити, що погляди польських еміграційних кіл на українську проблему різнились між собою. Перша частина (а це були люди наближені до головнокомандуючого) вважала, що в українській справі потрібно дотримуватись обережності, зайняти вичікувальну позицію, а також зважати на думку союзників щодо політичних поступок, які стосувались відносин Польща – Росія – Україна. Ще одна група, до якої належали представники різних політичних поглядів, але в більшості пілсудчики, стояла на позиції повернення до політики федералізму та необхідності утворення української держави, проте за Збручем.

Ендеки та їх прихильники були категорично проти утворення будь-якої української держави, вважаючи визначальними російській і польській народи і стверджуючи, що незалежна Україна не гарантуватиме безпеки польській державі і постійно нагадуватиме про Волинь і Галичину

Про постійні дискусії та обговорення наболілої проблеми свідчать аналітичні опрацювання представників різних політичних угруповань, які займали провідні посади в новоствореному уряді. Цікавим, наприклад, є рапорт Другого відділу головного командування від 29-го лютого 1940 р. В ньому зазначалось, що настала ситуація потепління в польсько-українських стосунках. Причина цього вбачалася: по-перше, в розчаруванні українців у політиці радянської влади, по-друге, в тому, що сподівання на Берлін не дали жодних результатів і саме ці чинники створювали сприятливі умови для пропаганди українсько-польського зближення та проведення двосторонніх переговорів на цю тему.

Стосовно ОУН висловлювалась думка про те, що вона переживає важку кризу, а це неминуче призведе до втрати політичного впливу серед основної маси українського населення. Зазначалося також, що українцям, особливо старшої генерації, важко звикнутись з думкою про швидку переорієнтацію на співпрацю з Польщею. Тим більше, що сам польський уряд не спромігся до того часу зайняти

чітке офіційне становище щодо української проблеми, а його склад має яскраве націоналістичне забарвлення, створюючи тим самим недовіру серед українських діячів. На основі таких розмірковувань робився висновок про те, що уряду потрібно в першу чергу взяти в свої руки ініціативу у розв'язанні української проблеми на державному рівні, протидіяти радянській та німецькій пропаганді, а також включити до свого складу представника від поміркованої частини українців[80, 18].

Важливими для з'ясування різних поглядів та думок, які висловлювались є аналіз двох опрацювань, що стосувались українського питання. Їх авторами були: референт з міжнародних справ О.Гурка та доктор Б. Лонгхемпс де Бер'є, які займали діаметрально-протилежні позиції. О. Гурка вважав, що приймаючи до уваги реальну можливість війни між СРСР та Францією і Англією, ніхто не придумає іншого способу воювати з Росією, крім підняття українського питання. Він також звернув увагу на те, що не дивлячись на відсутність належного висвітлення української проблеми в англійській та французькій пресі, будь-який французький чи англійський політик був ознайомлений з цією проблемою і розумів драматичність даного питання для поляків, а тому, з огляду на міжнародну ситуацію, на його думку, і французи, і англійці зайняли вичікувальну позицію[97;345]

Найважливішим завданням найближчого часу, вважав О. Гурка, було навіть не стільки усталення української програми чи декларування постулатів української незалежності, яка мала наступити обов'язково і в найближчому часі, скільки добитись усіма правдами чи неправдами того, щоб французи та англійці усі переговори з українцями вели за посередництва польського уряду [425, 24]. Крім того, автор аналізував діяльність політичних сил та угруповань серед українців та можливості співпраці з ними, зазначаючи, що українські політичні формації розвивались переважно за підтримки ворожих до Польщі сил. Зокрема, на його думку, комуністи були силою, яка слугувала для загарбницьких цілей Росії; ОУН, як база націоналістичного руху, залишалась пронацистською формацією та інструментом у боротьбі Німеччини з Польщею [425, 22-23].

Приводячи такі аргументи О. Гурка зазначав: „УНДО разом з петлюрівцями протягом 20-х років завжди було польським інструментом, а тому саме з цими політичними силами потрібно співпрацювати. При підтримці польського уряду вони не тільки здатні протистояти ОУН, але й організувати диверсійно-революційну роботу на теренах Волині та Галичини”. Слід зазначити, що його аргументи не враховували ситуації, яка склалася на теренах Західної України, адже ні УНДО ні уряд УНР не мали реального впливу серед широкого українського загалу.

У своєму рефераті автор звертав також увагу й на те, що ОУН не має жодного впливу на теренах УРСР, на відміну від представників уряду УНР, яких, принаймні, знають. Щодо політики Франції та Англії, то вони повинні були не тільки підтримувати Український Комітет, але й намагатись компрометувати ОУН. Яскравим показником зацікавленості цих урядів в українському питанні, на його думку, вважалось те, наскільки французи та англійці будуть наполягати на створенні українських військових формувань [425, 27].

Діаметрально протилежну точку зору зайняв доктор Б. Лонгхампс. Він піддав сумніву можливість війни з Росією, виходячи з того, що настрої серед французького та англійського суспільств направлені на війну проти Німеччини. Ним підкреслювалась хибність тез О. Гурки про першочерговість українського питання, а також про те, що іншого способу боротьби з Росією, крім підняття української проблеми, не існувало. Головним аргументом Лонгхампса було твердження про те, що Росію потрібно розкласти з середини, підтримуючи там революційні тенденції, і тоді склався б стан речей, тотожний з ситуацією, що мала місце у 1917 році – українське питання відійшло б на задній план, а першочерговість польського питання залишилась би. Кидається у вічі протилежність поглядів О. Гурки та Б. Лонгхампса щодо утворення української держави. На думку першого Польща мала бути сильно зацікавлена у її виникненні. Східні кордони, згідно з його проектом, повинні були після війни підлягати певним змінам, а окремі території увійшли б до складу майбутньої незалежної України, тобто передбачалася можливість певних територіальних поступок на користь українців. О. Гурка підкреслював також, що уряд Польщі

повинен був вже на початку 1940 р. „видати прокламацію про визнання та підтримку незалежної української держави” [425, 324].

Доктор Лонгхампс, навпаки, вважав, що незалежна Україна була б значно небезпечнішим сусідом, ніж Росія, а східні кордони Речіпосполитої з 1-го вересня 1939 р., згідно з його переконанням, не повинні були підлягати жодним змінам. Він підкреслював: уряд Речіпосполитої не мав права і не повинен був видавати жодних відозв, що стосувалися б незалежності України. Найкращою методикою у переговорах з українцями було „не йти на поступки і не вдаватися до жодних дискусій”, а союзники, що проводили переговори з українцями – громадянами Польщі стосовно територій, які входили до складу Речіпосполитої виявляли нелояльне ставлення до Польщі .

Вищезгадані опрацювання викликали дискусію в польських урядових колах. На основі вищенаведених тез збудував свій реферат ще один діяч уряду Л. Гродліцький. У „Зауваженнях” щодо опрацювань О. Гурки та Б. Лонгхампса він зазначав, що ситуація навколо Західної України після війни може розвиватись в трьох напрямках:

1. Ці території будуть повернені до складу Польщі.
2. Вони можуть увійти до складу ймовірної української держави.
3. Території Західної України потраплять під владу Росії.

Л. Гродліцький вважав, що Польща зацікавлена у створенні української держави і повинна намагатися досягнути цієї мети вже зараз, на час 1940 р., проте підтримка ця має бути на негласному рівні, оскільки відкрите маніфестування прав українців на незалежність може зашкодити самій польській державі. До того ж ситуація на міжнародній арені, на його думку, не сприяла такій позиції, адже українські терени не належали ні Польщі, ні Україні [363, 53]. Автор документу навіть пропонував визнати українську державу на українських національних територіях, що входили до складу СРСР та Польщі, поступитися Україні Волиню, частиною Полісся та частиною Станіславівського і Тернопільського воєводств. Він підкреслював, що потрібно погодитися на еміграцію польського населення з територій, що залишаться у складі України, а також на еміграцію українського населення з територій, які залишаться у складі Польщі. Крім того,

необхідно запевнити, що Річпосполита не буде займатися долею польського населення з територій, які увідійдуть до складу України, „а його асиміляцію українським народом та греко-католицькою церквою вважатиме за цілком натуральну” [363, 53-54].

На його думку, українці, з свого боку, також повинні піти на певні поступки. А саме: визнати суверенність польської держави та народу на територіях, які залишаться у складі Польщі а також українсько-польських кордонів, погодитися на еміграцію українського населення з Польщі на Україну і польського з теренів, що відійдуть останній, на територію Польщі, гарантувати, що Україна не буде піклуватися про долю українського населення, яке залишиться на польських територіях, „а його асиміляцію польським народом і католицькою церквою буде вважати цілком натуральною” [363, 54-55]

Як бачимо Л. Гродлицький у своїх розмірковуваннях пішов набагато далі попередників. Він навіть погоджувався на втрату Польщею східних теренів, проте таких думок у середовищі поляків було обмаль, в основному усі аргументи зводились до непорушності кордонів Речіпосполитої до 1939 року.

20-го лютого 1940 р. міністерством закордонних справ польського уряду було написано „Нотатку в українській справі”, яку передали прем'єру В.Сікорському для ознайомлення. У документі зазначалось, що серед українців шириться переконання у бажанні союзників використати українську карту у конфлікті з СРСР, а роль Польщі в такому разі буде зменшуватись. Саме в цьому вбачалося небажання українців відмовляти від „східних земель” [426, 14].

Ситуація, що склалась на міжнародній арені та навколо українського питання, була охарактеризована сімома пунктами. Зокрема, йшлося про те, що відбулася еволюція настроїв серед українців „в напрямку сприятливої міжнародної кон'юнктури”. Підкреслювалося: серед українців посилюються переконання у тому, що їхньою проблемою все більше і більше цікавляться союзники, а тому внаслідок такої сприятливої ситуації можна буде за підтримки останніх оволодіти „східними кресами” і створити на них незалежну українську державу.

Серед негативних чинників, які заважали справі налагодження відносин, вказувалося також: відсутність чіткої позиції зі сторони польського уряду щодо українського питання, наслідком чого стало неможливим налагодити співпрацю навіть з лояльними стосовно поляків силами у середовищі українців; призначення на найближчий час загального конгресу у США; все більше зацікавлення українською проблемою з боку союзників, продовження Німеччиною обіцяти українцям свою підтримку, постійні прохання „наших відділів про інструкції для переговорів з українцями” на які польське підпілля не отримувало чіткої відповіді, проблема створення українського легіону у складі польського війська, до якого українці відмовлялися вступати тощо [363, 14].

Для того, щоб вийти з цієї складної ситуації, уряду рекомендувалося, перш за все, зайняти чітку позицію щодо української проблеми. Для того, щоб цього досягти, на уряд покладалися наступні завдання:

„1. Провести переговори з петлюрівцями та утвореним ними Українським національним комітетом у Парижі з метою порозуміння, яке б стало на перешкоді антипольським настроям серед української еміграції.

2. Розіслати відділам на місцях чіткі інструкції, на підставі яких вони могли б приступити до нав’язання контактів і переговорів з усіма українськими діячами з метою їхнього залучення до співпраці та пропаганди польсько-української колаборації.

3. Приступити до підняття українського питання у переговорах з союзниками, хоча б з огляду на можливість виникнення української держави у випадку війни між ними та СРСР.

4. На цій підставі опрацювати інструкції для представників на польсько-руських теренах, з метою залучення українського населення до спільної боротьби проти окупантів.

5. Підготовка підґрунтя для переговорів з Українським Комітетом у Парижі про створення українського легіону з власним керівництвом і власним прапором”.

Слід зазначити, що такого роду пропозиції були наслідком реакції окремих польських політиків на бездіяльність їхнього уряду стосовно української

проблеми. Йому пропонувалося зайняти чітку позицію аби утримувати ситуацію, що склалася навколо української проблеми, під контролем.

На думку авторів „Нотатки в українській справі”, для виконання вищеперерахованих завдань потрібно, в першу чергу, визнати право українського народу на створення власної державності і продемонструвати готовність підтримати його прагнення до незалежності.

Ступінь цієї підтримки мав залежати від ситуації, що склалася на міжнародній арені. Тобто, з одного боку, стверджувалася теза про те, що польський уряд повинен зайняти чітку позицію щодо українського питання, з іншого, знову ж таки, ця позиція узалежнювалася від міжнародної ситуації та позиції стосовно української проблеми з боку союзників, що фактично було пропозицією зайняти вичікувальне становище.

Пропонувалося також заявити, що уряд визнає потребу тісної співпраці з майбутньою українською державою включно до федерації і визнає права українців, що проживають на територіях Польщі на вільний національний розвиток в рамках автономії. У випадку, коли б теза про автономію не була прийнята, мінімум, що уряд повинен був зробити, це запевнити українців у тому, що вони будуть користуватися такими ж правами на розвиток свого національно-культурного життя як і поляки [363, 15-16].

У документі також висловлено позицію щодо майбутнього польсько-українського кордону. Зокрема у пунктах, присвячених проблемі кордонів читаємо: „Справа територіального розподілу обох держав зможе бути вирішена лише після виникнення та конституційного визнання реального, загальноукраїнського уряду і того, наскільки тісною буде політична співпраця обох держав.” Робилося також застереження, що будь які обіцянки, які стосувались би кордонів, потрібно використовувати як неурядовий аргумент і висловлювати їх лише в приватних розмовах, а не від імені уряду .

У заяві від 8-го квітня 1940 р. під назвою „Українська справа”, яка була розроблена в головному штабі польського командування, теж повторювалися вже відомі думки про „цивілізаційну” місію Польщі на сході і про допомогу українцям створити свою державу на теренах Наддніпрянщини. Що ж стосується Західної

України, то у документі підкреслювалося, що офіційна позиція уряду має полягати у збереженні status quo, а справа східних територій Польщі – виключно внутрішня проблема, яка не повинна підлягати обговоренню.

Влітку 1940 р. на розгляд мін. С. Кота було направлено документ під назвою „Українська проблема”. Автором даного опрацювання був К. Александрович – один з референтів уряду. На його думку, українська держава мала право на існування виключно на територіях Наддніпрянщини. Стосовно Східної Малопольщі, то тут автор зазначив, що доля цих теренів тісно пов’язана з майбутнім Польщі, яка після відновлення незалежності повинна надати Східній Малопольщі широку політичну, економічну та культурну автономію під керівництвом незалежної української держави за Збручем [363,16].

2-го квітня 1940 р. на ім’я міністра С. Стронського було надіслано таємне опрацювання, здійснене відділом з питань національностей при Департаменті інформації та документації. Тоді ж він відправив його для ознайомлення ген. В. Сікорському, а також міністрам А. Залеському, К. Соснковському і С. Коту.

У документі містилася інформація про, те що українські націоналісти ведуть активні переговори з О.Шульгіним. Він поставив вимоги, за умов дотримання яких стало б можливим порозуміння:

- „1. Оголошення націоналістами декларації проти СРСР та Німеччини.
2. Визнання уряду УНР.
3. Координація дій у створеному спільно комітеті”.

В опрацюванні зазначалося також, що українські націоналісти ведуть переговори з представниками французького уряду. Для того, щоб запобігти їхньому порозумінню рекомендувалось провести детальні переговори з Парижем на тему українського питання. На думку авторів документу, саме такі переговори дадуть змогу довести, що українські націоналісти не є виразниками прагнень усього українського народу, а лише намагаються впровадити в життя вказівки зі сторони Німеччини. Крім того, пропонувалося надати усілякого роду допомогу О. Шульгину з метою посилення впливу Українського комітету на теренах, окупованих СРСР та Німеччиною, а також для розгортання широкої компанії в пресі на його підтримку .

Аби не привертати увагу СРСР до українського питання і не дратувати зайвий раз союзників, рекомендувалось підняти проблему Кавказу, з метою демонстрації того, що українська проблема не є єдиною територіальною проблемою в СРСР. Для збирання докладної інформації про діяльність українців у Римі пропонувалось знайти відповідальну людину, яка б цю інформацію збирала і в разі необхідності інформувала уряд про все, що відбувається в українських колах.

Вже на початку 1940 р. стало зрозуміло: вирішення української проблеми потребує зосередження повноважень, в руках однієї інституції. Ще 6-го січня 1940 р. В. Сікорський відправив лист, адресований Комітету для справ краю, з запитом про те, в який спосіб має проводитися робота над вирішенням даної проблеми 18-го січня 1940 р. ген. В. Сікорському було направлено відповідь від голови КСК К. Соснковського. У ній зазначалося, що роботу над розв'язанням українського питання доручено комісії у складі С. Котта, Я. Станчика та мін. Т. Білецького. Очолював цю комісію С. Кот. К. Соснковський зазначив, що саме цій новоствореній комісії було направлено на розгляд так і не затверджену офіційно ухвалу КСК, звіт О. Ладося про попередні переговори з українцями, різного роду рапорти та опрацювання, присвячені українській проблемі, авторами яких були як представники польського уряду в еміграції, так і діячі, що перебували в підпіллі на окупованих територіях. Усі ці матеріали було передано Міністерством закордонних справ Польщі та Відділом інформації і документації[363,26].

У відповіді даються й рекомендації щодо можливості створення українського легіону у складі польського війська. К. Соснковський зазначав, що комісія визнала його створення цілком можливим, проте окремо було вказано застереження Т. Білецького, який зайняв відмінну від членів комісії позицію. На його думку ця справа ще не дозріла ні політично, ні технічно, а тому піднімати її передчасно[363, 26].

Польський уряд намагався також стежити і за тим, хто прибуває з краю на еміграцію, аби володіти реальною інформацією про українців, які приїжджають до Франції. Зокрема, „Рішенням у справі осіб, прибуваючих з Краю”, прийнятим урядом 21-го січня 1940 р., на польські еміграційні служби покладалось завдання

скласти списки осіб, що прибувають з краю. Особливо це стосувалось відомих громадських діячів, представників політичних партій та й взагалі будь-кого, хто мав хоча б найменший вплив серед українців. Такі списки наказувалося відправляти телеграфом до Президії Ради Міністрів на ім'я С. Кота

Представники польського руху опору розуміли: для налагодження співпраці з українцями, потрібно, щоб останні виступили спільним фронтом. Усвідомлювали вони також і те, що в цій справі потрібно не лише заручитися підтримкою з боку союзників, але й позбавитись так званого „комплексу захисників Львова” з усіма його негативними наслідками. Мається на увазі пам'ять серед окремих представників польського уряду про війну з українцями за Львів у 1919 р.

На це звертав увагу референт уряду К. Чарковський-Голейовський у своєму „Меморіалі” до віце-міністра з військових справ М. Кукеля. На його думку, представники такого типу мислення робили висновки, послуговуючись своїм власним досвідом, нехтуючи тим самим реалією, що постали в період польсько-німецької війни [90, 41]. Ще один негативний момент, який стояв на перешкоді порозуміння автор бачив у поєднанні вищезазначеного чинника з негативним ставленням до українців польських правих партій націоналістичного спрямування, які мали неабиякий вплив серед польського населення Західної України, і не тільки не визнавали існування українського народу, але й заперечували саме існування слова „український”, не говорячи вже про визнання прагнень українців до самовизначення [90, 41].

Уже в травні 1940 року К. Чарковський-Голейовський пропонував уряду оголосити, що Польща прагне закінчити українсько-польську суперечку, „базуючись на засадах Люблінської унії та Гадяцької угоди”. Крім того, вона повинна була засвідчити, що території Волині і Східної Малопольщі є спільною власністю українців та поляків і хоч вони мішані за своїм характером, проте це невід'ємна частина Польщі.[401; 11-15]

Водночас підкреслювалась необхідність оголошення автономії цих територій з застереженням, що закордонна політика, військо і фінанси повинні бути прерогативою польського уряду. Усі інші питання мали бути вирішені згідно

з прагненнями місцевого населення, при справедливому і рівноправному забезпеченні інтересів обох народів. Пропонувалося також утворити відділи української національної самооборони, з власним прапором, вищим командуванням та офіцерами, у складі польського війська у Франції.

Після поразки Франції польський уряд переїхав до Англії. Умови в яких йому довелося працювати були набагато складнішими за попередні. Фактично він вимушений був заново налагоджувати роботу, а тому проекти щодо розв'язання українського питання було відкладено на невизначений період. Уряд однак підкреслював: українська проблема залишається внутрішнім питанням і вирішуватимуть її лише польські політики. Водночас відбуваються зміни позиції уряду щодо СРСР, який Сікорський почав розглядати як можливого майбутнього союзника Великобританії.

При такому розгортанні подій прометеїстські плани були просто нереальними. Цікавим є те, що тепер розв'язання української проблеми, з одного боку, розглядалося на тлі можливого порозуміння з Радянським Союзом, а, з іншого, офіційною позицією уряду була теорія двох ворогів Польщі: Німеччини та СРСР. В цій ситуації поляки і надалі продовжували підкреслювати *status quo ante bellum* стосовно „східних кресів”. Разом з тим, не відкидалася й можливість тісних контактів з українцями приязно налаштованими до поляків [154, 267].

У інструкції ген. К.Соснковського для ген. С. Ровецького від 3-го листопада 1940 р. підтверджувалась попередня позиція польської сторони стосовно взаємовідносин з українцями і литовцями. Підкреслювалась необхідність обережної позиції у контактах з ними і заборона будь-яких політичних чи військових обіцянок з польського боку. Контакти мали носити суто інформаційний характер, а остаточні рішення вважались виключно прерогативою уряду [154, 309]. У документі також зазначалося, що кордони радянської окупації не мали під собою жодних етнографічних підстав. Захоплення „східних кресів” розцінювалось не як визволення, а як загарбання теренів, що віками належали до Польщі, і прагнення уярмити проживаючі там народи. Підкреслювалося також, що на відміну від СРСР, Польща забезпечить цим народам національні права. Підставою польсько-радянського порозуміння вважалась непорушність кордонів

до вересня 1939 р. Лише за таких умов Польща зобов'язувалась не здійснювати жодних спроб направлених на розпад Радянського Союзу [154, 318].

На нараді від 21-го травня 1941 р., яку скликав президент Е.Рачкевич, ген. В. Соснковський заявив, що готовий відмовитись від позитивного ставлення до утворення української держави, прихильником якої він завжди був, в разі, якщо ціною за це буде відновлення довоєнних кордонів Польщі. На думку Ч. Партача, це були одні з перших несміливих спроб порозумітись з СРСР. Водночас, не слід забувати, що вони робились за рахунок відмови українцям у їхньому прагненні створити незалежну державу. Погляди на можливість надати українцям незалежність, або хоча б політичну автономію сприймалась поляками негативно. На думку керівника штабу головного командування А. Кендзьора, Польща протягом 20-ти років так і не спромоглась виробити раціональної концепції в українській справі і зробити хоча б крок на зустріч її вирішенню.

Інформація про можливість швидкого початку радянсько-німецької війни спричинила до намагань підпілля в краї виробити концепцію у політиці щодо українців на місцях під час конфлікту, якщо такий матиме місце. 23-го квітня 1941 р. підполковник львівського Союзу збройної боротьби (ЗВЗ – „Związek walki zbrojnej”) Е. Мацелінський звертався до керівництва польського підпілля за інструкціями у справі ставлення до українських організацій та директив на випадок війни. На його запит командуючий ЗВЗ ген. В. Соснковський відповів, що контакти з таємними українськими організаціями потрібні для узгодження з ними спільного плану протидії поборам, але застеріг від політичних переговорів, зазначивши, що будь-які обіцянки такого характеру належать до компетенції уряду. Водночас він підкреслив, що при спробах зі сторони українців отримати якісь відомості від представників польського підпілля, жодної інформації їм не надавати, оскільки на це має право виключно представник від уряду в краї. Як бачимо, уряд зайняв вичікувальну позицію, сподіваючись, що ситуація на міжнародній арені зміниться на користь Польщі, а тоді вже можна буде диктувати свої умови українцям.

Отже, слід зазначити, що за час міжвоєнного двадцятиліття польський уряд не зміг розв'язати наболілої української проблеми, хоча такі спроби робились

неодноразово. Невдала політика, котра стала однією з причин складної соціально-економічної ситуації та репресії стосовно незадоволених політикою уряду українців призвели до загострення двосторонніх відносин у передвоєнні роки. Реакцією офіційної влади на незалежницькі прагнення українців стали дії спрямовані на полонізацію, а також репресії, арешти, наступ на українську освіту і культуру, що ще більше додало агресії у ставленні до поляків. Репресії та арешти провідних українських діячів, здійснені безпосередньо перед початком війни, не згасили національно-визвольних прагнень, як цього очікувала польська влада, а навпаки, привернули ще більшу кількість українців до лав повстанського руху.

Для початкового етапу війни були характерними пошуки спільних векторів у налагодженні співпраці з українським національно-визвольним рухом. З'явилося чимало проектів вирішення української проблеми, постійні дискусії відбувались у Раді міністрів, проте польський уряд на еміграції зайняв вичікувальну позицію, а співпрацю з українцями вбачав лише у залученні їх до боротьби з Німеччиною і СРСР. На офіційному рівні не було прийнято жодного рішення про поступки українцям. Представники уряду не хотіли давати обіцянки українській стороні з огляду на швидкі зміни у міжнародній ситуації, побоюючись опинитись в програшному становищі. До того ж на даному етапі українська проблема розглядалась як суто внутрішня проблема Польщі, а уряд відстоював неподільність її кордонів до 1939 р[401; 14-15]

Напередодні війни між СРСР і Німеччиною погіршилась внутрішньополітична ситуація в середовищі самого польського уряду. Червень 1941 р. розпочався активізацією дій, опозиційних по відношенню до прем'єра, сил в особі представників різних політичних угруповань, серед яких чільне місце займало „Стронніцтво народове”. В. Сікорського звинувачували в одноосібному прийнятті рішень і в тому, що він постійно протидіяв впливу тих членів уряду у яких вбачав своїх політичних противників. Критикували його опоненти і за те, що він, нібито, занадто піддавався впливу тих політиків, які користувалися його довірою, передусім нарікали на всевладність С. Кота.

Прем'єр-міністр всіляко намагався владнати конфлікт. На одному з засідань Національної ради 17-го червня 1941 р. він заявив, що „нас розділяють лише

дрібні непорозуміння”, а у засадничих питаннях позиція „уряду є одностайною” [363, 84]. Проте ситуація, яка склалася в уряді, свідчила про зворотнє. Все частіше на засіданнях Ради міністрів відбувались суперечки, а то й відверті конфлікти між її членами.

Теж саме можна сказати й про Національну раду, засідання якої все рідше скликалися, що зменшувало її політичний авторитет [363, 84]. Саме в період політичної кризи в уряді розпочалась війна між Німеччиною та Радянським Союзом, яка кардинально змінила як міжнародну ситуацію в світі, так і військово-політичний розклад сил у Європі. СРСР і Німеччина перетворилися з недавніх союзників у ворогів.

Збройний конфлікт між ними не став несподіванкою для поляків, які уважно слідкували за розгортанням подій в Європі. Уряд володів інформацією про пересування німецьких армій на схід до кордону з СРСР; на неминучість війни вказували й оперативні дані англійських кіл, з якими тісно співпрацював штаб польського уряду у Лондоні. Проте ген. В. Сікорський був переконаний, що хоча конфлікт між Радянським Союзом і Німеччиною є невідворотним, але він не розпочнеться так швидко. На початку червня 1941 р. прем'єр у розмові з президентом В. Рачкевичем відкинув інформацію про можливість протистояння між двома окупантами у найближчий час, як безпідставну. Однак через неповних два тижні війна розпочалася.

Її вибух ставив польський уряд в нову ситуацію, яку можна було використати на свою користь. На перший план висувалася проблема налагодження дипломатичних стосунків з СРСР, розірваних після його нападу на Польщу 17-го вересня 1939 р. За їх налагодження виступала й Англія для якої початок радянсько-німецької війни відкладав можливу інвазію німців на Британські острови. Через кілька годин після початку конфлікту У. Черчілль виступив з промовою по радіо в якій заявив про підтримку Радянського Союзу у війні проти агресора, обіцяючи повну матеріальну допомогу і закликаючи зробити теж саме світову спільноту. Цілком зрозуміло, що у своєму виступі У. Черчілль уникав будь-яких питань, які могли б дратувати офіційну Москву. Серед них на першому місці була проблема східних кордонів Польщі.

2.2 Встановлення радянського тоталітарного режиму.

Друга світова війна стала рубіжним явищем у життєдіяльності населення Західної України. Кількаразова зміна політичних режимів зрештою завершилася возз'єднанням українських етнічних земель у кордонах Української РСР.

Для аналізу й оцінки масштабів „соціалістичних перетворень”, радянізації краю та визначення точки відліку слід стисло охарактеризувати суспільне життя української спільноти в міжвоєнних Польщі та Румунії. Потрапивши у становище національних меншин, українство в обох державах зазнавало політичних, економічних, соціальних, культурних, релігійних утисків. Разом із тим наявність лояльних форм волевиявлення у вигляді політичних партій та громадських об'єднань створила умови для отримання навичок самоорганізації й самодіяльності [81; 23-27].

Життєдіяльність громадських організацій українців у Польщі та Румунії проходила під знаком боротьби з асиміляційною політикою урядів обох країн, тиском з боку шовіністичних сил, всіляких обмежень та дискримінації. Незважаючи на це, українська меншина використовувала будь-які можливості для відстоювання своїх прав на вільний розвиток. Поряд із легітимними засобами використовувалися методи саботажу, індивідуального терору, взяті на озброєння найбільш радикальною частиною Організації українських націоналістів. Та все ж у своїй переважаючій більшості українці виявили спроможність сприймати демократичні цінності й домагатися справедливого вирішення національного питання мирними, несилowymi засобами. Свідченням цієї здатності до самоорганізації є десятки громадських об'єднань різного профілю й призначення, які давали можливість різним верствам українства відстоювати свої політичні, соціально-економічні, релігійні права й свободи, брати активну участь у суспільному житті. Все це в сукупності з неконструктивною позицією правоконсервативних і націоналістичних кіл Польщі й Румунії сприяло формуванню національної самосвідомості українців, посиленню їхнього прагнення до творення суверенних форм організації національного життя і власної державності [81; 27-37].

Агресія Німеччини проти Польщі поставила українців перед вибором: стати на захист країни, громадянами якої вони були, чи орієнтуватися на державу, з якою пов'язувалися сподівання на вільне самовизначення українства. 2 вересня 1939р. депутати від Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) й Українського національного об'єднання (УНО) декларували під час засідання сейму готовність захищати Польщу. Їх підтримав ряд українських та польських громадських діячів, у результаті чого з'явилася відозва з закликом стати на захист держави. За цих умов гостро постало питання про консолідацію українських сил. А. Мельник у спеціальній відозві відводив роль консолідуючого центру Організації українських націоналістів. Натомість О. Назарук (УНО) вважав, що дану функцію вже виконує Контактний комітет (КК). Ще в кінці серпня 1939 р. КК виробив проект Конституції Українського національного проводу (УНП), що його мав затвердити „конгрес українських громадян”. УНП мав стати українським передпарламентом з усіма його функціями, хоча серед пропонованих до його складу діячів були тільки галичани і зовсім не було представників Православної церкви. Конгрес передбачалося провести 4 вересня, однак подальший розвиток подій зробив його проведення неможливим.

Пішовши на змову з нацистським керівництвом Третього рейху, Сталін заходився „відновлювати історичну справедливість”, внаслідок чого Польща перестала існувати як європейська держава. На західних кордонах тисячі українців, громадян Речі Посполитої, зі зброєю в руках у складі польської армії намагалися втримати навальний наступ вермахту. Та сили були надто нерівними. Червона армія, перейшовши кордон, протягом тижня (17–24 вересня 1939 р.) зайняла найбільші західноукраїнські міста: Ровно, Дубно, Збараж, Тернопіль, Коломию, Луцьк, Станіслав, Львів, Дрогобич, Борислав та інші. „Золотий вересень”, як назвали ці події тогочасні романтики від політики, багатьом українцям здавався початком багатообіцяючих і обнадійливих змін, тому не дивно, що червоноармійців вони зустрічали як визволителів, а процедура возз'єднання західної і східної гілок українського народу сприймалася як акт соборності українських земель сталінським режимом.

Віддамо належне радянському ідеологічному апарату, який на довгі десятиріччя зумів закріпити в свідомості переважної більшості українців саме такий стереотип. Як тут не згадати слова О.П. Довженка, що лягли на папір у 1942 р.: „Ах, коли б вистачило мені сили, й часу, написав би я роман про визволення Західної України, про возз'єднання наших народів. І як народ український фактично був тут ні при чім”. Доступ до раніше закритих архівних матеріалів дозволяє відтворити тогочасні події в усій їх складності й суперечливості.

У радянській літературі події 1939–1940 рр. глорифікувалися і подавалися винятково в позитивному ключі. Автор далекий від того, щоб змальовувати все в похмурих тонах і тенденційно підбирати факти. Тож спробуємо об'єктивно поглянути на зміни суспільно-політичної ситуації в західноукраїнському регіоні після вступу радянського війська[90; 250].

У перші дні з падінням Польщі владні функції на місцях, зайнятих Червоною армією, взяли на себе органи самоуправління. За підтримки військових прихильники Радянського Союзу створювали ревкоми, міліцію, робітничі загони, розганяючи польські адміністративні органи. Спершу українське населення в більшості своїй радо вітало прихід радянських військ, проводило збори, мітинги на підтримку вересневої акції. Ці настрої було використано для швидкоплинної радянзації краю.

Возз'єднання супроводжувалося широкомасштабною агітаційно-пропагандистською кампанією, до якої залучалися представники радянської творчої інтелігенції, науковці, відомі далеко за межами СРСР.

Єдиною особливістю, що декорувала офіційне возз'єднання західноукраїнських земель з УРСР, стала організація тимчасових органів влади. Замість ревкомів створено тричленну структуру:

- 1) селянські комітети;
- 2) тимчасові управління міст і повітів;
- 3) воєводські тимчасові управління.

Втім, і за цією ширмою удаваного народовладдя вже стояла Комуністична партія. Саме це громадсько-політичне об'єднання стало визначальним чинником „соціалістичних” перетворень і стрижнем владної піраміди в Західній Україні. Через партійні осередки на місцях Кремль звично втілював свою політичну волю. 1 жовтня 1939 р. ЦК ВКП(б) ухвалив постанову “Про створення первинних партійних організацій і оголошення прийому в партію в західних областях УРСР”, яка накреслювала шляхи створення партійних осередків, районних, міських, обласних комітетів, залучення до лав ВКП(б) «найбільш активних і політично свідомих представників робітничого класу, трудящого селянства й трудової інтелігенції». Посилена увага до питання компартійних кадрів пояснюється тим, що за наявності досить широкої соціальної бази для поширення комуністичної ідеології і практики в регіоні практично не було тих, хто мав навички організаційної роботи.

4 жовтня 1939 р. Політбюро ЦК КП(б)У прийняло рішення „Про затвердження уповноважених з питань організаційно-партійної роботи в областях Західної України”. Згідно з цим розпорядженням до Львова прибув Н. Мацко, Станіслава – М. Груленко, Тернополя – Л. Гришук, Ровно – В. Бегма. Маючи досвід партійної роботи в УРСР, уповноважені повинні були прискорити формування партійного апарату і виконання ним усіх вказівок центру. До того часу, як Київ направив з Наддніпрянської України значну кількість партійно-радянської номенклатури, у новостворені партійні комітети, зокрема на технічні посади, широко залучалися місцеві працівники. Та вже через кілька місяців звиклі в усьому бачити „загрозу революції” керівники республіканської партійної організації „протрубили тривогу” і гіпертрофована пильність, підозрілість незабаром принесли перші плоди. 4 березня 1940р. Політбюро ЦК КП(б)У прийняло рішення, в якому відзначалося, що „до технічної роботи у Ровенському обкомі КП(б)У були допущені неперевірені люди (з місцевих), серед яких кілька чоловік політично сумнівні: бухгалтер О.Янковяк (поляк), брат якого був керівником фашистської організації, опалювач Мая, що вів антирадянську агітацію, технічний секретар відділу агітації і пропаганди Пономарьова, батько якої перебував у Варшаві, а сестра – у Вільно”. За вказівкою ЦК всіх трьох було

звільнено з роботи. Політбюро зобов'язало „райкоми партії, райвиконкоми, обкоми і облвиконкоми західних областей ретельно перевіряти приймаємих робітників з тим, щоб не допустити проникнення на роботу в партійний і радянський апарат замаскованих решток ворожих радянській владі буржуазно-націоналістичних партій, куркулів і шпигунів іноземних розвідок” [4; ф 1 –Оп. 1, Спр.598,арк12]

27 листопада 1939 р. ЦК КП(б)У затвердив склади бюро обласних партійних комітетів і облвиконкомів західних областей. Всього налічувалося 60 номенклатурних працівників, майже всі – з центральних і східних районів УРСР. Лише в першій половині 1940 р. відбулися вибори керівних партійних органів, а також затвердження секретарів райкомів і міськкомів партії в західноукраїнських областях.

Поряд з кадровими питаннями керівництво партії та уряду готувало акцію, що мала б засвідчити легітимність возз'єднання і юридично його оформити. Щоб не гаяти часу, справу було доручено військовим. На початку жовтня відповідно до постанови Військової ради Українського фронту (командуючий – командарм 1-го рангу С. Тимошенко) за підписами Хрущова, Борисова й Кожевникова (члени військради) створено „Комітет з організації та проведення виборів до Українських Народних Зборів”. 22 жовтня відбулися вибори до Народних Зборів Західної України, а 26 жовтня у Львові розпочалася їх робота. Ретельно підібрані делегати цього форуму затвердили Декларацію про прийняття краю до складу Радянського Союзу як частини Української РСР. Учасники зібрання обрали Повноважну Комісію, яка мала надіслати Верховній Раді СРСР та Верховній Раді УРСР подання з проханням про возз'єднання західноукраїнських земель з Українською РСР. Народні Збори Західної України прийняли Декларацію про націоналізацію банків, великої промисловості, Декларацію про конфіскацію поміщицьких і монастирських земель. 28 жовтня 1939 р. Політбюро ЦК КП(б)У затвердило редакційну колегію НЗЗУ в складі партапаратників ЦК, а також літераторів (зокрема М. Бажана). Редколегія повинна була залучити до редагування матеріалів Народних Зборів „необхідну кількість письменників і журналістів з числа тих товаришів, що приїхали з Москви та Києва”.

Для порівняння можемо побачити, що ще простіше було вирішено долю Північної Буковини та Хотинського, Ізмаїльського й Акерманського повітів Бессарабії. 28 червня 1940 р. з'єднання Червоної армії вирушили до Румунії і через два дні окупували її територію. В перший же день на мітингу в Чернівцях було „обрано” делегацію, яка від імені всього населення Північної Буковини дістала повноваження порушити клопотання перед радянським урядом про включення краю до складу УРСР. 2 серпня 1940 р. Верховна Рада Союзу РСР прийняла Закон про створення Молдавської РСР, а зайняті Червоною армією землі стали складовою частиною УРСР. 7 серпня Указом Президії союзної Верховної Ради створено Чернівецьку та Акерманську області УРСР. Після возз'єднання Західної України, Північної Буковини і трьох повітів Бессарабії населення Української РСР зросло на 8,1 млн. і становило 41 млн. осіб. [4; ф 1 –Оп. 1, Спр.598,арк15-17]

Акцію возз'єднання було проведено в такому темпі, що вона практично не дала можливості виявити місцевому населенню здатність до самоорганізації і вибору власних форм суспільного життя. Як і в західноукраїнському регіоні, так і в південно-західному керівництво Радянського Союзу насаджувало партійно-радянську систему. В липні 1940 р. Політбюро ЦК КП(б)У ухвалило рішення „Про утворення в Бессарабії та північній частині Буковини повітових комітетів КП(б)У і повітових і повітових виконавчих комітетів”.

На засіданні Політбюро ЦК КП(б)У 20 серпня 1940 р. затверджено склад вищих посадових осіб Чернівецької та Акерманської областей. Першими секретарями обкомів партії стали відповідно І. Грушецький та М. Кузнецов, головами облвиконкомів – О. Коліков та Г. Куликов. 11 жовтня відбулося затвердження штатів обкомів та облвиконкомів новоутворених областей, а 16 жовтня – перших секретарів райкомів та міськкомів КП(б)У. [4; ф 1 –Оп. 1, Спр.598,арк22]

Процедура возз'єднання супроводжувалася відповідним пропагандистським антуражем. У пресі рясніли захопливі відгуки мешканців західного регіону про радянський лад, його демократичний устрій, про успіхи „першої у світі країни соціалізму” тощо. Відбувалися зрежисовані до деталей зустрічі делегатів Народних Зборів з виборцями і населенням інших областей УРСР.

У грудні 1939 р. з'явилася постанова Раднаркому УРСР „Про асигнування коштів на проведення екскурсії делегації Західної України в областях Української РСР”, відповідно до якої за рахунок резервного фонду виділялося додатково 169431 крб. для покриття витрат на поїздку посланців західного регіону.

Восени 1940 р. агітаційну кампанію повторили. 19 жовтня Політбюро ЦК КП(б)У розглянуло питання „Про прийом делегації трудящих західних, Чернівецької і Акерманської областей”. Для проведення заходу створено спеціальну урядову комісію, виділено з фондів РНК УРСР 900 тис. крб. на витрати, пов'язані з прийомом делегації.

Організація таких екскурсій обумовлювалася кількома міркуваннями: по-перше, передбачався своєрідний обмін досвідом, у ході якого гості діставали можливість знайомитися з станом соціалістичних перетворень в УРСР у 20-30 рр., і, по-друге, гостинні господарі робили все, аби зняти будь-які сумніви й упередженість делегатів щодо методів сталінського керівництва державою.

Найскладнішим питанням для центру в перші місяці після возз'єднання стала організація діяльності партійних і радянських органів на місцях. 10 грудня 1939 р. Політбюро розглянуло це питання й запропонувало обкомам партії західного регіону в триденний термін подати на затвердження ЦК КП(б)У склад бюро повітових партійних комітетів і бюро міських парткомів обласних центрів, а також відповідних виконкомів рад.

Вже 15 грудня 1939 р. Політбюро ЦК КП(б)У затвердило персональний склад партійно-радянської номенклатури міст і повітів усіх новоутворених областей, яка нараховувала близько 1200 осіб. Та чи то партійний центр не довіряв тим місцевим мешканцям, які прийшли на керівні посади, чи сумнівався у їхній кваліфікації, але вже через 5 днів, розглянувши питання „Про відбір комуністів для посилки на партроботу в західні області України”, Політбюро ухвалило рішення: „1. Зобов'язати обкоми КП (б)У до 01.01.1940 року відібрати з числа робітників обкомів партії, начальників політвідділів радгоспів і їх заступників, заввідділів міськкомів і райкомів КП(б)У і заступників директорів МТС по політчастині 495 чоловік для роботи секретарями райкомів партії в західних областях України; 2. Затвердити таку розверстку по областях:

**Дані про відбір комуністів для посилки на партійну роботу в західні області
України**

№ п.п.	Назви областей	На 1-х секретарів	На 2-х секретарів	На 3-х секретарів	Разом
1.	Київська	15	20	20	55
2.	Харківська	30	35	37	102
3.	Дніпропетровська	20	30	35	85
4.	Сталінська	20	30	35	85
5.	Запорізька	15	10	10	35
6.	Ворошиловградська	10	15	14	39
7.	Одеська	5	10	10	25
8.	Миколаївська	5	10	10	25
9.	Сумська	2	10	10	22
10.	Чернігівська	2	10	10	22

Кадрова проблема стосувалася не лише партійного та радянського апаратів, а й інших державних органів та одержавлених громадських організацій (комсомолу, профспілок тощо). Тоді ж, 20 грудня Політбюро зобов'язало обкоми КП(б)У до 25 січня 1940 р. підібрати з комуністів та комсомольців 700 осіб для наступного року відібрати з числа голів райвиконкомів, секретарів райвиконкомів, завідуючих районних фінвідділів, земвідділів, відділів народної освіти, торговельних відділів, голів райспоживспілок і районних уповноважених Наркомату заготівель 1534 особи для роботи на таких же посадах у Західній Україні.

12 лютого 1940 р. на порядку денному засідання Політбюро ЦК КП(б)У знову стояло питання „Про відбір комуністів і комсомольців для посилки на роботу в

західні області України”. Обкомам партії було доручено до 1 березня „відібрати з числа комуністів і комсомольців безпосередньо з міст інструкторами, пропагандистами РК КП(б)У, викладачами основ марксизму-ленінізму для вузів, лекторами обкомів КП(б)У, торговельних, фінансових установ і працівників зв’язку для районів – 1215 чоловік”. [4; ф 1 – Оп. 2, Спр. 7388, арк 24]

Масовані кадрові ін’єкції з центральних, східних і південних областей УРСР дозволили протягом порівняно короткого терміну створити апарат управління, що точно відповідав прийнятим в СРСР стандартам. Протоколи засідань Політбюро ЦК КП(б)У цього періоду буквально рясніють кадровими питаннями. Особливо кидається у вічі, що лєвова їх частка торкається партійної номенклатури, а також кадрів НКВС. Воля партії мала пронизувати всі клітини суспільного організму. У центрі, як завжди, покладалися на силові структури, здатні виконувати будь-які, навіть найсумнівніші замовлення партійних лідерів.

Якісний склад новоприбулих до новостворених областей функціонерів загалом був нижчим від середнього рівня партійно-радянської бюрократії іншої частини Української РСР. Причина була банальною: міжнародна і внутрішня ситуації залишалися напруженими, тому відповідальність за доручену ділянку роботи для кожного, хто потрапив до номенклатурної „колоди”, посилювалася. Ніхто не хотів відпускати в західні області кваліфікованих спеціалістів, обізнаних зі своєю справою управлінців, оскільки на їхнє місце ще треба було шукати людей. І якщо на вищій щаблі обласної ієрархії кадри добиралися більш-менш прискіпливо, то планка вимог до чиновників повітової (районної) ланки здебільшого вимушено опускалася.

Уявлення про якісний склад тих, на кого покладалася радянська організація краю, дає аналіз персональних довідок, у яких містяться їхні біографічні дані.

Так, 10 травня 1940 р. першим секретарем Тернопільського обкому КП(б)У призначено І. Компанія. 36-річний уродженець Чернігівщини на початку 30-х років закінчив 2 курси Ніжинського педінституту, після чого працював учителем і директором школи, завідувачим райвно, заступником начальника політвідділу МТС Бобровицького району. В 1935 р. призначений на посаду 2-го секретаря Семенівського РК КП(б)У. Протягом 1936–1937 рр. навчався на Всеукраїнських

курсах марксизму-ленінізму при ЦК КП(б)У. Перед відрядженням до Тернополя працював І-м секретарем Березнянського РК, 3-м, а потім 2-м секретарем Чернігівського ОК партії. 2-й секретар Тернопільського обкому КП(б)У В.Кисломед був старшим (45 років), але мав лише середню освіту і значно менший досвід керівництва. 2-й секретар Станіславського міського комітету партії 37-річний Ф.Ольховський, виходець з Донбасу, закінчив Вищу комуністичну сільськогосподарську школу в Маріуполі (1935 р.). До 1939 р. керував роботою Ново-Ушицького райкому партії Кам'янець-Подільської області.

10 травня 1940 р. Політбюро затвердило 6 кандидатур на посади перших секретарів Тербовлянського, Шумського, Чортківського, Гримайлівського, Катеринбурзького, Лановецького РК КП(б)У. Два з них були вихідцями з Орловщини, ще один – росіянин з Одеси, що мав неповну середню освіту. Лише Т. Загнетов отримав вищу освіту, закінчивши Вищу школу профспілкового руху ВЦРПС у Москві, ще четверо – середню, а один – нижчу (початкову). Того ж дня затверджено 9 секретарів РК КП(б)У Станіславської області. За національним складом серед них налічувалося 8 українців та 1 росіянин з Дніпропетровська. Двоє здобули вищу освіту, 3 – середню, 2 – незакінчену середню, 1 – початкову. Всі новопризначені мали досвід керівної партійної та господарської роботи. Віковий склад коливався від 32 до 42 років .

Кидається у вічі, що 30–40-річні функціонери по 10–15 разів змінювали місце роботи. Це, можливо, збагатило їхній життєвий досвід, вміння пристосовуватись до нових умов, дозволило засвоїти універсальні засоби керівництва в різних галузях. Разом з тим практично всі вони не мали глибоких знань в одній сфері, оскільки були „літунами”. Базовою освітою номенклатури вважалися знання основ марксизму-ленінізму та історії Компартії. Здається, що ця здатність володіти необхідним мінімумом управлінських навичок на будь-яких посадах та ідейна загартованість стали головною рисою ідеального образу номенклатурника, сформованого адміністративно-командною системою. Поверховість, відсутність загальної культури і ґрунтовних фахових знань, переконаність у власній непогрішності, зверхнє ставлення до релігії, духовенства, віруючих, владолюбство, інколи розпущеність – ось далеко не повний перелік

негативних рис тих, хто, маючи необмежені права, щоденно вирішував долю населення Західної України. Все це доповнювалося незнанням специфіки краю, його історії, традицій, побуту, світогляду населення, а часом і мови. Звичайно, було б неправильним міряти одним аршином усіх, хто прибув до західноукраїнського регіону. Серед обласного й районного керівництва було чимало порядних, розумних людей. Та вистачало і досить посередніх, навіть таких, що зовсім не відповідали займаним посадам.

Виявилося, що відповідальні партійні та державні службовці зовсім не мають імунітету від накопичення, міщанства, розкошування. В отриманому 20 жовтня 1940 року Хрущовим „сигналі” йшлося про те, що керівництво Чернівецького обласного управління НКВС привласнило таку кількість речей, яких має вистачити „на десятки років”. Начальники відділів зайняли 6–8-кімнатні помешкання, прихопили кожен по 5–10 відрізів на костюми, іншу мануфактуру. Начальник адмінгоспвідділу УНКВС займався незаконними торговельними операціями. Справу „розкрутили” і винних притягли до відповідальності.

Складовою радянізації, що мала надати легітимності акту возз'єднання, „включити широкі маси трудящих Західної України в процес соціалістичного будівництва” і ще раз продемонструвати переваги демократії радянського зразка, стали вибори депутатів від новоутворених областей до Верховної Ради УРСР та СРСР. Дата їх кілька разів переносилася: очевидно, в Москві та Києві зрозуміли, що справа вимагає більш продуманої агітаційної роботи, ґрунтовнішої обробки громадської думки, оскільки йшлося про регіон з особливою політичною культурою, психологією і світосприйняттям [81; 45-55].

19 січня 1940 р. на засіданні Політбюро ЦК КП(б)У вироблено рішення про день виборів 24 березня 1940 р. та початок виборчої кампанії (з 24 січня). ЦК затвердив список виборчих округів, а також запропонував секретарям Львівського, Волинського, Тернопільського, Дрогобицького, Станіславського і Ровенського ОК КП(б)У підібрати персональний склад окружних і дільничних комісій. Через два дні з'явився відповідний Указ Президії Верховної Ради УРСР.

На початку лютого спеціальною постановою ЦК КП(б)У обкоми партії Західної України зобов'язувалися забезпечити утворення дільничних виборчих

комісії, складання списків виборців, висування та реєстрацію кандидатів у депутати. В документі пропонувалося „внаслідок відсутності колгоспів на території західних областей Української РСР встановити, що право висування кандидатів у депутати в сільських місцевостях здійснюють поряд з обласними і районними органами громадських організацій і товариств трудящих загальні збори селян по сільських Радах”. З цією метою ЦК затвердив відповідний проект Указу Президії ВР УРСР про порядок застосування ст. 49 „Положення про вибори до Верховної Ради УРСР”

Оскільки прорадянськи орієнтованих громадських організацій у Західній Україні було мало, а основна частина виборців мешкала в сільській місцевості, партійне керівництво делегувало виборчу ініціативу „загальним зборам селян”. Таке розпливчате формулювання давало можливість місцевим органам влади на свій розсуд визначати кандидатів у депутати, їхніх довірених осіб. При цьому самодіяльність населення зводилась до голосування за вже підібрані й узгоджені партійними органами кандидатури.

Подібним чином готувалися вибори депутатів до Верховної Ради УРСР від Акерманської та Чернівецької областей, призначені на 12 січня 1941 р., а також вибори до обласних, районних, міських, сільських і селищних Рад західноукраїнського регіону, які мали відбутися 15 грудня 1940 р.

Партійні органи затверджували остаточний варіант складу виборчих комісій, користуючись при цьому послугами спецслужб. Жодна кандидатура, на яку падала щонайменша підозра в симпатіях до „польських чи румунських порядків”, нелояльності, не мала шансів стати дійовою особою виборчої кампанії. Суворо дотримувався ще один принцип радянського фасадного демократизму: у виборчих комісіях усіх рівнів репрезентувалися партійні, профспілкові, комсомольські та інші громадські об’єднання, „виробничі колективи” тощо.

Слід віддати належне організаторам акції. Маючи великий досвід проведення виборчих кампаній в УРСР у 20–30-х роках, вони подбали про те, щоб у виборчих комісіях було репрезентовано весь спектр громадських організацій, трудових колективів, різних соціальних верств, національностей. Особлива увага

зверталася на жіноче представництво, адже це вважалося одним із вагомих досягнень радянської демократії.

Перенесення на західні області республіки більшовицьких форм ідеологічної роботи потребувало відповідної літератури, якої тут зовсім не було. Тому ЦК КП(б)У передбачив ряд заходів для вирішення цієї проблеми. 7 квітня 1940 р. було прийнято рішення, згідно з яким партійні комітети кількох областей мали виділити і надіслати до 15 квітня для ОК КП(б)У західних областей масово-політичну літературу в кількості 90 тис. примірників.

8 квітня 1940 р. ЦК КП(б)У запропонував Держполітвидаву при РНК УРСР перекласти „Політичний словник” з російської на українську мову і видати його тиражем 50 тис. примірників.

Значна кількість літератури потрібна була для бібліотек, читалень, закладів освіти, зокрема вузів, де запроваджувалось вивчення марксистсько-ленінських дисциплін, гуртків самоосвіти тощо.

Але найбільш оперативним засобом ідеологічного впливу залишалася періодична преса, на яку покладалися особливі функції в радянзації краю. Не дивно, що вже 23–25 листопада 1939 р. ЦК призначив ряд редакторів обласних періодичних видань: І. Євтушенка (Станіслав), Й. Овчаренка (Луцьк), С. Кушніра (Тернопіль). До кінця року затверджено назви, формат, тираж, періодичність обласних і всіх повітових газет. Пресовими органами ОК КП(б)У та облвиконкомів стали: у Волинській області – газета „Радянська Волинь” (45 тис. примірників, 25 номерів на місяць), у Дрогобицькій – „Більшовицька Правда” (45 тис. прим., 25 номерів), у Львівській – „Вільна України” та „Червоний Штандар” (“Czerwony Sztandar”), що виходив польською мовою (40 тис. прим., 25 номерів), у Станіславській – „Радянська Україна” (30 тис., 25 номерів), у Ровенській – „Червоний прапор” (45 тис., 25 номерів), у Тернопільській – „Вільне життя” (40 тис., 25 номерів).

Кадрове забезпечення новостворених районних редакцій вирішувалося звичними засобами. ЦК КП(б)У зобов’язав обкоми всіх інших областей підібрати й відрядити в Західну Україну (до 25 січня 1940 р.) 60 редакторів районних і багатотиражних газет.

У серпні 1940 р. прийнято рішення про те, що пресовим органом Акерманського ОК КП(б)У та ОВК буде газета „Знамя Советов” (30 тис. примірників, 4 сторінки, 6 номерів на тиждень), а Чернівецького ОК КП(б)У та ОВК – газета „Радянська Буковина” (з тими ж параметрами).

Із урахуванням того, що в західноукраїнських областях проживав значний відсоток польського населення, ЦК КП(б)У 13 серпня 1940 р. прийняв рішення: дозволити Львівському обкому КП(б)У: видавати обласну газету „Червоний Штандар”, що випускається польською мовою у м. Львові, на 6-ти смугах замість 4-х і збільшити тираж цієї газети до 50 тисяч екземплярів, а також „Літературний альманах” (орган Спілки радянських письменників України); організувати при Львівській педагогічній школі польський відділ на 60 слухачів для підготовки радянських вчителів для початкових шкіл; дозволити професорам вузів м. Львова, які не володіють українською чи російською мовами, читати лекції в 1940–1941 учбовому році польською мовою з тим, щоб у міру вивчення ними української чи російської мов забезпечити поступовий перехід викладання на українську мову.

У Кремлі, очевидно, вірили в те, що кілька видань і література польською мовою, зміст якої визначався партійним агітпропом, допоможуть розв’язати „польське питання” й змінити політичні орієнтири поляків на користь Радянського Союзу.

Вище керівництво республіки не з чужих рук володіло об’єктивною інформацією про оцінку ситуації польським населенням. М. Хрущов згадував, що поляки реагували на події 1939 р. надзвичайно вразливо. Так оцінювалися події людьми, які були проти нашої акції: „Знову Росія розділила Польщу, роздавила її незалежність, позбавила самостійності, розділила між собою і Німеччиною!” Хрущова прикро вразили настрої польських робітників, службовців, інженерно-технічних працівників, діячів культури, які були дуже пригнічені розвитком подій. Про польських письменників перший секретар ЦК КП(б)У говорив, що „...вони несли в собі пережитки польського націоналізму та певних поглядів на українців, а нашу вимушену акцію розуміли неправильно, заявляли, що ми домовилися з німцями за рахунок поляків”.

Радянським властям так і не вдалося домогтися лояльного ставлення до них польської частини західноукраїнського населення, яке до кінця війни не втрачало надії повернути втрачену державність і „східні креси”.

Якщо на обласному та районному рівнях формування партійно-радянського апарату відбувалося досить швидкими темпами, то в сільській місцевості утвердження радянських органів затягнулося. Тому функції влади тривалий час виконували солтиси, сільські старости, загальні збори селян, новостворені селянські комітети тощо. З одного боку, це залишало більше простору для самодіяльної активності сільських жителів, їхньої добровільної участі в громадському житті, з іншого – вносило певну невизначеність, яку часом посилювали „набіги” уповноважених повітових (районних) комітетів КП(б)У, що знаскою намагалися встановити в селах нові порядки. Нерідко такі акції закінчувалися конфліктами, викликаючи обурення й недовіру місцевих жителів.

Одному з подібних випадків було присвячено спеціальну постанову ЦК КП(б)У, в якій говорилося, що комуніст П. Адамовський, направлений Станіславським повітовим комітетом партії для організаційної роботи в сільську місцевість, організував у с. Духовці поряд з існуючим селянським комітетом ще й комітет бідноти. Очолив комбід якийсь Ониканюк, що скликав збори селян і від імені Адамовського обіцяв тим, хто вступить до колгоспу, „дати хату, корову, один гектар садиби та 12 кг хліба на трудовень”. Наступного дня ініціатори колективізації почали подвірне опитування й огульний запис селян до колгоспу, зібравши таким чином 77 підписів. Крім того Адамовський написав пароху с. Саджева провокаційну записку, в якій наказував протягом 24 годин вибратися з будинку. Самочинство Адамовського і його наближених спричинило відкритий виступ селян, які побили трьох представників волосного селянського комітету. Потім вони оточили клуб, у якому замкнувся „реформатор” – невдаха, і кричали: „Звільніть нашого попа, ви нас обдурюєте, обіцяли мануфактуру і не даєте, та ще заарештували священика!”. Адамовського, зрештою, виключили з партії й віддали під суд, а ЦК запропонував Станіславському ОК КП(б)У надіслати в села Духовці і Саджев представників обкому та облвиконкому, котрі мали переконати селян,

що дії Адамовського не мають нічого спільного з політикою партії і радянської влади.

Подібні факти досить часто траплялися в житті західноукраїнського села. Можна назвати кілька причин, які викликали напруження й конфронтацію між органами влади і населенням. Повторювалася ситуація, що супроводжувала встановлення радянської влади в Наддніпрянській Україні 20-х років. На гребінь суспільного життя вийшли люмпенізовані, маргінальні елементи, які, користуючись безконтрольністю з боку партійно-радянської влади, часто діяли агресивними й деструктивними методами з метою власного самоутвердження, соціальної сатисфакції, а то й просто наживи. Нові органи самоуправління (селянські комітети, комбідри тощо), які з'явилися після возз'єднання, фактично були громадськими об'єднаннями, хоча й намагалися виконувати владні функції. Не маючи досвіду, кадрів, чіткого уявлення про те, чим займатися, вони перш за все вдавалися до „націоналізації”, „розкуркулення”, „усуспільнення” власності заможних господарів, монастирів, церковних громад. Проглядалася маловтішна тенденція: обласне й повітове (районне) керівництво на місцях спиралося не на традиційні самодіяльні інституції населення й органи самоуправління, а творило нові, недієспроможні, якими, до того ж, нерідко верховодили неавторитетні серед населення люди. Основна маса сільського населення боляче сприймала порушення звичайного ходу життя такими засобами, хоча була й не проти певних позитивних змін у бік соціальної справедливості, вирішення аграрного питання тощо [369; 134-135].

Поряд із формуванням нової політичної системи в Західній Україні здійснювалися кардинальні соціально-економічні реформи, які мали на меті повністю інтегрувати возз'єднані території в загальноукраїнський економічний комплекс. Існувало два аспекти „соціалістичних перетворень” у промисловості та сільському господарстві: перший пов'язаний з конкретними кроками – націоналізацією промисловості, банків, транспорту, конфіскацією угідь великих землевласників, другий – з морально-психологічним і соціально-політичним аспектом радянзації краю.

Про масштабні реформації в Західній Україні в період 1939–1941 рр. написано багато. Відбудова залізничного транспорту, нафтогазової промисловості, відкриття нових підприємств різних галузей промисловості дали можливість ліквідувати безробіття. Лише зі Львівської області у вугільній промисловості Донбасу працювали 17 тис. осіб.

Враховуючи переважно сільський склад населення возз'єднаних земель, центр насамперед здійснив ряд заходів у аграрній сфері. Вже до початку грудня 1939 р. в основному завершився розподіл конфіскованої поміщицької та монастирської землі. 747 тис. безземельних і малоземельних господарств отримали понад 1136 тис. га землі, понад 84 тис. коней, 76 тис. корів, посівний матеріал, реманент тощо. 6 тис. коней, 10 тис. голів великої рогатої худоби, 2773 житлових і 2770 господарських будівель, значні земельні угіддя було розподілено між незаможними господарствами Чернівецької області, яких налічувалося майже 60 тис.[245; 56-67].

Із 1244,1 млн. крб. загального бюджету західноукраїнського регіону 1940 р. 249,9 млн. призначалося на розвиток сільського господарства. Такі солідні фінансові вливання в цілому позитивно позначилися на економіці краю. Селяни вітали аграрну реформу, адже вони не тільки отримали землю й худобу, але й звільнилися від боргових зобов'язань та орендних платежів минулого.

Та вже невдовзі західноукраїнське село відчуло на собі особливості колективізації. Здавалося, 20–30-ті роки нічому не навчили більшовиків і вони перенесли сюди всі методи, якими користувалися під час „суцільної колективізації” в УРСР. У бадьорих рапортах наводилися дані про швидкі темпи створення колективних господарств: до 1 червня 1941 р. 177 тис. селянських господарств об'єдналися в 2651 артіль. Прагнучи випередити сусідів, районні керівники не надто переймалися методами, коли йшлося про необхідність забезпечити „справну” цифру. Опір селян примусовому наверненню в колгоспи партійні органи приписували „буржуазним націоналістам”. Насправді ж колгоспи не приваблювали селян західноукраїнського краю, де існувала хутірська система сільського господарства. Селяни з огляду на специфіку регіону звикли до одноосібного господарювання. Крім того діяв стійкий психологічний стереотип:

від наявної землі, худоби, продуктивності господарства залежав соціальний статус мешканців сільської місцевості і все, що з цим було пов'язано (шлюби, родинні зв'язки, участь у громадських об'єднаннях і роль у них тощо). Відмовитись від цього, зламати усталені погляди протягом року селяни не могли. Тому ініціаторами й провідниками колективізації у возз'єднаних областях стали насамперед люмпенізовані елементи або надміру екзальтовані, невіправні ентузіасти і прихильники радянських устроїв у сільському господарстві. На 1 червня 1941 р. у західноукраїнських землях налічувалось 2,6 тис. колгоспів, до яких увійшло 143 тис. селянських господарств.

„Переваг соціалістичного господарювання” ще треба було дочекатися, а ось тиск, з яким діяли прибульці, впливав на більшість селян гнітюче. Не встигли селяни обсіятися, як весною 1940 р. з'явилися постанови уряду й ЦК партії про обов'язкові поставки державі зерна, льону, конопель, сіна, хмелю, насіння трав, овочів, картоплі, м'яса, вовни за встановленими на кожную область нормами. З цією метою було створено 176 приймальних міжрайонних і районних пунктів. 5 вересня 1940 р. з'явилася постанова уряду й ЦК партії „Про річний план надходження зерна з врожаю 1940 року по західних областях УРСР. Звичайно, суцільна регламентація не могла викликати трудового ентузіазму та прихильності селян до нової влади.

Однак центр вжив цілу низку заходів, спрямованих на пом'якшення непопулярних перетворень і нововведень, зниження соціальної напруги. Постановами № 604-607 РНК УРСР від 9 травня 1940 р. населення західних областей України звільнялося від усіх недоїмок з таких податків, як прибутковий, промисловий, поземельний, квартирний, зрівняльний, на електричне освітлення, з нерухомого майна, спеціального податку на зарплату та з усіх інших податків і зборів для сільських мешканців (поземельного, шляхового, зрівняльного, шарваркового, з забою худоби), що залишались за ними за законодавством Польської держави. Податкові пільги „куркульсько-заможних” господарств не торкалися. [245; 67-77]

Неважко помітити популістську спрямованість ряду соціальних програм, що мали привернути симпатії мешканців Західної України до нової влади. За

вказівкою ЦК партії в кінці 1939 р. відвантажено значну кількість зерна з Тернопільської, а в січні 1940 – з Волинської та Ровенської до Львівської та Дрогобицької областей. Такий спосіб „допомоги” гірським районам, де завжди було сутужно з харчовими продуктами, засвідчував турботу про населення Львівщини й Дрогобиччини та справляв позитивне враження на людей.

У західних регіонах республіки відчувався значний дефіцит мануфактури, товарів широкого вжитку. На початку 1940 р. спеціальною урядовою постановою встановлювався план розподілу фондів промислових товарів на I квартал для західних областей республіки. 6 областей мали отримати бавовняні, вовняні, льняні, шовкові тканини, нитки, трикотаж, взуття, мило, тютюн, сірники, гас і навіть грамплатівки на суму 90276 тис. крб. (43592 тис. крб. – місто 46684 тис. крб. – село). Це вже була відчутна допомога населенню краю. І хоча товари розподілялися за картковою системою чи продавалися, все-таки населення мало відчутти зміни на ринку промислових товарів. Оцінюючи морально-психологічний вплив подібних товарних „ін'єкцій”, варто підкреслити їх підтекст: цим більшовики намагалися налаштувати незаможні верстви міста й села на позитивне сприйняття нового суспільного устрою та влади, заходи якої контрастували з курсом колишнього уряду Речі Посполитої [5; Ф 6 – Оп 2. Спр. 13 Арк.19].

Великий резонанс у краї мали заходи нової влади в науковій, освітній, культурній галузях. 4 березня 1940 р. вийшла постанова РНК УРСР „Про реорганізацію початкових і середніх шкіл на території західних областей України”, що передбачала створення такої системи освіти, яка існувала в СРСР. Встановлювалося сумісне навчання дівчаток і хлопчиків, і в усіх школах, у тому числі й національних меншин, мали вивчатися українська й російська мови. Почався облік і навчання малописьменних і неписьменних „переростків” віком від 12 до 16 років. Створювалася система професійно-технічних і педагогічних середніх навчальних закладів. Весною 1940 р. на західноукраїнських землях у 4 тис. шкіл навчалася близько 900 тис. дітей, а в листопаді 1940 – 1189100 дітей у 6739 початкових, неповних середніх і середніх школах (із них 5798, або 86%, – українські) [5; Ф 6 – Оп 2. Спр. 13 Арк.19].

10 березня 1940 р. Політбюро ЦК КП(б)У прийняло постанову про реорганізацію вищих учбових закладів західних областей України, відповідно до якої існуючі вузи адаптувалися до радянської системи вищої освіти. А 14 червня 1940 р. з'явилася урядова постанова „Про організацію вищих і фахових середніх навчальних закладів у західних областях УРСР”. До новостворених освітніх установ планувалося прийняти відповідно 1150 і 4820 осіб.

Спеціальною постановою передбачалася реорганізація середньої та вищої педагогічної освіти в Акерманській та Чернівецькій областях. Колишній румунський університет у Чернівцях отримав статус державного з українською мовою навчання. Реформування освіти супроводжувалось ліквідацією духовних семінарій, жіночих єпархіальних гімназій і семінарій, а також теологічних факультетів в університетах. Становлення нової системи освіти мали забезпечити сотні вчителів, спеціально надісланих з інших областей республіки. Крім того на них покладалося завдання пропагувати радянський спосіб життя.

Радянська влада вживала рішучих заходів щодо розв'язання мовної проблеми, яка штучно підтримувалася протягом кількох століть румунськими та польськими властями і була засобом асиміляції й денаціоналізації українців. Українська мова нарівні з польською та російською залунала не лише в школах, а й в державних установах, на радіо, в театрі тощо.

Позитивну реакцію викликали також заходи соціального спрямування. В липні 1940 р. ухвалено рішення ЦК партії про збільшення кількості стипендій для студентів Львівського державного університету на 75%, для студентів педагогічних та вчительських інститутів західноукраїнського регіону – на 80%. Ще в грудні 1939 р. Політбюро ЦК КП(б)У прийняло рішення про організацію фонду допомоги інтелігенції Західної України. 3 січня 1940 р. з фонду у вигляді допомоги видано по 20 тис. крб. академікам української Академії наук В.Щурату, М.Возняку, Ф.Колессі [5; Ф 6 – Оп 2. Спр. 13 Арк.23].

Тоді ж, на початку року, вступила в дію постанова ЦК КП(б)У „Про організацію наукових установ у західних областях УРСР”. При цьому було вирішено не включати наукові товариства ім. Т.Шевченка й Оссоленіум до системи Академії наук. На думку керівництва Президії АН, „наукові сили і

матеріальна база, що є в західних областях УРСР, дають можливість Академії наук УРСР організувати в м. Львові відділи і бази відповідних наукових установ АН УРСР". Президія Академії наук пропонувала організувати у Львові поліграфічні дільниці АН УРСР, використавши для цього друкарні НТШ та Оссоленіуму. Відповідне рішення було прийнято партійним керівництвом, і фактично воно означало припинення діяльності місцевих науково-освітніх товариств. 14 січня 1940 р. надзвичайні збори НТШ змушені були прийняти ухвалу про саморозпуск.

Про те, якими засобами досягалася „лояльність” місцевої наукової інтелігенції до нової влади, писав В.Дорошенко, який до приходу більшовиків очолював бібліотеку НТШ: „Не раз на приказ зверху мусив виступати той чи інший з наших визначних учених з прилюдними славословіями на адресу советського уряду й партії, а передовсім „улюбленого батька”, „натхненника і спричинника визволення...” Та в пресі часто-густо можна було здибати заяви, яких у дійсності підписаний науковець... ніколи не складав, але від яких ніяк не міг відректися, не ризикуючи життям” .

19 грудня 1939 р. Політбюро ЦК КП(б)У ухвалило рішення „Про організацію театрів, музичних колективів філармоній, будинків народної творчості і театральних-музичних закладів у Львівській, Дрогобицькій, Волинській, Ровенській, Станіславській і Тернопільській областях”. Функціонування цих установ мали забезпечити приїжджі спеціалісти, а також спеціально відібрані місцеві діячі культури. Подібні заходи здійснено в жовтні 1940 р. й на території Акерманської та Чернівецької областей, де утворювалося відповідно 5 і 7 закладів культури та мистецтва.

Деякі кроки було зроблено в справі кінофікації краю. В кінці 1939 р. завідувач відділу пропаганди й агітації ЦК КП(б)У Й. Лисенко в доповідній на ім'я М. Хрущова вказував, що в містах і селах Західної України налічується 193 стаціонарні кіноустановки. Протягом 1940 р. передбачалося організувати ще 123 стаціонарні та 218 пересувних кіноустановок .

Відзначаючи успіхи культурного будівництва на західних територіях, в резолюції листопадового пленуму ЦК КП(б)У (1940 р.) вказувалося, що з часу

возз'єднання українських земель тут організовано 6 палаців культури, 6 обласних станцій технічної творчості молоді, 50 піонерських клубів, 13 вузів. Налагоджувалась робота 14 театрів, 117 кінотеатрів та кіноустановок, 59 районних будинків культури, 138 районних і 3173 сільських клубів. Створено 196 міських і районних, 206 сільських, в т.ч. 11 дитячих бібліотек[127;500].

У реалізації комплексу заходів партійно-радянського керівництва в духовній сфері з метою впровадження комуністичної ідеології, формування відповідного світогляду й моральних стандартів населення особливі надії покладалися на вчителів, митців, літераторів, викладачів, науковців.

Більшовики в ході радянзації краю формували такий соціокультурний мікроклімат, який докорінно відрізнявся від того, що був у міжвоєнних Польщі та Румунії. Поряд з деякими його позитивними рисами (сприяння українізації культурно-освітнього життя, розв'язання низки соціальних питань) він мав і негативні. В першу чергу це виявилось в уніфікації форм самовираження творчої інтелігенції, збідненні, ідеологізації культосвітньої діяльності. В доповідній записці, надісланій М. Бурмистенком на ім'я секретаря ЦК ВКП(б) А. Жданова, відзначалося, що до приходу частин Червоної армії у Львові видавалося понад десяток газет і журналів. За словами автора документа, вся ця періодика „видавалася польськими та українськими буржуазними націоналістичними організаціями, які прагнули об'єднати інтелігенцію, зокрема українську, для боротьби з комунізмом. В цих антинародних періодичних виданнях вміщували свої твори літературознавці, історики, письменники, поети, режисери, художники”. Після встановлення у Львові радянської влади тут залишилося 120 українських, польських, єврейських письменників, серед них і ті, що були відомі за межами СРСР, – поет П. Карманський, літературознавці М. Возняк і К. Студинський, польська письменниця В. Василевська. У місті працювала велика група художників, артистів, режисерів, музикантів, науковців. Однак на весь західноукраїнський регіон не залишилося жодного літературно-художнього періодичного видання, в якому могли б публікуватися представники творчої інтелігенції. М. Бурмистенко повідомляв, що ЦК КП(б)У ухвалив рішення про організацію такого видання під назвою „Новели і мистецтво” як органу Спілки

радянських письменників України. Головним завданням цього українськомовного двотижневика, що мав тираж 8 тис. примірників, визначалося „об'єднання навкруг журналу творчих сил міста Львова для роботи в галузі літератури та мистецтва на принципах марксизму та соціалістичного реалізму”. Журнал мав публікувати також переклади польських та єврейських письменників міста. Зрозуміло, що подібні обмеження не могли не бентежити інтелігенцію краю, звиклої до певної свободи самовияву та плюралізму думок.

ЦК ВКП(б) вважав художню літературу власною безроздільною вотчиною, а письменників – слухняними виконавцями волі партпарату. „Приручення” західноукраїнських літераторів здійснювалося звичними методами: в жовтні 1939 р. у Львові створено оргкомітет на чолі з П. Панчем, який підготував ґрунт для виникнення Львівської організації Спілки радянських письменників України. Довіра випала далеко не всім, але ті, хто пішов на співпрацю з режимом, дістали можливість писати й видаватися. За словами О.Тарнавського, „членство у спілці означало, що письменник може жити з літератури. Журнали й газети друкували тільки членів спілки, а видати книжку без апробати спілки було неможливо”.

Та якщо в культурно-освітній сфері радянська влада ще могла запропонувати альтернативні рішення, що позитивно сприймалися населенням, то в справі віросповідань і релігійних інституцій зайняла досить жорстку позицію, вироблену ще в 20–30-ті роки. Функціонери-прибульці відразу виявили намір конфронтувати з релігійними об'єднаннями Західної України, які за звичай були непримиренними опонентами марксизму.

Голова Спілки воєвничих безбожників (СВБ) О.Ярославський в одному з лютневих номерів газети „Безбожник” (1940 р.) опублікував статтю „Об антирелигиозной работе в западных областях Украины и Белоруссии”. В ній викладалося офіційне спрямування політики радянської влади в сфері культів. О.Ярославський запевнив, що партія не відмовляється від боротьби з впливом церкви та „реакційними релігійними забобонами”, але обирає для цього лише „систематичну, планомірну, всебічну політико-освітню роботу”.

Керівництво СВБ відмовлялося від організації власних низових осередків на території Західної України, і пов'язано це було з реальною оцінкою ситуації. В

краї майже суцільної релігійності ці структури виглядали б щонайменше одіозно, а форми їхньої роботи, випробувані під час закриття й руйнування святинь у 20–30 рр., миттєво викликали б масовий опір. Але й однією пропагандистською роботою влада не збиралася обмежуватися. Вже в перші місяці після приходу Червоної армії вона це яскраво продемонструвала [369; 177-178].

Наступ на релігійні об'єднання супроводжувався розпуском громад, конфіскацією культових приміщень і майна. Причому в „опалу” потрапили всі конфесії, а в цей час на західноукраїнських землях мешкало 2 млн. римо-католиків, 1,5 млн. православних, 3,5 млн. греко-католиків, 800 тис. іудеїв. Радянські установи займали культові споруди різних релігійних громад, що ображало почуття віруючих.

Під невсипущим оком партійного апарату і спецслужб перебувала Греко-католицька церква. Влада змушена була рахуватися з авторитетом найбільшої конфесії краю, тому діяла доволі обережно. В свою чергу митрополит УГКЦ Андрій Шептицький також закликав священників і паству до послуху та відмови від будь-яких політичних акцій, щоб не провокувати утиски. Разом з тим першоієрарх греко-католиків виявив справжню громадянську мужність, неодноразово апелюючи до владних структур з приводу антирелігійної спрямованості політики державних органів (до завідувача Львівським облвно Т. Жарченка в справі антирелігійної пропаганди в школах, до М. Хрущова стосовно надмірних податків, до А.Вишинського за дозволом священникам відвідувати хворих у лікарнях). До речі, інколи ці інтерпеляції досягали результатів, як це було у випадках надмірного оподаткування духовенства.

Партійно-радянське керівництво розуміло роль і місце УГКЦ в суспільному житті регіону. Маючи понад 3 тис. осіб духовенства, близько 1,5 тис. ченців і черниць, 3040 парафій, 4440 каплиць, 195 церков, 9900 церковних народних, 380 народних, 56 середніх і фахових шкіл, 41 релігійну організацію, 38 друкарень, 35 видавництв, 4.283 віруючих, Уніатська церква була найбільш реальною опозиційною силою більшовицькому режиму як у сфері ідеології, так і в площині практичної організації життєдіяльності суспільного організму. Тому в

Москві розроблявся план цілковитої ліквідації Греко-католицької церкви, який не вдалося реалізувати лише через німецьку агресію проти СРСР.

Світська влада грубо втручалася в справи церкви, на свій лад перекроюючи територіально-адміністративні одиниці в складі Російської православної церкви (РПЦ) на території Західної України, насаджуючи тут російських архієреїв. При цьому православ'ю відводилася роль політичного інструментарію в ліквідації Уніатської церкви. Водночас православних священиків і релігійні приходи душили податками. Наприклад, Почаївська Лавра в 1940 р. мала сплатити 26 тис. крб., кафедральний собор у Ровно – 44 тис., архієпископ Олексій – 25 тис. крб. Десятки священиків, податки яких у 2–3 рази перевищували надходження від богослужінь і треб, залишали приходи, змінювали спосіб життя.

Активними співучасниками радянзації Західної України стали громадські об'єднання радянського зразка, які витісняли існуючі форми суспільної самоорганізації місцевого населення. На зміну значній кількості молодіжно-юнацьких товариств впроваджувалася одна – Ленінська комуністична спілка молоді України. Пересаджена на новий ґрунт організація потребувала кадрового й фінансового забезпечення. Зі східних районів республіки в західний регіон прибуло 630 молодих комуністів та 2740 комсомольських працівників, котрі взялися за створення комсомольських осередків. Привабливі соціально-політичні гасла, активна пропагандистська робота сприяли зростанню комсомольських лав, хоча більшою мірою це торкалося міста і значно меншою – сільської місцевості. У травні 1941 р. в західних областях УРСР налічувалося 61824 члени ВЛКСМ.

Однак за парадною звітністю та вражаючими цифрами крилася житейська правда. А вона була не завжди втішною. На засіданні бюро ЦК ВЛКСМ 10 червня 1941 р. розглядалося питання про роботу комсоргів ЦК ВЛКСМ у школах Львівської області. В рішенні ЦК відзначалося, що головним недоліком „є слабка постановка політико-виховної роботи серед учнів”, незадовільне залучення учнівської молоді до лав спілки та погане керівництво піонерськими організаціями. ЦК ВЛКСМ ставив завдання створити комсомольські організації в кожній школі, організувати навчання комсоргів. Неважко помітити, що як у

цьому, так і в інших рішеннях керівних комсомольських і партійних інстанцій не розкривалася головна причина труднощів у роботі з західноукраїнською молоддю. Особливості світосприймання, традицій, тяжіння до звичних форм громадянської активності, до того ж обрамленої релігійними почуттями, не дозволяли молоді відразу влитися у наступальну, атеїстичну, здебільшого кампанійну за формою і змістом роботу комсомолу.

Кадрова політика в комсомолі будувалася на більшовицьких засадах. Протягом першої половини 1940 р. було укомплектовано штати обкомів і райкомів комсомолу. 21 червня ЦК КП(б)У затвердив вищу комсомольську номенклатуру. Першими секретарями обкомів стали: О.Олексієнко – Львівського, С.Ряжечкін – Дрогобицького, І.Календюк – Волинського, І.Бугайченко – Тернопільського, П.Тронько – Станіславського, А.Усенко – Ровненського.

Ще раніше, 1 грудня 1939 р., вирішилось питання про комсомольські періодичні видання. Накладом 15 тис. примірників почали виходити газети „Молодий сталінець” (Ровно), „Юний комуніст” (Дрогобич), „Комсомолец” (Тернопіль), „Комуністична молодь” (Станіслав), „Молодий ленінець” (Луцьк), „Ленінська молодь” (Львів). 13 липня 1940 р. започатковано газету „Комсомолец Буковини” (7 тис. примірників) [30; Ф.1 – Оп. – 22. – Спр. 75 арк.24]

Одним із найголовніших напрямів роботи комсомолу стала військова підготовка молоді, що диктувалося тогочасною зовнішньополітичною ситуацією. В кінці 1939 р. завідувач військового відділу ЦК КП(б)У Чубуков підготував довідку „Про заходи по розгортанню оборонно-масової роботи в західних областях України”. По лінії Тсоавіахіму передбачалося до 1 березня 1940 р. створити в усіх 6 областях оргбюро ЦР Тсоавіахіму УРСР, у першу чергу на тих підприємствах, в артілях, установах, де вже діяли партійні, комсомольські й профспілкові організації. Осередки Товариства мали готувати населення до протиповітряної та протихімічної оборони. По лінії Червоного Хреста також планувалося до 1 березня створити низові ланки на місцях, протягом січня здійснити перереєстрацію членів колишнього польського Червоного Хреста та учасників санітарних формувань. Пропонувалося також швидкими темпами налагодити роботу шкіл медсестер у військових частинах РСЧА, дислокованих у

краї. На підставі довідки ЦК прийняв відповідне рішення, а в березні 1940 р. затвердив склади обласних рад Тсоавіахіму та Червоного Хреста .

Важливого значення партійно-радянські органи надавали опануванню профспілковим рухом у західному регіоні. За дорученням ВЦРПС та ЦК галузевих спілок сюди прибули спеціальні бригади з досвідчених профспілкових функціонерів, які в першу чергу взялися за реєстрацію членів профспілок.

Уже 4 жовтня 1939 р. ЦК КП(б)У ухвалив рішення, згідно з яким до формування профспілок у всіх західних областях утворювалися оргбюро галузевих профспілок.

Початковий етап радянзації професійних об'єднань пройшов під знаком класово-політичного протистояння. На зрежисованих зборах відбувалося „викриття вожаків реформістських профспілок, що зрадили інтереси робітничого класу”, шельмування керівників спілок, які діяли в довоєнній Польщі, а також пропагування радянських форм профспілкового руху. Після закінчення реєстрації з 1 грудня 1939 р. почалася кампанія виборів фабрично-заводських комітетів, місцевих, цехових, обласних і дорожніх комітетів „на основі широкої профспілкової демократії, закритим (таємним) голосуванням”. Враховуючи специфічний інтерес більшовиків до кадрових питань, можна з упевненістю стверджувати, що керівництво профспілками потрапило до „надійних рук” і здійснювалося з партійних кабінетів.

Реєстрація й вибори профспілкових органів стали „ситом”, з допомогою якого „відсіювали” всіх, хто з тих чи інших причин не влаштував нову адміністрацію. Партійні комітети пильно стежили за цим процесом. В інформації Львівського ОК КП(б)У вказувалося, що він „зобов'язав міськкоми і райкоми партії забезпечити проведення профспілкових звітно-виборчих зборів під знаком мобілізації членів профспілок на дальше зміцнення Радянської влади, розгортання соціалістичного змагання і стахановського руху, виховання робітників у дусі соціалістичного ставлення до праці”.

У результаті виборчої кампанії до складу 2858 фабзавкомів і місцевих комітетів, 62 обласних, 68 міських і районних комітетів профспілок західних областей України та Білорусії було обрано 16785 осіб, а до складу ревізійних

комісії – 9472 особи. Серед членів ФЗК та місцевкомів західних областей УРСР налічувалося 55,9% українців, 19,5% поляків, 23,9% євреїв. [30; Ф.1 – Оп. – 23. – Спр. 892 арк.34]

Одержавлені профспілки західного регіону перетворювалися з органів захисту інтересів трудящих в апарат, за допомогою якого здійснювалася соціально-економічна політика Комуністичної партії. Саме на професійні об'єднання накладалася функція організації соціалістичного змагання, новаторських рухів та інших форм позаекономічного стимулювання праці. Разом з тим профспілки приділяли мало уваги питанням безпеки праці, організації культурного дозвілля, вирішенню соціальних проблем робітництва.

У західноукраїнських областях робилися спроби поширювати й інші форми громадської роботи, апробовані в СРСР. З розумінням поставилася значна частина трудящих до запровадження мережі Міжнародної організації допомоги робітництву. У Дрогобицькій області, наприклад, на квітень 1941 р. налічувалося 713 первинних організацій МОДРу (35 тис. членів). В обласних центрах почали діяти відділи Товариства культурних зв'язків із закордоном.

Здійснюючи радянізацію західноукраїнських земель за сталінськими шаблонами, більшовицька влада звично вдавалася до силових методів. Навіть там, де не існувало найменшої загрози існуючому ладу, Сталін вважав за потрібне вживати „превентивних” заходів. У результаті безпідставно піддавалися засобам адміністративного тиску, судових переслідувань і покарань за різними політичними статтями кримінальних кодексів СРСР та УРСР сотні тисяч людей.

Відчуваючи наближення війни, „вождь народів” вдався до масових депортацій, аби не залишити у прифронтовій смузі жодної підозрілої чи ненадійної людини. Для цього обрали найбільш варварський спосіб – примусове відселення цілих родин у віддалені райони Союзу. Вітчизняний дослідник Ю. Шаповал вважає, що з осені 1939 р. до осені 1940 р. за політичними ознаками таким чином репресовано 318 тис. родин (1173170 осіб), що становило 10% населення Західної України та Західної Білорусії. За іншими даними, кількість депортованих сягнула 1250 тис. осіб. Польські дослідники зараховують більшість депортованих до поляків. Весною 1940 р. у в'язницях Західної України та Західної

Білорусії перебувало 18632 особи (з них 10685 поляків). Майже всіх їх було знищено в перші тижні війни [30; Ф.1 – Оп. – 23. – Спр. 892 арк.37].

Із початком агресії Німеччини проти СРСР відбувалась евакуація партійно-радянської номенклатури, а також діячів культури, науки, освіти, фахівців різних ділянок суспільного життя. За наперед складеними органами НКВС списками „ненадійних” знищували на різних етапах евакуації. Серед загиблих – В. Свідзінський, І. Юхименко, К. Студинський, П. Франко, М. Донець та інші представники української інтелігенції.

Однак не слід думати, що знищення західноукраїнської інтелігенції було епізодом трагічного літа 1941 р. Планомірне полювання на інакомислячих, фабрикування фальшивих процесів тривали всі півтора передвоєнні роки.

Каральні органи не зупинялися ні перед чим. Науковець зі світовим ім'ям чи двірник, літератор чи вчитель, сільський кооператор чи священик – для енкаведистів усі вони були приреченими жертвами. Особливо гнітюче враження на віруючих краю справляли репресії щодо духовенства. Більше святотатство, аніж закриття храму й арешт пароха важко було й уявити. Та більшовиків це не зупиняло. Лише на Дрогобиччині в 1939 р. ув'язнено 4, а в наступному році – 32 греко-католицьких священиків. У листопаді А. Шептицький повідомляв Ватикану про арешт і депортацію в Сибір зі Львівської єпархії 33 пастирів та смерть у в'язницях 12 священиків. У Бригідках обірвалося життя 22 уніатських парохів Перемиської єпархії. Не оминула лиха доля і православних кліриків. У Ровенській в'язниці кати розстріляли о. Василя Стефановича з с. Кустиня і дяка Бориса Буткевича з Олександрії. Всього репресовано не менше 53 православних священиків.

Про те, як розгорталися репресивні акції на території Північної Буковини та Бессарабії, пише В.Холодницький: „Практично з кожного села влада забрала колишніх двірників, українських громадсько-культурних діячів. У руки НКВС потрапили документи легальних політичних об'єднань, тому члени цих партій, як і численних громадських організацій і товариств, стали відомі й зараховувалися нею до числа ворогів. Зазнали репресій з боку радянських каральних органів не тільки представники антибільшовицьких партій та організацій, але навіть і

частина місцевих комуністів, на яких доносили в НКВС їхні ж "товариші по партії". Лише за півроку існування радянської влади у Чернівецькій області було репресовано 2057 осіб"[4, ф.1оп.6спр581,арк.38].

Разом з румунською адміністрацією територію краю залишила значна кількість діячів українського руху (В. Залозецький, М. Сербенюк, С. Зибачинський, Д. Квітковський, родичі О. Кобилянської та інші), які не сприймали політики більшовиків. Восени 1940 р. разом з німецькими переселенцями з Буковини виїхало за кордон ще близько 4 тис. українців, серед яких було багато громадських діячів, учителів, священників.

Репресії руйнували не лише соціальну структуру західноукраїнського суспільства, але й саму віру в ідеали, сповідувані й декларовані комуністами. Населенню регіону важко було зрозуміти, чому влада діє методами фізичного й морального терору, так зневажає свободу особистості, нехтує її правами.

І дійсно, протягом майже двох років правління більшовики мали всі підстави своїми заходами в соціально-економічній, культурно-освітній сферах створити в цілому позитивний морально-політичний фон у настроях більшості населення Західної України. Успішне подолання полонізації та румунізації, фактична українізація всіх галузей суспільного життя, багатообіцяючі перетворення в господарстві, культурі, освіті забезпечили підтримку влади з боку найбільш бідніших верств і частини інтелігенції. Останню не могла не втішати та обставина, що об'єктивно „золотий вересень” 1939 р. сприяв соборизації України, забезпеченню розвитку західної гілки українського народу в єдиній державі. Боротьба з неписьменністю, соціальною нерівністю, безробіттям, антисанітарією, епідеміями також працювала на авторитет радянської влади[369; 127].

З іншого боку, місцеві жителі з подивом і сум'яттям сприймали методи, якими здійснювалися „соціалістичні перетворення”. Розкуркулення, конфіскація церковних і монастирських земель, націоналізація промислових, кооперативних підприємств, банків, шляхів сполучення і т. ін. формували вороже ставлення заможних верств, релігійних і громадських діячів консервативної орієнтації. Прибуття в Західну Україну значної кількості російських і російськомовних функціонерів, чимало яких не знало й не збиралося вивчати українську мову,

ігнорування ними специфіки краю створювали поживний ґрунт для поширення націоналістичної ідеології.

Усі громадські організації, що склалися й діяли на етнічних українських землях в міжвоєнних Речі Посполитій та Румунії, було витіснено й замінено радянськими. Трансплантація чужорідних елементів і форм суспільного життя викликала спротив, хоча здебільшого він носив пасивний характер. Справжня самодіяльність, громадська активність були зведені нанівець. Відбулося одержавлення навіть тих інституцій, які ще за інерцією називалися громадськими. Нові форми суспільної життєдіяльності скріплювалися новою ідеологією. Непримиренна конфронтація комуністичної ідеології з релігійною також складала зміст конфлікту між значною частиною населення і владою. [4, ф.1оп.6спр581,арк.41].

Уніфікація, тотальний контроль, примусові заходи в економіці, сувора централізація, шпигуноманія, переслідування інакомислячих, масові репресії – все це риси довоєнного устрою західноукраїнських земель, на яких прискореними темпами імплантувалася радянська модель суспільства.

2.3 Форми і методи боротьби українського та польського підпілля проти окупаційного режиму та депортації українського та польського населення.

А)Формування репресивно-каральної системи

Приєднання західноукраїнських земель до УРСР восени 1939 р. На всіх етапах формування і розвитку цієї системи керівна роль у суспільстві належала Комуністичній партії, аточніше її апаратові й одноособово Генеральному секретареві.політичний апарат визначав й контролював життя суспільства.

У суспільстві все підпорядковувалось (навіть карально-репресивні органи) вищій партійній інстанції або вождю.

Партократична держава повністю знищила економічну структуру старого суспільства. Націоналізація всієї економіки легалізувала партійну монополію на володіння народним господарством. Усі державні і громадські структури діяли відповідно до волі партії. Ради стали надійною ширмою, за якою стояв всевладний партійний апарат. Профспілкові, молодіжні організації і «самодіяльні» структури мали право лише сліпо виконувати партійні розпорядження і підтримувати її ініціативи. Відносини між партапаратом і держапаратом були відносинами не координації, а субординації. Державна машина лише допомагала партапарату управляти суспільством. Становлення більшовицької державності супроводжувалося абсолютизацією насильства. Деспотичний режим одноосібної влади створив як інструмент каральної політики наддержавний механізм - НКВС, додатком якого стали всі інститути держави, включаючи армію. У партійній державі все без найменших винятків було проникнуто всеохоплюючим контролем репресивних органів.

Включення західних українських земель до складу СРСР призвело до створення на них радянської політичної моделі. Причому вона не пристосовувалася до попередньо існуючої польської системи і навіть не мала специфічного окупаційного характеру - вона була запроваджена такою ж, як і в СРСР: чи то на Київщині, в Підмосков'ї, чи у Приморському краї. Сталінська тоталітарна система нехтувала місцевими особливостями, усталеними звичаями й традиціями. Для свого функціонування в Західну Україну, в тому числі й на

Волинь, присилалися уповноважені з різних регіонів СРСР. Місцеві кадри радянським режимом ігнорувались. Природно, що такий стан справ викликав опір місцевого населення. Тому постала необхідність негайного розширення репресивно-карального механізму з метою захисту насадженого більшовицького режиму та тотального контролю.

Як зазначалося вище, в грудні 1939 - лютому 1940 рр. на Волині були створені органи суду і прокуратури. Керівництво обласним і районними судами здійснювало управління юстиції. У 1940 р. його начальником був затверджений В. Ліплявий, а заступником - Д. Любиський[4, ф.1оп.6спр513,арк.253]. Посади народних суддів комплектувалися, в основному, працівниками, відрядженими сюди Народним комісаріатом юстиції УРСР. Головою обласного суду призначили М. Школьного, а заступниками - С. Алпатова, С. Кутового. Також були затверджені районні та обласний прокурори Волинської області[369, 108]

Активно працювали органи НКВС. їх створення було визначено наказами тодішнього наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берії від 6 листопада 1939 р. «Про організацію органів НКВС Західної України», «Про організацію територіальної і залізничної міліції Західної України та укомплектування її кадрами»[245; 119]. Були утворені обласне управління та повітові відділи міліції. 26 лютого 1940 р., у зв'язку з ліквідацією повітів та утворенням районів, наказом наркома внутрішніх справ у Волинській області було створено шість міських та 24 районних відділи міліції, аналогічна ситуація прослідковувалась по всі західноукраїнським землям [4, ф.1оп.6спр513,арк.253].

Загалом утворено обласне управління, міські та районні відділи, містечкові відділення та дільниці НКВС. Одночасно з обласним УНКВС створено дорожньо-транспортні відділи (ДТВ) НКВС на Ковельській і Львівській залізницях. Вони безпосередньо підпорядковувалися Головному управлінню державної безпеки (ГУДБ) НКВС Р, а не обласним управлінням чи республіканським НКВС. Об'єктами уваги ДТВ були не лише працівники транспорту, а й жителі населених пунктів, що розташовувались уздовж залізничних колій [369;106].

Арешти проводилися також особливими відділами (ОВ) ГУДБ НКВС СРСР Київського особливого військового округу. Для комплектування каральних

органів, згідно з розпорядженням наркома Л.Берії, направлялися працівники НКВС із різних регіонів СРСР, які мали «великий досвід плідної діяльності в репресивних органах». Так, наприклад, на посаду заступника начальника обласного управління НКВС по кадрах було призначено М. Д. Дубового, який до цього працював начальником відділу кадрів управління НКВС Одеської області.

До лютого 1941 р. усі репресивно-каральні органи радянської імперії підпорядковувались одному відомству - НКВС СРСР. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 3 лютого 1941 р. НКВС СРСР було розділено на два наркомати: Наркомат внутрішніх справ і Наркомат державної безпеки, але вже 20 липня 1941 р. їх об'єднано в один Наркомат внутрішніх справ СРСР (НКВС СРСР).

Репресивно-каральні органи в західному регіоні України насаджувалися на основі жорсткої централізації, виключно наказними методами за допомогою мілітарних сил. Їхня діяльність була зорієнтована на активне поширення тоталітарного радянського режиму насадження основ радянської влади, що органічно не сприймалося місцевим населенням, яке прагнуло мати власну національну свідомість. Ця особливість і спонукала застосовувати лише репресивні методи карального апарату в регіоні з перших днів його утворення. [4, ф.1оп.6спр581,арк.38].

Передумовою розгортання масових репресій проти населення Західної України стала діяльність підрозділів НКВС щодо налагодження тотального контролю за життям краю. З цією метою Рада народних комісарів СРСР 30 грудня 1939 р. прийняла постанову впровадження паспортної системи у західних областях України, а 5 лютого 1940 р. НКВС СРСР видав свій наказ аналогічного змісту. Для окремих місцевостей СРСР було встановлено особливий паспортний режим, що забороняв проживання тут осіб, які відбули позбавлення волі за злочини, передбачені певними статтями Кримінального кодексу РРФСР (107 (спекуляція), 136 (вбивство), 193-23 (шпигунство)). До другої категорії режимної місцевості належав і Луцьк. Не викликає сумніву, що паспортизація населення була черговою репресивною акцією. Її результатом повинно було стати виселення громадян, які з певних причин не потрапили в категорію контрреволюціонерів, але чия незалежна поведінка чи соціальний статус не задовольняли комуністичну

владу. Невидача паспорта за рішенням місцевих органів міліції автоматично призводила до виселення.[245; 123]

Населення західних областей України чинило певний опір проведенню паспортизації. Вона проходила важко, з порушенням наперед затверджених термінів. Проте на осінь 1940 р. цей захід був завершений.

Слід зазначити, що у процесі паспортизації облвиконком прийняв постанову № 256 від 23 квітня 1940 р. «Про реєстрацію актів громадянського стану у Волинській області». За нею метричні книги і архівні документи в консисторіях, костелах, церквах, єврейських та інших общинах і метрикальних конторах вилучалися і передавалися відділам ЗАГС НКВС. Це робилося для суцільного обліку населення та контролю за ним. З метою вилучення церковних книг були утворені спеціальні комісії, до складу яких увійшли керівники структурних підрозділів НКВС УРСР. Фактично під цим приводом розпочався наступ на церкву: масові обшуки у церквах, арешти священиків, знищення канонічної літератури, зміст якої видавався за націоналістичний.

Водночас у Західній Україні створювалася розгалужена мережа в'язниць. Зокрема, у Волинській області діяли в'язниці у Луцьку їх штатом 105 осіб і лімітом в'язнів на 640 осіб (далі 105/640, штат ліміт), у Володимирі-Волинському - 44/115, Ковелі - 68/237. Але цих лімітів ніколи ніхто не дотримувався. Камери завжди переповнені. Так, станом на 10 червня 1941 р. у Луцькій в'язниці утримувалося 2055 в'язнів, у Ковельській - 836, Володимир-Волинській - 318. У в'язницях, не пристосованих для тривалого утримання людей, які до того ж перебували в антисанітарному стані, час від часу спалахували епідемічні захворювання[369; 108].

Зокрема, у січні 1941 р. у Ковельській в'язниці виникла епідемія сипного тифу. Як бачимо, тоталітарна радянська система на Волині набула повного вираження. Новосформована репресивно-каральна система розпочала методичні репресії проти громадян поневоленого краю.

Потрібно зазначити, що перші арешти мирного населення розпочалися відразу ж зі вступом у населені пункти Червоної армії, коли в Західній Україні ще не діяли радянський суд та прокуратури. Прийшовши у волинський край,

більшовики стали повсюдно організовувати польові суди, які звинувачували багатьох місцевих мешканців «у підготовці в тилу Червоної армії замаху на Радянський Союз». Перед такими судами опинялися польські військово-службовці, урядовці й поліцейські, лісова охорона, українські націоналісти.

У Луцькому польовому суді головну роль відігравав син місцевого заможного купця, студент юридичного факультету комуніст Еттінгер. Він був комендантом робітничої гвардії міста. Більшовики використовували його як свого радника. Одними із перших перед таким польовим судом опинились комендант Луцька полковник Габерлінг та його помічник підпоручник Загорський. Як пише Лішевський, вистачало таких слів Еттінгера, як: «Это националистическая каналия», щоб політрук без будь-яких вагань дав команду «стрелкам» про розстріл тої чи іншої особи [18;Ф- Р-1021, спр.1 арк.5].

Для арештів використовувалися різні мотиви і методи. Випробуванним засобом більшовицької партії була «опора на маси». Під тиском політвідділів або й без цього селянські комітети схвалювали постанови про притягнення до відповідальності колишніх агентів польської поліції, офіцерів і рядових поліцейських, командирів з корпусу охорони кордону, військовослужбовців польської армії, членів політичних партій і громадських організацій, які діяли за часів Польщі, осадників та інші категорії населення. Наприклад, селянський комітет села Велика Яблунька Маневицького району 22 вересня 1939 р. на своєму засіданні прийняв ухвалу про віддання до суду Василя Петлюка як агента польської поліції. На цій підставі, крім нього, були заарештовані Василь Пліскун, Сазон Паламарчук, Денис Неведюк. Волинський обласний суд, розглянутий 18-19 березня 1940 р. справи щодо їх звинувачення, виніс усім чотирьом смертний вирок - розстріл. Касаційні скарги Петлюка, Пліскуна, Паламарчука і Неведюка Президія Верховної Ради СРСР відхилила і залишила смертний вирок в силі. Таким же чином отримав вищу міру покарання житель села Ватин Луцького району Іван Головчун, якого розстріляли згідно з вироком суду від 28 грудня 1939 р. В даний час усі вони посмертно реабілітовані як невинно засуджені.

Активно працювали на Волині і військові трибунали, які зайнялися, насамперед, агентами польської таємної поліції. Військові трибунали 15-го

стрілецького корпусу і 5-ї армії Київського особливого військового округу (КОВО) восени 1939 р., розглядаючи їх справи, як правило, виносили смертні вироки. Офіцери і солдати польської армії намагалися чинити опір новим властям. Зокрема, у Володимирі-Волинському 19 вересня 1939 р. деякі польські офіцери намагалися роззброїти створену тут робітничу гвардію. Проте сили були нерівні. Багато поляків заарештували, а 29 вересня 1939 р. військовий трибунал 15-го стрілецького корпусу КОВО розглянув справу одного із членів польського загону Антона Рома-нюка і засудив його до вищої міри покарання - розстрілу. Вирок було виконано 23 березня 1940 р.

Репресовувались і так звані біженці. Як відомо, після розгрому Польщі спільними силами нацистів і комуністів багато її жителів намагалися перейти в Радянський Союз. Так, після переходу кордону була заарештована у Здолбуніві мешканка Кракова Надія Букатко, яку доставили у Ковельську в'язницю, а НКВС сфабрикував справу, звинувативши її у шпигунстві на користь Німеччини. 17 травня 1940 р. ця 17-річна дівчина була засуджена військовим трибуналом КОВО на 12 років виправно-трудових таборів [18;Ф- Р-1021, спр.1 арк.7].

Органи НКВС брутально поводитися і з біженцями, які намагалися виїхати на територію Німеччини. Такі фальсифікації були в цей час непоодинокі. В околицях Володимира-Волинського більшовики арештували багато національно свідомих селян. У в'язницях арештованих катували, вимагали від них признатися в неіснуючих провинах та назвати спільників[369; 110-112].

Кількість репресованого населення на Волині швидко зростала, і це вимагало постійного збільшення штатів каральних органів. Відповідно до наказу НКВС СРСР від 13 травня 1940 р. «Заходи по покращенню оперативно-чекістської роботи управлінь НКВС західних областей УРСР та БРСР» були організовані так звані відділи для боротьби з бандитизмом як в управліннях державної безпеки НКВС, так і в управліннях міліції. Для новоутвореного відділу у Волинській області було визначено 10 осіб оперативного складу ВКВС. Комплектування відділу здійснювалося за рахунок офіцерів репресивних органів, що прибували з інших республік. Також були збільшені штати слідчих частин. У Волинській області в управлінні НКВС кількість слідчих збільшилася на 30 осіб.

Комплектування слідчих частин здійснювалося за рахунок курсантів Вищої школи НКВС СРСР, які навіть не встигли її закінчити[245; 124-125].

Наведені факти свідчать про те, що репресивну машину було запущено на максимальні оберти, слідство як таке не велось або проводилося вкрай недбало і поверхово. Складені за справами обвинувачувальні висновки в переважній більшості не відповідали матеріалам слідства. Звинувачуваних абсолютно не допитували, як за суттю висунутого звинувачення, так і за документами, що знаходилися у справах. Протоколи допитів фальсифікувались. Оперативні працівники виконували функції статистів, оскільки жодних доказів провини репресованих не вимагалось. Основними аргументами і доказом «вини» місцевого населення перед радянською імперією були: приналежність до волелюбної української нації та прагнення бути господарем на своїй землі.

Антигуманний сталінський режим запровадив на західноукраїнських землях політичне безправ'я і державну злочинність. Лише за один рік, з осені 1939 до осені 1940 р., було репресовано майже 10 відсотків населення Західної України[175; 35-37]. Каральні органи вели себе як завойовники, а зловживання стали масовим явищем.

Слід звернути увагу на пересічний якісний склад кадрів НКВС, що присилалися. Маховик сталінських репресій 30-х років призвів до катастрофічного падіння інтелектуального рівня радянського суспільства. «Висуванці», як правило, не мали ні освіти, ні досвіду, ні кваліфікації своїх попередників, знищених репресіями. Такі працівники могли й покликані були лише добре виконувати вказівки партії, але не мали ні культури, ні широти світогляду, неспроможні були самостійно мислити й приймати відповідальні, зважені рішення. До того ж у західні області посилались не найкращі особи. Який же господар охоче віддасть кваліфікованого працівника. [18;Ф- Р-1021, спр.1 арк.7].

Все це призводило до широкомасштабних зловживань органами НКВС. Так, старший слідчий прокуратури Волинської області М. Т. Коваленко, народний слідчий прокуратури Луцького району Л. С. Баркар, народний слідчий прокуратури м. Луцька Т. В. Призент у 1940р. були звинувачені в хабарництві.

Вони брали хабарі за звільнення арештованих з-під варті та за припинення справ. За низку зловживань (хабарництво, пияцтво, здирництво, морально-побутовий розклад і т. ін.) у 1940 р. наркомом юстиції були звільнені з роботи: заступник голови облсуду С. Кутовий, народний суддя Любомльського району П. Кукуруза, помічник облпро-курора І. Філоненко, прокурор Луцького району А. Шилов, прокурор Любомльського району М. Філев, прокурор Теремнівського району Б. Бергман, помічник облпрокурора К. Калюжний. [18;Ф- Р-1021, спр.1 арк.33].

Як бачимо, зловживання працівників органів внутрішніх справ на західноукраїнських землях були дуже поширеними. Це викликало справедливе незадоволення місцевого населення радянською владою.

2.3)

Б) Політична боротьба й опір радянській тоталітарній системі

Процес радянзації Волині супроводжувався загостренням політичної боротьби. Цю боротьбу з новим радянським режимом повели підпільні польські і українські організації. Так, у кінці жовтня 1939 р. до Володимира-Волинського з Варшави прибули представники польської військової організації Міхал Замецький і Анджей Янішек з метою утворення конспіративної організації на Волині для боротьби з радянськими властями. Тут вони провели значну роботу, залучивши до організації сім'ї Савицьких, Замецьких, Гольців, а також дружину польського офіцера Ірену Боднарську. А. Янішек розпочав роботу зі створення подібних конспіративних організацій у Луцьку, Рівному і Львові. [18;Ф- Р-1021, спр.1 арк.7].

У цьому ж році виникла ще одна польська підпільна організація «Ридз-Смігли», до складу якої увійшли вояки польської армії. Очолив її полковник Войтович зі Львова, а Луцьке відділення -капітан Рацилевич. Організація ставила своїм завданням боротьбу проти радянської влади. Уже в 1939 р. вона нараховувала майже 600 осіб. Проте практичної роботи не встигла розгорнути. Майже всіх її членів було заарештовано органами НКВС, і лише не багатьом вдалось уникнути арешту. [175; 47-49].

Перша організація із чіткими військовими завданнями – Служба звиценьства польські (Служба перемоги Польщі) була зорганізована лише в січні 1940 р., коли полковник Ян Маєвський прибув із Польщі на Волинь. Він прийняв від декількох осіб присягу и присутності ксьондза Казимира Чурка. Ця підпільна організації, наймалася збором зброї, влаштовувала нелегальний перехід кордону, закладала конспіративну мережу, вела пропагандистську роботу.

Відчутного удару польському підпіллю завдали масові депортації, які проводилися НКВС у лютому 1940 р. Крім того, весною 1940р. НКВС ще провів масові репресії проти членів польського підпілля. В листопаді 1940 р. звинувачені постали перед судом. ІН особам винесено смертні вироки, а 22 - багаторічні терміни ув'яз-НІННЯ. Пізніше п'ятьом особам смертний вирок було замінено дов-

і'отрипалим ув'язненням. Однак трьох із них розстріляли 23 червні» 1941 р. у Луцькій в'язниці. Це ксьондз Броніслав Галицький, Олександр Анджієвський і Пйотр Шевчук-Краєвський. За декілька тижнів перед нападом німців на Радянський Союз НКВС арештував у Володимирі-Волинському членів підпілля Франціше-ка Нахарчука і Броніслава Носаля, які лише завдяки щасливому випадку вціліли від масового розстрілу, вчиненого більшовиками 23 червня 1941 р.

23 листопада 1939 р. НКВС викрив і заарештував шістьох жителів Ковеля - членів «Стшельців», а саме: Карла Неметовського, Миколая Липницького, Станіслава Левинського, Леоніда Барановського, Миколая Ракуцького, Юліана Геретича. Їм пред'явили стандартне звинувачення в тому, що вони намагалися збройним шляхом повалити радянську владу і відновити Польську державу. 25 жовтня 1940 р., за рішенням особливої наради НКВС СРСР, кожен з них отримав по 8 років сталінських таборів. [177; 132-138].

Боротьбу з новим режимом на західноукраїнських землях очолила Організація українських націоналістів. Оунівці розуміли, що боротися з більшовицькою владою буде набагато важче, ніж з польською.

Досить активно діяла ОУН у Східній Галичині. На Волині ж українські націоналісти в час приходу Червоної армії ще не опам'яталися від тих ударів, які їм завдали польські власті.

За відновлення на Волині організаційної мережі ОУН взявся Іван Скоп'юк. Насамперед, він зустрівся із нелегалами ОУН, які передали йому зв'язок зі Львовом. Невдовзі налагодилися зв'язки із націоналістичними осередками Жидичина, Лаврова, Милуш, Піддубців, Вишкова. У звинувачувальному висновку стосовно діяльності І.Скоп'юка, затвердженому 6 липня 1941 р. начальником 3-го управління НКДБ СРСР старшим майором держбезпеки Горлинським, писалось: «Із встановленням радянської влади в Західній Україні Скоп'юк відновив свої старі оунівські зв'язки з націоналістичними елементами і, перейшовши на нелегальне становище, створив у Волинській і Рівненській областях УРСР нелегальну повстансько-терористичну Організацію українських націоналістів (ОУН).

Скоп'юк як керівник обласної езекутиви ОУН створив окружні, повітові, районні і станичні організації ОУН. Практично підривна робота Скоп'юка проводилася в напрямку організації контрреволюційного підпілля для боротьби з радянською владою, за створення «Самостійної України» буржуазного типу...» [369; 112-113].

Тут слід зазначити, що Іван Скоп'юк проводив підпільну роботу, засновував нові організації за власною ініціативою, оскільки зв'язок з Центральним проводом ОУН був відновлений лише у березні 1940 р. Звідти через зв'язкових із Кракова почали йти директивні вказівки щодо підготовки збройного повстання проти радянської влади, інструкції, шифри, література. Представник Центру Іван Климів-Легенда (*Мармаш*) прибув на Волинь лише весною 1940 р. і включився у підготовку збройного повстання. На одній із зустрічей, яка відбулась у березні 1940 р., Іван Климів-Легенда пояснив Скоп'юку, що це «...у зв'язку з тим, що міжнародна обстановка в Європі змінилася, Німеччина знаходиться в стані війни з Англією і Францією, розраховувати на те, що в цьому році буде війна, малоймовірно. Тому потрібно активно готуватися до повстання на весну чи літо 1941 року...». Мармаш рекомендував Скоп'юку посилити теоретичну і військову підготовку членів ОУН, створити диверсійно-терористичні групи для проведення акцій на шосейних дорогах, залізничному транспорті і виконувати терористичні акти над представниками радянської влади.

Виконуючи вказівки Центру, Скоп'юк направив кур'єра до Львова за відповідною літературою. Звідти він отримав радянські статuti стройової служби і з вогневої підготовки, книги про сучасну стрілецьку зброю, маскування і навіть книги з авіації. Протягом 1940 р. він провів цілу низку нарад і курсів, на яких члени ОУН вивчали тактику партизанської боротьби, друкарську справу, основи медичних знань, займалися військовою підготовкою.

Місцеве населення піддавалось інтенсивній, вдало організованій, пропагандистській обробці. Керівники ОУН рекомендували своїм членам читати й твори радянських письменників. Уже під час слідства енкаведисти запитували Скоп'юка, чи не боявся він цим зробити із членів ОУН більшовиків. На це Скоп'юк відповів: «Це робилось для того, щоб виховувати в членів ОУН вольові якості, твердість характеру, прищеплювати пориви до боротьби, а разом з тим

піднімати їх загальний світогляд. Справа така: рекомендуючи подібного роду книги для читання, членам ОУН давалися відповідні ісоментарі і читачам підкреслювалось, щоб вони звернули увагу на персонажі, які, незважаючи на труднощі, добивалися своєї мети. Н окремому випадку використовувались японські методи виховання - «Позитивним якостям вчитися навіть у ворогів».

Активізація діяльності дала невдовзі свої результати. На Волині з'явилися нові осередки (станіці), районні, повітові, окружні проводи ОУН. Лише у Луцькому окружному проводі робота велась приблизно у 100 селах. Загальна кількість членів тут становила 250-300 осіб. [369; 114-115].

За діяльністю оунівців пильно стежили енкаведисти. Ще у грудні 1939 р. чекісти провели цілу низку оперативних і чекістсько-військових операцій, у результаті яких заарештовано більше 30 активних членів ОУН, вбиті районний провідник Мефодій Микитюк і підрайонні провідники Юрій Харченко та Іван Гайдюк. Значного удару націоналістичному підпіллю завдано у другій половині 1940 р.— чекісти ліквідували Володимир-Волинський надрайонний провід, арештували майже весь провід Устилузького району. Втрат зазнала ціла низка районних і станичних організацій ОУН.

Незважаючи на великі втрати, протягом 1940 р. оунівське підпілля на Волині, кероване Скоп'юком, організувало низку терористичних актів. «...Терористичні акти організацією ОУН проводилися за завданням Центрального проводу ОУН. Вони поділялись на два види: перший - це вбивство членів ОУН, які зрадили організацію і перейшли на сторону радянської розвідки, другий - це застосування терористичних актів до громадян і радянських службовців, зі сторони яких загрожувала безпосередня небезпека для членів «ОУН»[245; 24-27].

Зважаючи на умови, Іван Скоп'юк приймає рішення про створення паралельної, запасної екзекутиви ОУН. Її керівниками призначалися члени ОУН, які перебували на нелегальному становищі і в діючій екзекутиві активно себе не проявляли, але були обізнані з усією роботою і знали зв'язки. З метою конспірації Скоп'юк розробив спеціальну систему зв'язку, паролів, явок, шифри і підготував конспіративні квартири.

Уже на початку 1940 р. порушили спокій постріли українських націоналістів. Як таємний співробітник НКВС була вбита у с. Піддубці Луцького району Любов Драницька. Під час збройної сутички з підрозділом НКВС загинув активіст-нелегал Костянтин Шеверда. За це у відповідь оунівці на кару смерті присудили радянського активіста - голову Баївської сільради Якіма Левчука. Смертний вирок виконав націоналіст *Баклажка*[369; 118-120]

З іншого боку негативно відбилися на діяльності обласної організації незгоди, які виникли в Центральному проводі ОУН. Про них поінформував Скоп'юка представник Центру Дмитро Мирон у кінці вересня 1940 р. Він запропонував Скоп'юку підтримати Степана Бандеру. Проте згоди на це не дістав.⁴² З цією ж метою у другій половині грудня цього ж року інший представник Краківського центру І. Климів скликав нараду обласного проводу ОУН. На ній Скоп'юк заявив: «Після того, що відбулося в Центральному проводі ОУН, для мене ні Мельник, ні Бандера не можуть бути авторитетними, і тому буду займати нейтральну позицію».

У ніч із 6 на 7 січня 1941 р. внаслідок ретельно спланованої операції був захоплений енкаведистами в селі Забороль Луцького району І. Скоп'юк. Безперервні допити спочатку в Луцьку, Києві, а потім у Москві його не зломали. Він розумів, що милості від сталінського керівництва йому чекати не доводиться. 13 липня 1941 р. на закритому судовому засіданні в Москві, скориставшись правом останнього слова, заявив: «...я боровся за народ, був противником німецького впливу і хочу боротися з німцями. Якщо суд порухає можливим, то прошу мене використати за призначенням для боротьби з фашизмом...» Такої можливості суд не надав. 30 липня 1941 р. в енкаведистських казематах смертний вирок був виконаний.

З особливою жорстокістю НКВС продовжував громити ОУН. Окремі її групи змушені були перейти у глибоке підпілля і звідти у припиняли боротьби. 21 квітня 1941 р. на полях між селами Буків Луцького та Іванчиці Рожищенського районів група енкаведистів, приблизно взвод, о десятій годині ранку оточила будинок Костянтина Новосада, де під клунею була добре обладнана і законспірована криївка-схрон з трьома виходами: у сад, за хлів і просто до болота,

кожен з них довжиною близько 50 метрів. У цей час у криївці переховувалися районний провідник ОУН Олексій Степаненко (*Смуглявий*), члени ОУН Людмила Степаненко, Лаврентій Рак (*Чорний*), Олександр Королук (*Лев*), Віра Королук (*Зірка*). Між енкаведистами і оунівцями зав'язався жорстокий бій, який і рипав до дванадцятої години ночі. Оунівці знищили гранатою кулемет, поранили декількох енкаведистів. На допомогу енкаведистам прибули з Луцька два броньовики. В бою загинув Лаврентій Рак, а іншим вдалося вийти через болото і зникнути. За кілька днів утікачі зуміли перебратися на хутір Фальків, поблизу с. Княгинінок, де їх і застала війна. [4, ф.1оп.6спр581,арк.38].

Для того, щоб зберегти свої кадри, у жовтні 1940 р. обласний провід ОУН, за згодою закордонного проводу, віддав вказівки зібрати їхніх членів ОУН, які перебували на нелегальному становищі, і перекинути їх у генерал-губернаторство. За вказівкою обласного проводу, у жовтні-листопаді 1940 р. з області за кордон було відправлено чотири групи активних членів ОУН по 8-10 у кожній. Ці групи нелегалів збиралися поблизу с. Жидичин Ківерцівського району, а потім вночі добиралися до с. Козятин Горохівського району і пім за допомогою переправників переходили державний кордон.

Потрібно зазначити, що будь-які прояви українського національного життя наштовхувалися на енергійну протидію НКВС. Зі всановленням в Західній Україні «червоного» тоталітарного режиму розпочався нечуваний терор проти мирного населення. Більшовики на Волині широко використовували всі уже добре відомі і перевірені засоби та методи переслідування: «ухвали селянських комітетів» про притягнення до кримінальної відповідальності окремих осіб, накладання непосильних податків, «розкуркулення», арешти і депортації.

Коли не вистачало доказів, то НКВС фальсифікував справи, вигадував неіснуючі організації. Так, восени 1940 р. було сфальсифіковано справу так званої української контрреволюційної повстанської організації, яка діяла на території Прицького і Локачинського районів. Головним її завданням нібито було повалення збройним шляхом радянської влади і утворення Української самостійної держави на території УРСР. Свою підготовчу роботу до повстання ця «організація», на думку енкаведистів, здійснювала шляхом проведення агітації

проти СРСР, поширення націоналістичної літератури, вербування нових членів і збору коштів для ОУН. Члени цієї «організації» звинувачувалися також у проведенні спеціальних військових занять із членами ОУН, придбанні зброї і медикаментів, здійсненні терористичних актів проти радянсько-партійно-комсомольського активу та ще у багатьох інших гріхах. Усього по цій справі було заарештовано 30 осіб. Судова колегія з кримінальних справ Волинського обласного суду, розглянувши у Володимирі-Волинському 10-13 листопада 1940 р. цю справу, засудила 13 членів цієї неіснуючої організації «як ворогів народу» до розстрілу. Серед них - Леонтій Данилюк, Микола Денисюк, Володимир Водяниця, Федір Швайковський, Олександр Моливійчук, Михайло Гирич, Касян Кужіль, Дмитро Шпачук, Іван Зводюк, Степан Поліщук, Тимофій Семенюк, Терентій Заборотинський, Андрій Мандзюк. Решта ж отримали великі терміни ув'язнення у виправно-трудовах таборах.

Репресивна машина набирала обертів. Наприкінці 1940 – на початку 1941 рр. була заарештована група із 15 мешканців сіл Княгинінок, Ольшани, Сирники, Німецьке, які також звинувачувались у належності до ОУН і в організації збройного повстання проти радянської влади. 21 квітня 1941 р. військовий трибунал 5-ї армії КОВО, розглянувши їхні справи в закритому судовому засіданні в Луцьку, на основі ст. 54-2 Кримінального кодексу УРСР виніс смертний вирок Івану Корольчуку (1912 р. н.), Миколі Дацюку (1918 р. н.), Миколі Наумчуку (1915 р. н.), Олександрові Пивоварчуку (1921 р. н.), Петру Степанюку (1912 р. н.), Олександрові Приступі (1906 р. н.), Володимирі Кондратюку (1911 р. н.) і Івану Якимчуку (1921 р. н.). Інші отримали від 5 до 10 років ув'язнення у сталінських таборах.[4, ф.1оп.2спр628,арк.18].

Розгляди подібних справ у 1940 р. почастишали. Зокрема, чекістами була «розкрита» «контрреволюційна повстансько-терористична організація» в селі Верхи Камінь-Каширського району. Під слідством опинились українці Микола і Павло Ковальчуки, Федір Мухн, Василь Марчук і місцевий вчитель Стефан Щепан - за національністю поляк. Їм було пред'явлене стандартне звинувачення у підготовці збройного повстання і створення самостійної Української націоналістичної буржуазної держави. Але, враховуючи, що до цієї Організації

був зарахований поляк, чекісти записали їм ще один гріх боротьбу за відновлення колишньої Польської держави. 24 травня 1941 р. військовий трибунал 5-ї армії КОВО на закритому судовому засіданні у м. Ковелі чотирьох «керівників» цієї організації засуди» до смертної кари. Уникнув її лише Василь Марчук, отримавши 10 років позбавлення волі у виправно-трудовах таборах, п'ять років позбавлення прав з конфіскацією майна. Потрібно зазначити, що тапер всі згадані вище особи реабілітовані як такі, у чиїх діях не було складу злочину.

НКВС арештовував навіть неповнолітніх. Так, наприклад, підлітки с. Воротнів тодішнього Теремнівського району в липні 1940 р. були заарештовані НКВС за те, що ще при польській владі аорганізували товариство любителів природи, яке вони називали Українське товариство «Гніздо». Справді, у 1938 р. 14-15-річні підлітки Григорій Струсь, Павло Степанюк, Василь Личко, Володимир Грицовник, Петро Мажара і Петро Міщук зорганізували товариство, яке нагадувало гайдарівську «тимурівську команду» або польське «Товариство, що жує кіт» (віконну замазку). Хлопці навіть виготовили собі круглу печатку. Ніякої програми чи статуту у них не було. Підлітки лікували птахів, подорожували лісом. В уяві вони «воювали» разом із запорізькими козаками проти турків і татар, «громили» польських панів. Від політичного життя вони були далекі[369;121].

Після приходу Червоної армії товариство розпалося. Проте, довідавшись про попередню «бурхливу» діяльність підлітків, чекісти почали «ліпити» справу. 29 липня 1940 р. всіх юнаків заарештували. Ось як описує свій арешт і допити Петро Міщук: «Вранці 29 липня 1940 року я був розбуджений різким окриком «Руки вгору! Не ворухись!» Під самим носом побачив дуло нагана, а подалі із десяток націлених на мене гвинтівок... Мене стали допитувати про те, де знаходиться зброя. Зброї не було і не могло бути, але НКВС хоч вроди, але дай. Били нещадно. Так може бити лише озвіріла людина. Перевернули і перерили всю стодолу. Доволі повозившись із обшуком і зі мною, вони повели мене до сільраді Там впритул приступили до допиту, тобто один бив у живіт, намити ючись попасти у сонячне сплетіння, другий - у правий бік, треті її тягнув за волосся, відтягуючи голову, і ребром долоні бив по ніш Допитують, кого я знаю із членів ОУН і де я заховав 40 гвинтівок і 2 кулемети. Не пам'ятаю, скільки

продовжувались ці тортури, але мені здалося, що це останні хвилини мого життя. Не пам'ятаю, скільки разів я приходив до тям від холодної води, яку лили мені в лице :і відра, і знову: «Розкажуй, де заховав зброю і кого знаєш з ОУН...» [4, ф.6оп.2спр16,арк.56].

Після цього мене посадили в автомобіль, де вже знаходились мої товариші, і повезли до Луцька... Через три доби я сидів в кабінеті слідчого. Після вмовлянь зізнатися в моїй контрреволюційній діялі. ності мені поставили питання: «Розкажіть, як, де, коли і за яких обставин ви були завербовані в контрреволюційну, повстанську, фашистську, петлюрівську організацію ОУН?» Такого не було, і відповів, що мене ніхто ніколи не вербував. Знову пішли в дію кулп ки, ноги, навіть гумова палиця польського поліцая. Так три доби... Одного разу вночі, після моєї відповіді, може, вже у сотий раа, що мене ніхто не вербував і що я не був членом ОУН, слідчий сказав: «Не зізнаєшся! Зараз розстріляємо тебе як собаку!» Посадили и критий автомобіль, вивезли на околицю міста, на якесь кладовище, Поставили мене спиною до свіжовиритої ями. Шестеро стояли з гшіи тівками, мій слідчий з пістолетом. «Ну як, зізнаєшся? Інакше -смерть!» Я тремтів, як осиковий лист, зуб на зуб не попадав, сльо;ш лились, лились. Я вмовляв їх пощадити мене, божився, що я зовсім не винний, благав їх залишити мене в живих.

- Зізнаєшся?

- Я нічого не знаю, - ридаючи, говорив я.

- Стріляйте!

Клацнули гвинтівки, і шість дул глянули на мене льодяним жа хом смерті. Я впав на коліна, протягнувши руки: «Стійте! Зачекай те! Скажу! Все розповім!» [4, ф.1оп.6спр581,арк.38].

Ось таким чином творилися повстанські організації. До речі, П. Міщук отримав 10 років таборів. Петрові Мажарі суд виніс смертний вирок, але, зважаючи на неповнолітній вік, його «помилували» декількома роками. Така тактика постійно застосовувалася ШКМС щодо сотень і тисяч інших волинян. Відомство Берії виявляли виняткову продуктивність праці у Західній Україні.

В) Масові депортації населення Волині

Справжнім бичем для мешканців «визволених територій» - Західної України і Західної Білорусії - були масові депортації 1939-1941рр. Це питання не випадково не стало предметом наукового дослідження в колишньому СРСР. Факт цей лише згадувався, практично ж довго замовчувався, вважався та й до цього часу деякою мірою вважається «білою плямою». Знайомлячись сьогодні із багатьма відкритими для вивчення архівними документами, можна пробити висновок, що масові арешти, депортації, трудові переміщення, штучні мобілізаційні акції мали зовсім не стихійний характер. Ці репресії були логічним продовженням кривавого терору, розпочатого проти населення радянської України у 30-х роках. Без суду і слідства, і навіть без письмового звинувачення за цей час було ии везено у Сибір, на Північ, Далекий Схід, у Казахстан та інші віддалені райони СРСР майже 10 % населення.

Поки гестапо переслідувало «расових ворогів» на окупованій Німеччиною території Польщі, НКВС взявся за «класових ворогів». Постанови НКВС у 1940 р. перераховували чотирнадцять категорій населення, що підлягали депортації. Цікаво, що в першу категорію входили троцькісти й інші єретики марксизму. В списки також включалися всі ті, хто колись їздив за кордон або мав «контакти з представниками іноземних держав». Ця категорія охоплювала настільки широкі верстви населення, що до неї входили навіть есперантисти і філателісти[88; 200]

Все ж таки більшість депортованих складали представники верхівки суспільства і члени їхніх сімей: політики, службовці, офіцери армії і поліції, адвокати, землевласники, бізнесмени, власники готелів і ресторанів, священники й «активні прихожани». Це робилося для «обезголовлення суспільства», тобто для знищення будь-яких потенційних лідерів, які могли організувати опір радянському режиму[369;124-127]

Доктор історичних наук В. С. Парсаданова, вивчивши архівні матеріали, наводить цифру депортованих - 1 млн 170 тис. осіб. Таку ж кількість наводить московський історик М. Бугай.[403; 34-44]

Проте необхідно зазначити, що не всі переміщення населення у межах регіону та СРСР у ті роки можна вважати депортацією, ос кільки вони були

різнохарактерними. Не можна вважати депорту цією інтернування частини польської армії 1939 р., призов у лани Червоної армії, добровільний переїзд безробітних у Донбас, на Урал, відселення із 800-метрової прикордонної смуги, евакуацію населення з початком війни. Усупереч твердженням, які зустрічаються в публікаціях деяких польських вчених, про виключно антипольський характер чотирьох етапів депортацій, зазначимо, що вони торкнулися не лише поляків, а й українців, євреїв, німців, білорусів, осіб інших національностей.

Перші депортації розпочалися вже восени 1939 р., але досягли свого апогею у 1940 р. «Правовими основами» для спецпереселення були прийнята у грудні 1939 р. директива та розроблена на її основі постанова Ради народних комісарів СРСР № 2122-617, «Положення про спецпереселення і трудове влаштування осадників, виселених із західних областей УРСР і БРСР», а також інструкція НКВС СРСР «Про порядок переселення польських осадників західних областей УРСР і БРСР», на підставі яких розпочався масовий депортаційний терор.

З цього часу в розряд «ворогів народу» потрапляли не лише ті, хто виступав проти радянської влади зі зброєю в руках, родичі арештованих і засуджених, а навіть ті, хто до радянської влади ставився лояльно, але критично оцінював методи її впровадження у Західній Україні[206; 36-55].

Іван Білас у згадуваній вже книзі пише, що «атмосфера масового терору посилювалася законодавчими актами на зразок закону про націоналізацію великої промисловості, банків, у яких юридично обґрунтовувалися репресивні дії не тільки проти польських поміщиків, а й проти всіх, хто володів більшою кількістю землі від установленної норми (5 га у приміській зоні, 7 га у селах і 10 їм в гірській місцевості)». Якщо ж врахувати те, що на Волині земельними ділянками більше 5 га користувалося понад 38 відсотків господарств, то їхнім господарям і членам сімей автоматично погрожувало т. зв. «розкуркулення і виселення у віддалені райони СРСР». До того ж енкаведисти видавали інструкції, які передбачали «очистити міста й села від ворожих елементів, осадників, аби рату місцевого самоврядування, від неблагонадійних служителів культу, представників демократичної частини місцевої інтелігенції всіх національностей за класово-політичною ознакою»[245; 143].

Виселення почалося з польських осадників і службовців лісової охорони. Польська влада з 20-30-ті роки, з метою зміцнення своїх позицій, обсадила землі Західної України «осадниками». Протягом 1919-1929 рр. 77 тискам осадників роздано понад 600 тис. га. Серед них було чимало державних службовців - лише у Волинському воєводстві зі 3562 осадників 1358 (38,1 %) мали державні посади[369; 127].

ВКП(б) 4 грудня 1939р- ухвалила постанову, якою передбачається ціла система каральних заходів. Відповідно до неї республіканський комітет прийняв рішення, за яким секретар Волинського обкому партії зобов'язувався до особистої участі в планах переселення осадників, створена «трійок». Постановою ЦК КП(б)У регламентувалося використання власності осадників. Подібне стосувалося і німецьких колоністів. На 3 квітня 1940 р. на Волині було «звільнено» 10 630 будинків німецьких колоністів. Постановою Політбюро ЦК КП(б)У від 19 січня 1940 р. заходи примусу щодо осадників поширювались і на членів лісової охорони. Виселенню підлягали сім'ї лісової охорони, які мали 3-4 морги землі, числились у воєводських списках і користувались пільгами польської держави. В частину будинків осадників і колоністів вселялися ті, хто виїжджав з територій, окупованих німецькими військами. Постановою ВІД 10 лютого 1940 р. РНК УРСР затвердили поселення на території західних областей України 15 тисяч осіб переселенців з території Німеччини. У Волинській області поселилася 1000 сімей (3000 осіб)[314; 170-172]

2 березня 1940 р. РНК СРСР ухвалила постанову № 289-127сс про виселення із Західної України членів сімей військовополонених, які перебували у таборах і в'язницях, колишніх офіцерів польської армії, тюремних, жандармів, розвідників, колишніх поміщиків, фабрикантів, чиновників держапарату, учасників повстанських і контрреволюційних організацій, біженців із районів Польщі, що відійшли до Німеччини, які виявили бажання виїхати із Радянського Союзу на зайняту територію і не були прийняті німецьким урядом[245; 27-56].

Перший етап депортацій розпочався 10 лютого 1940 р. Як правило, людей виловлювали вночі і на збори давали дуже мало часу. Люди мали змогу прихопити з собою лише те, що потрапляло під руки. Ось як розповідає про своє

вивезення жителя Горохівського району Олександра Ящукевич: «Вночі стукають у двері: «Собирайся!» Що в мішок всадили, те і взяли. Посадили нас на підводу і повезли в Мар'янівку на станцію...»

За три дні, на першому етапі депортацій, із Волинської області було вивезено 1613 сімей (8858 осіб); залишено через хворобу 115 осіб; відсутні вдома на час операції - 274 особи. Всього на 13 лютого 1940 р. із Західної України було депортовано 17 206 сімей (89 062 особи).

Другий етап депортації розпочався 13 квітня 1940 р. Жертвами цієї акції стали переважно жінки і діти, тобто члени сімей заарештованих і засуджених громадян. Для проведення операції були створені обласні, районні і дільничні трійки НКВС, до складу яких входили партійні керівники. Відповідальність за підготовку і проведення виселення повністю покладалася на райкоми КП(б)У і райвиконкоми та, перш за все, на перших секретарів райкомів і голів райвиконкомів. Третій етап тривав протягом червня - липня 1940 р., було вивезено близько 240 тис. осіб. На 2 липня 1940 р. з Волинської області виселено 7452 сім'ї, або 16 590 біженців. Останній, четвертий етап депортації відбувся у червні 1941 р. її жертвами стали приблизно 300 тис. осіб. Це переважно кваліфіковані робітники, залізничники, заможні селяни та інтелігенція.

Із директивних документів вищих органів влади, а також матеріалів НКВС СРСР видно, що в ході кожної з чотирьох депортацій 1940-1941 рр. виселені різні категорії громадян, кожна з яких у тодішній термінології мала свою назву і на поселенні утримувалась, як правило, окремо від інших:

- у лютому 1940 р. - «спецпоселенці-осадники», або «осадники і лісники»;
- у квітні 1940 р. - «адміністративно вислані» (члени сімей репресованих польських офіцерів, поліцейських, жандармів, тюремників, державних службовців, поміщиків, фабрикантів і учасників «контрреволюційних повстанських організацій»);
- у кінці червня - на початку липня 1940 р. - «спецпоселенці-біженці» (особи, які прибули в західні області УРСР і БРСР з територій, окупованих німцями);
- у травні - червні 1941 р. - т. зв. «сильнопоселенці».

Усі депортації 1940 р. проведено згідно з рішеннями вищих органів влади СРСР - Політбюро ЦК ВКП(б) і Ради народних комісарів. Для прийняття рішень їм направлялися письмові пропозиції НКВС, а після їх прийняття НКВС розробляв нормативні документи та Інструкції з переселення і порядку утримання депортованих у Місцях розселення. Після цього розроблені виконавчі акти затверджувались Політбюро ЦК ВКП(б) і Раднаркомом СРСР. Постанови РНК повністю відповідали змісту рішень Політбюро і приймалися цією цього ж, або наступного дня.

Спецпереселенців використовували як дармову робочу силу. Формально НКВС і виробничі відомства (Наркомліс, Наркомколірмет, Наркомат шляхів сполучення та ін.) були між собою пов'язані договірними відносинами: НКВС як справжній рабовласник надавав спецпереселенців як робочу силу виробничим наркоматам, а відомства в обмін зобов'язувалися забезпечувати цю робочу силу житлово-комунальними умовами, продовольчим і промисловим постачанням, медичним та іншим обслуговуванням, а також відраховувати 10 відсотків заробітків спецпереселенців на утримання працівників районних і поселенських комендатур НКВС.

Найбільшою бідою для спецпереселенців була нестача продуктів харчування - голод. В офіційних документах зустрічаються такі непоодинокі записи, як, наприклад: «Мають місце випадки смерті дітей на основі недоїдання» (спецпоселення В.-Толмша). У спецпоселенні «Крута Осип» тресту «Вологдліс» в школі діти не виходили на фіззарядку з причини слабкості від поганого харчування. В результаті такого стану з продовольчим постачанням мають місце випадки виснаження від поганого харчування як у дорослих, так і особливо у дітей, масові захворювання - курячою сліпотою, а також і цинготні захворювання», вказувалося в одній із багатьох інформацій НКВС.

У доповідній записці «Про стан спецпоселення «Мароміца» Она-ринського району, яке прийняте до складу Кіровської області від ОІТК і ТП У НКВС Архангельської області, за станом на 16 лютого 1941 р. зазначається: «Через недостатність хліба, відсутності овочів, жирів і ін. продуктів харчування вийшло виснаження, слабкість у робітників і захворювання авітамінозом, звідси

невиконання норм і смертність [...] Моральний стан дорослих і дітей пригнічений. Через погане харчування і недостаток хліба населення спецпоселення має виснаження. На запитання дітям шкільного віку «Чи відвідують вони школу» діти відповідають: «Помирати можна і неписьменними» .

Окремою трагічною сторінкою в історії Волині був розстріл енкаведистами в'язнів Луцької, Ковельської і Володимир-Волинської в'язниць на початку німецько-радянської війни. Тривалий час ці злочини замовчувалися. Дехто навіть намагався зобразити цю трагедію справою німецьких десантників. Тепер ми маємо вже значний документальний матеріал з архівів, спогади чудом уцілілих від страти людей і родичів загиблих. Слід зазначити, що про цей злочин стало відомо вже на початку війни. Зокрема, військовий кореспондент гітлерівської армії Курт Гампе 9 липня 1941 р. у газеті «Українські щоденні вісті» писав про вимордування енкаведистами у Луцьку 1500 в'язнів. Ця ж газета 15 липня 1941 р. надрукувала інформацію Горстафона Кобілінського «про мученицьку смерть 2800 українців» від рук енкаведистів, про те, що «на тюремному подвір'ї поховано 2000 українських людей. Решту поховали в бомбових вирвах...» Цифра 2800 в'язнів є дещо завищеною, оскільки зі «Звіту про хід евакуації в'язнів із тюрем УРСР» дізнаємося, що станом на 22 червня 1941 р. в Луцькій в'язниці утримувалося 2052, у Володимир-Волинській - 333, в Ковельській - 800 осіб. Як відомо, жодного в'язня з цих тюрем не було евакуйовано. Із надісланого 28 червня 1941 р. повідомлення начальника тюремного управління НКВС УРСР капітана Філіпова довідуємося, що 23 червня 1941 р. на подвір'ї Луцької тюрми було розстріляно близько 2000 в'язнів. У Ковельській в'язниці розстріляно 194 в'язні; у Володимир-Волинській - лише засуджені до вищої міри покарання.

Про те, як здійснювався цей розстріл, розповідав свідок трагедії житель с. Буяни Луцького району Микола Куделя: «22 червня 1941 року о четвертій годині ранку, коли ми спали, тюрму, що біля замку Любарта, сколихнув перший вибух німецької бомби поблизу. Бомбардування не припинялося довго. Смертоносні вантажі вибухали навколо тюрми, на її подвір'ї, падали на Луцьк. Не було сумніву, що почалась війна. Тюремна охорона не з'являлась. Уже під вечір впала бомба великої сили на південно-західне крило в'язниці, де розміщувалась камера

№ 15, що на другому поверсі. Від цього вибуху повилітали двері у кількох камерах. В'язні опинилися в коридорі. Та незабаром бомбардування припинилося. Тоді олібресні енкаведисти повилазили із своїх схованок. Вбігають і стріляють в людей з криками: «По местам, по камерам!» На нашому коридорі троє вбитих, кілька поранених. Кати підбігали до нашої камери з вереском: «Кто ступит шаг на коридор - будет расстрелян! Сидеть спокойно до особого распоряжения!»

Далі М. Куделя пише, що, як тільки вранці 23 червня 1941 р. усіх в'язнів вивели на тюремне подвір'я, раптом вдарили кулемети, пролунали вибухи гранат - і жахливий людський крик... Люди бігали, неначе загнані олені, збиваючи з ніг одні одних. Кулі свистіли з усіх боків, доки все залягло мертвотою. Лише поранені благали різними голосами: «Добийте мене, людоді! Що ви наробили!»...

Жахлива картина. Від страхітливого видива, що відкрилося на пахідному подвір'ї, встеленому горами пошматованих жертв, можна було збожеволіти. Мертві тіла - впритул до самої стіни, а вона знизу й догори забризкана кров'ю. З даху і по ринвах висіли рештки людей...». Щоб замести сліди свого злочину, енкаведисти трупи полили гасом і спалили, а після цього ще й посипали вапном. Подібні розстріли в'язнів відбулись і в інших тюрмах Західної України.

Червоний терор на Волині, - мабуть, найтрагічніша сторінка в історії нашого краю. За кількістю жертв цей період перевершив будь-які суспільні катаклізми попередніх часів. Насильницька колективізація, націоналізація промислових підприємств, банків, житлових будинків, масові арешти, депортації, русифікація, постійний політичний, економічний та ідеологічний тиск, придушення викликаного всім тим злочинством національного руху опору - це елементи, які складають далеко не повну картину більшовицького геноциду проти мешканців Західної України в 1939-1941 рр.

Розділ 3. Польсько-українські відносини в Надсянні, Холмщині, Підляшші

3.1 Участь українців і поляків у сфері діяльності громадських закладів і державних установ

Після переходу Червоно Армії 17 вересня 1939 року Збруча німецькі війська, які на той час вже зайняли більшість українських етнічних територій на Заході, згідно з таємними домовленостями від 23 серпня 1939 року в Москві змушені були повертатися на Віслу. Кордон між СРСР і Німеччиною встановлювався по ріках Сян, Вісла і Нарев, що приєднувало до УРСР Східну Галичину, Волинь, Берестейщину, Надсяння, Холмщину і Підляшшя. Не знаючи про те, що Лемківщина залишається під окупацією Німеччини, тамтешні москвофіли з нетерпінням чекали приходу Червоної Армії, закликаючи українське населення в підгір'ї Татр достойно зустріти наших «освободітелів» (Збірка матеріалів ОУН у Нью-Йорку).

Однак цього не сталося, бо московські «освободітелі» не тільки з самого початку торгів з гітлерівцями відреклися від прихильників на українській Лемківщині (28 вересня 1939 року підписали новий договір з Німеччиною, в результаті чого кордон суттєво пересунувся на схід), поступаючись Гітлеру в тому числі українськими Надсянням, Холмщиною і Підляшшям Сталін одержав в сферу своїх інтересів Литву. Відтепер кордон визначався приблизно лінією Керзона, встановленою ще 1919 року, - вздовж Сяну, Солокії та Західного Бугу. А тому радянські війська, що вже встигли зайняти Надсяння, Холмщину і Підляшшя, покинули ці території.

Німецько-польська війна та її швидкий перебіг створили нові умови на західноукраїнських землях, які століттями гнобилися окупантами і зазнавали найбільше лиха, особливо в останній добі. Українське село замкнулося в собі, на руїнах спалених церков кляло колоністів, які займали кращі землі. Місто, де стиралося старе українське слово, було зосереджене в єврейсько-польських руках - ні Холм, ні Сянок, ні Перемишль, ні Ярослав не були вже чинниками господарського поступу українського народу. Такі події тільки призвели до того, що українські міста стали суспільним і національним ворожим гніздом, яке

постійво обезсилювало морально й духовно нащадків тих, хто колись закладав тут західні межі українського народу [406, 6].

Нове життя, яке відтепер потрапляло під вплив німецьких інтересів, вимагало скористатися цим історичним поворотом долі. Українці зрозуміли, що прийшла пора розбудити приспані власні сили, аби відродити ці західні окраїни. І належало не лише заманіфестувати свою національну відокремленість перед німцями, а й з свідомості, що саме в такий час мобілізація власних сил і самоорганізація - це певна запорука самозбереження.

З перших днів окупації гітлерівці вважали зайняті ними землі Польщі, в тому числі й етнічно українські, своєю військовою здобиччю і стали трактувати їх як сферу інтересів третього рейху. В зв'язку з цим вони одразу ж розпочали втілювати свої плани господарювання. Перш за все було проголошено, що максимальне залюднення території сягатиме від 80 до 90 осіб на квадратний кілометр.

Зазнала зміни економічна структура - з аграрної на аграрно-промислову. Зокрема, намічалось, що 35 відсотків мешканців мали жити за рахунок сільськогосподарської праці, 35 - промислів і ремесла, 15 - транспорту й торгівлі, 7 - адміністративних обов'язків, 8 - з інших джерел [356, 45].

Зрозуміло, що це зачіпало інтереси й українського населення, оскільки протягом 30 наступних років 4 млн гектарів землі мали перейти в німецьку власність, а 1,2 млн осіб - виїхати на роботу до рейху.

На території довоєнної Польщі, що потрапила в сферу впливу гітлерівської Німеччини, окуланти створюють на чолі з Гансом Франком 26 жовтня 1939 року з центром у Кракові Генеральну Губернію, яка ділилася на 4 дистрикти - Краків, Варшава, Люблин і Радом.

Українці як автохтони проживали компактно в Краківському та Люблинському дистриктах, а окремими колоніями - у Варшавському та Радомському. Про свої обіцянки їм щодо допомоги у відродженні української державності в Берліні одразу ж забули, переговорюючи лише з поляками-германофілами про статус можливого державного утворення. Такий несподіваний

для багатьох українських політиків поворот став початком реального протверезіння.

За ініціативою відомого українського діяча часів УНР Тимоша Олесіюка в жовтні 1939 року на Підляшші скликається нарада з місцевих громадсько-політичних діячів - П. Божика, М. Коляди, І. Пастернака, В. Дмитріюка, І. Олексюка, И Шинкарика і В. Соловія. На цій нараді ухвалено створити **Український комітет Підляшшя** і вислати спеціальний меморандум до німецької окулаційної адміністрації з вимогою скасувати всі ті обмеження, які поклала на розвиток українського життя колишня польська влада, а також виділити Холмщину і Підляшшя в окрему адміністративно-територіальну одиницю, тобто відновити колишню Холмську губернію. Тоді ж було обрано делегацію в складі Івана Пастернака, Михайла Коляди і Тимоша Олесіюка, яка 20 жовтня 1939 року виїхала до Варшави, де зустрілася з провідними українськими діячами, що саме там перебували: Юрїм Липою, бувшим послом до польського Сейму Павлом Васильчуком, Дмитром Дорошенком, Іваном Огієнком і Мироном Луцьким. делегати планували, що в разі відновлення Холмської губернії, вони запропонують історика Дмитра Дорошенка, колишнього міністра закордонних справ Гетьманського Уряду, на пост адміністративного керівника, тобто губернатора, а Івана Огієнка - на становище директора освіти й культури.

У Варшаві до підляського комітету долучився Борис Ржепецький, громадський діяч зі старшого покоління. Оскільки столиця Генеральної Губернії була в Кракові, туди виїхали Тиміш Олесіюк і Борис Ржепецький. До них долучилися представники Холмщини Микола Багринівський, голова Українського комітету з Грубешова, та Семен Любарський, колишній посол польського сейму. І хоча представники Холмщини були стриманіші стосовно меморандуму - вони очікували скликання всехолмського з'їзду та його рішення: все-таки було підписано звернення до німецької влади, яке привезли із собою [26, 76].

Борис Ржепецький, Микола Багринівський і Тиміш Олесіюк відбули в Кракові розмови з галицькими німцями Йоганом Кохом та Альфредом Бізанцом, а також з провідними українськими діячами в цьому осередку української еміграції

Романом Сушком і Володимиром Горбовим. У ході тих розмов вони вповні зрозуміли, що нову ситуацію не варто розглядати крізь рожеві окуляри. Німці не збиралися віддавати українцям адміністрації на українських теренах. Щоб не гнівити своїх кремлівських союзників, нова німецька влада поводитися так, начебто не добачала українців, які проживали в Генеральній Губернії.

Узагалі німці вважали Генеральну Губернію за польський життєвий простір - вони мали ще тоді велику надію, що їм вдасться прихилити поляків до політичної співпраці. Тому німці не хотіли дратувати поляків і брати до уваги вимоги українців. Представники Холмщини та Підляшшя виїхали з Кракова в песимістичному настрою. Тиміш Олесіюк визнавав у пізнішому листі до Володимира Кубійовича, що всі ці плани виявилися тільки як фантастичні думи, фантастичні мрії. Німці не збиралися розбудовувати українську адміністративну владу на українських землях. Навпаки, вони почали призначати нових старост з числа поляків. Наприклад, в Олешичах, одразу ж після захоплення 12 вересня 1939 року, німецький гауптман призначив старостою місцевого ксьондза [2,101].

Скориставшись з того, що гітлерівці залишили на українських теренах Закерзоння у структурах місцевої влади багато поляків, останні розпочали приховану боротьбу проти корінного населення. Так, у с. Сагринь Грубешівського повіту вїт Шнайдеропик, поляк, наклав на українські родини більші податки ніж на польські. Саме через відверту антиукраїнську наставленість вїтів-поляків на примусові роботи до Німеччини відправлено найактивніших і свідомих українських селян, натомість молоді безробітні поляки залишилися на теренах Холмщини, Підляшшя, Надсяння і Лемківщини.

З огляду на таке становище в одному з документів того часу зазначається, що “несправедливе трактування польськими вїтами, солтисами і польською поліцією укрїнського населення довело до того, що відбулося масове виселення до совїтів” [5,23].

До слова сказати, українські урядовці намагалися зберегти сувору об’єктивність і справедливе ставлення як до українців так і до поляків, аби «злагіднювати» відносинами між обома народами. Наприклад, про українця,

керівника скарбового уряду в Ярославі, польські селяни говорили: «Нарешті є справжній вимір податків».

Однак українські діячі все-таки Вирітали використати ті скромні можливості, які давала їм нова влада, на відбудову національного життя, зокрема, через творення українських структур.

Восени 1939 року в повітових містах Холмщини та Підляшшя почали стихійно організовуватися українські комітети і відбуватися повітові з'їзди українського населення.

В округах, збірних громадах і місцевостях, де українці становили більшість, місцева самоуправа була в українських руках і діловодство провадилося українською мовою. Компетенції цієї самоуправи були вкрай обмежені. В ті часи, через виселення ще в першу Світову війну і пізнішу масову польську колонізацію, Холмщина та Підляшшя вже були мішаною польсько-українською територією. Тільки на Грубешівщині та частинно на Володавщині українці становили більшість. В тих околицях, де українці були в меншості, місцева влада була в польських руках. У вищій адміністрації працювали поляки-фольксдойчі, які всякими способами намагалися стримувати українське відродження. Волосні старшини- поляки накладали більші повинності на українських селян ніж на польських [26, 56].

Українські допомогіві комітети, які спонтанно творилися після упадку Польщі та відвороту більшовиків в жовтні 1939 року, мали спочатку тільки допомогіві завдання (Червона Армія на короткий час зайняла терени по річку Віслу, але після додаткової угоди з німцями відійшла на лінію Західного Бугу). Згодом комітети були зорганізовані в одну систему Українського Центрального Комітету (УЦК), і їх діяльність поширилася майже на всі ділянки суспільного і культурного життя.

До здобутків треба зарахувати і ту обставину, що судочинство на українських теренах було частково українізоване і допускало українську мову. Можна було діставати українську пресу (наприклад, щоденник "Краківські вісті", хоча вона була під наглядом цензури), до певної міри розбудовано кооперацію. В усіх повітових центрах постали союзи українських кооператив У Білій, діяв

Підляський Союз Українських Кооператив, який об'єднував низові клітини Більського і Радинського повітів. Централь кооператив містилася в Кракові, а після 1941 року - у Львові. Оскільки місцева влада в більшості перебувала в руках поляків, які старалися українцям шкодити, останні намагалися хоч на рівні збірних громад відділити свої етнічні терени від польських. Назагал ці старання не мали успіху. Знаний один приклад, де такі заходи вдалися. Це сталося на Лемківщині — було створено збірну громаду з чотирьох українських сіл Шляхтова, Явірки, Біла Вода й Чорна Вода в окрузі Новий Торг. Цей терен належав до волості Щавниця (польське містечко), управа якої повністю перебувала в польських руках. Після створення збірної громади з осідком у Шляхтовій, туди був перенесений осередок окружного Українського допомогового комітету; в кожному селі діяли українська школа й кооператив, засновано фахову сільськогосподарську школу. Багато молоді з цієї волості навчалася в українській учительській семінарії в Криниці. Волость Шляхтова стала центром українського відродження. Подібного не вдалося добитися на терені Холмщини та Підляшшя, які не могли звільнитися від тягару польської адміністрації навіть за німецьких часів [26,79].

Необхідно зазначити, що Москва намагалася задушити на самому зародку процес українського відродження в Закерзонні. Після того, як вона віроломно віддала межиріччя Західного Бугу й Вісли Гітлерові в обмін на Литву, українцям Закерзоння замість обіцяного приєднання до радянської України було запропоновано добровільно переселитися на схід від встановленого кордону між СРСР і Німеччиною. З цією метою 16 листопада 1939 року в Москві підписується Угода між урядом Союзу Радянських Соціалістичних Республік і урядом Німеччини про евакуацію українського і білоруського населення з території колишньої Польщі, що відійшла в зону державних інтересів Німеччини, і німецького населення з території колишньої Польщі, що відійшла в сферу державних інтересів Союзу РСР” [4, арк.1-14].

Німців Волині, Берестейщини та Галичини, що пізнали на собі всі «переваги» радянської системи вже в перші дні після приходу Червоної Армії за Збруч, не треба було довго агітувати за виїзд на Захід - практично всі вони надали

перевагу гітлерівському режимові, відмовившись від сталінського. За свідченням Володимира Кубійовича, на той час Голови Українського Центрального Комітету в Кракові, на “Лемківщині й Холмщині знайшлося досить багато охочих до виїзду до СРСР. Серед них були винятково прихильники комуністичного режиму; звичайно, це були малосвідомі з національного погляду селяни, їх тягнуло на схід до компактної української, чи пак руської, людності. З другого боку, вони інстинктивно боялися майоризації поляками тих окраїн, на яких дотепер жили; на їх рішення чимало впливала і польська агітація, і погрози (загально поширений вислів «Не стане дерев, щоб вас вивішати»). Серед переселенців до СРСР були й багаті господарі, які залишили своє майно й землю, щоб лише з'єднатися з Руссю.

Виїзд до СРСР мав відбутися до 1 березня 1940 р., і до того часу діяла таємна, але сильна агітація за і проти виїзду. За виїзд агітували, головне на Лемківщині, місцеві москвофільські інтелігенти (які самі переважно не виїхали), проти - українські комітети. Та найсильніший вплив на своїх односельчан мали ті лемки й холмщани, що в перші тижні війни подалися на схід і пізнали більшовицьку дійсність. Швидко розчаровані в своїх надіях, вони перекралися назад через кордон і стали найрацими пропагандистами проти виїзду.

Остаточо виїхало до СРСР близько 9.000 українців. Характерно, що з самої Галичини й Посяння, як також із найсвідомішої частини Лемківщини, а саме з Сяніччини, не вихав ніхто. Зате виїхало багато лемків із західної Лемківщини [3, 180].

І цьому було пояснення. Це не тільки поширення москвофільства, а й особлива політика попередньої польської влади щодо цього регіону. Наприклад, у звіті про діяльність урядового підкомітету в справах Лемківщини за час з 21 травня 1937 до 20 травня 1938 року зазначалося, що національно-український рух у 1937 році значно знизив свою активність з погляду на протидію, яка велася щодо визначних його діячів і затятих українських шовіністів, що намагаються збуджувати на лемківському терені сепаратистські національно-українські прагнення. Після видалення з лемківського терену найагресивніших греко-католицьких священиків і виїзду в 1936 році головного провідника українського руху Кочмара напруга української діяльності значно ослабла [3,144].

Для подальшої полонізації лемків спеціальною державною програмою передбачалося головну увагу приділити шкільництву. Якщо раніше вже вдалося ліквідувати лемківські школи в тих населених пунктах, де існували польські, то відтепер насамперед належало: «Остаточний відбір педагогічного персоналу публічних початкових шкіл на Лемківщині в напрямі усунення вчителів- русинів і для заміщення їх учителями поляками - чоловіками, які відбули військову службу з тим, щоб з-поміж учительок польок лишилися на Лемківщині тільки дружини офіцерів та підофіцерів. Прикордонно охорони, функціонерів державної поліції, а також інших урядовців і функціонерів держави та органів самоврядування...» [3, 145].

Але найбільше виїхало з Холмського повіту, зазначав В. Кубійович: “В люті морози їхали валки холмщан підводами до переходових місць на Бузі. Холмщан поселено здебільшого на Волині, лемків - на Тернопільщині, в тих самих селах, з яких виїхали німецькі та польські колоністи.

Після виїзду селян у радянську Україну залишені господарства переходили у власність держави, і Український Центральний Комітет докладав зусиль, щоб ця вільна земля (майже 8.000 гектарів) залишилася в українських руках. Ми добилися того, щоб ті винаймали за невелику оплату сусідні селяни.

Треба ще згадати, що по зайнятті Галичини німцями 1941 р. більша частина лемків повернулася знову на Лемківщину. На Тернопільщині, де їх поселено, вони не почували себе добре і з погляду на відмінну природу та спосіб господарювання, і з політичних причин, бо розміщено їх серед свідомого українського населення, яке із здивуванням дивилося на москвофільських лемків, що добровільно переїхали до більшовиків. Цим лемкам-поворотцям німці не віддали землі, їх переслідувала навіть поліція, і тому ми мушили взяти їх під свою опіку та боронити, як лише могли” [3, 182].

Як стверджує цей автор, багато українців тікали з УРСР під виглядом німців. За його даними, до німецьких переселенських комісій у Галичині й Волині зголошувалися тисячі українців, які хотіли вирватися з-під режиму більшовиків. Вони подавали себе, за мовчазною згодою німецької комісії, за німців і разом з німецькими переселенцями залишили в першій половині 1940 року сс (останній

транспорт у червні). Їх було до 10.000 осіб, переважно інтелігентів. Всі вони хотіли оселитися в генерал-губернаторстві, щоб працювати серед своїх і зміцнити український стан посідання. Та спочатку вони потрапили до переселенських таборів у Німеччині разом із німцями, і треба було вжити активних заходів з боку УЦК перед компетентними чинниками у Берліні, поки досягнуто згоду на приїзд наших переселенців до генерал-губернаторства. Таким чином було стягнуто сюди понад 4.000 осіб. Багато з них зайняло різні-й, часто досить визначні, становища в українських установах або в державних урядах.

Значний відсоток українських переселенців прийняв німецьке громадянство (т. зв. райхсдойчі), деякі дістали поворотні паспорти, але були й такі, що німецького громадянства не прийняли. Справа прийняття українцями німецького громадянства - це досить складна проблема. Вони виїхали під приводом німецького походження, а німецькі переселенці діставали автоматично німецьке громадянство, себто й українці мали право, а часто навіть були змушені це громадянство приймати. Велика кількість переселенців не орієнтувався, які наслідки має прийняття громадянства. Це були не лише різні привілеї, які давалися німцям в генерал-губернаторстві (краще харчування, вища платня, вищі пости порівняно з ненімцями), але також обов'язок військової служби і належності до німецьких організацій та примус посилати дітей до німецької школи і виховувати їх у німецькому дусі. Інколи причиною прийняття німецького громадянства було прагнення вигіднішої життєвої позиції, але іноді й надія мати змогу краще прислужитися українській справі взагалі українські райхсдойчі виконували, за малими винятками, свої національні обов'язки бездоганно, подавали себе за українців, брали участь в українському житті, а пости, які займали в адміністрації, використовували щоб допомагати українцям [3.182, 183].

Під час Переселення німців з Буковини й Бессарабії, після зайняття цих територій більшовиками в 1940 році, виїхало до Німеччини також кілька тисяч українців, майже викоринивши буковинців, які становили високий відсоток тамтешньої інтелігенції (майже половина українського православного духовенства). Причиною такого значного виїзду з Буковини був не лише страх

перед більшовиками, але також давні зв'язки буковинців з німецьким світом — з часів приналежності Буковини до Австрії - та добре знання німецької мови.

Коли буковинців було поміщено в переходових таборах для переселенців у Німеччині, предстанники Українського Центрального Комітету зустрілися з ними, пояснили їм ситуацію. Більшість буковинців залишилася в Німеччині, бо важкі матеріальні умови в генералгубернаторстві не манили їх. Ті, що приїхали, знайшли заняття в адміністрації українських комітетів. Зокрема, треба згадати кілька десятків православних священиків, які працювали як дуктпастирі на Холмщині і Підляшші. Вони відігравали корисну роль при відбудові українського православного життя тут, оскільки мали вищу богословську освіту і знали Німецьку мову, а цього бракували взагалі місцевому духовенству [3, 185, 186].

Треба зазначити, що протягом 1939-1940 років на територію генералгубернаторства, рятуючись від переслідувань більшовиків, арештів та заслань у східні райони СРСР, перейшла велика кількість українських політичних біженців з Волині, Галичини та Буковини - юристи, вчителі, інженери, священики, політичні діячі або прихильники ОУН. Усі вони згодом розгорнули активну діяльність у різних сферах громадського і культурного життя, включилися в адміністративну роботу, сприяли познавленню національно культурного життя.

Одночасно з цими міграційними процесами українського населення на Лемківщині, Надсянні, Холмщині та Підляшші відбувалися і переселенські рухи також інших національностей, а саме: поселення поляків і виселення німців. Це була частина великих переселенських акцій, які проводили в життя німці вже від самого початку війни. Ці плани мали на меті охоронити німецьку національну меншість, розпорошену на сході Європи, від денационалізації та розширити, зміцнити німецьку етнографічну територію. Тому Берлінський уряд стягнув кількості тисяч німців з прибалтійських країн, з Волині й Галичини, Холмщини, Буковини й Бессарабії, а згодом ще з Румунії та Югославії і навіть із окупованих 1941 року радянських територій, та поселив їх на польських західних землях, які приєднано безпосередньо до рейху. Частина поляків, які мусіли звільнити місце для нових німецьких колоністів, виселено до генерал-губернаторства в середовище українців. Всі ці переселенські акції проводила окрема державна установа - уряд

для переселенські акції здійснювала на практиці поліція. Згідно цих заходів відірвано сотні тисяч німців від земель, на яких вони жили цілі століття, а викинено мільйони словаків, насамперед поляків.

Перші більші групи виселених західних поляків наплинули до генерал-губернаторства на початку 1940 року. Поки вони знайшли працю та приміщення, опіку над ними переймали польські допомогові комітети, війти й солтиси, що розміщували виселенців серед місцевого сільського населення.

Поселення поляків на українських окраїнах, зрозуміло, негативно впливало на український стан, тому, що поляків розміщували також у змішаних селах і навіть до українських селян.

“Співчуваючи долі польських виселенців, - пише В. Кубійович, ми не мали ніяких моральних зобов’язань, щоб ними опікуватися, і боронилися перед їх оселюванням на наших землях. Нам вдалося досягти того, що виселених поляків не приділювано українським селянам, а тим самим не оселювано їх у чисто українських селах, та що лише зрідка оселювано їх у мішаних місцевостях українсько-польських. Все ж таки, багато поляків осіло в селах, а ще більше по містах на мішаній польсько-українській території, зокрема на Холмщині й Підляшші, і це таким чином спричинилося до зміцнення польського стану посідання” [203; 186-188]

Крім того, на Холмщині відбулося зміцнення польського стану й іншим шляхом. В 1940 році гітлерівці вирішили переселити сюди німців, що жили в Холмському, а в деякій мірі і в сусідніх повітах, на західнопольські землі, прибуднані до рейху. Коли тільки ця справа стала актуальною, Український Центральний Комітет робив заходи, щоб на залишених німцями господарствах могли оселюватися українські селяни, насамперед ті, які залишили Галичину й перебували в переселенських таборах у Німеччині, які жили на німецько-радянському кордоні в генерал-губернаторстві, а їхня земля залишилася на радянському боці, нарешті — безземельні. І в липні 1940 року окупаційна влада заявила, що на Холмщині можуть бути поселені безземельні і малоземельні українці.

Після цього Український Центральний Комітет почав підготовку переселення сюди українців, що передбачало три етапи:

- 1) зібрати кандидатів на поселення,
- 2) заселити ними залишені господарства
- 3) загосподарити їх.

До половини серпня 1940 року зібрано понад 6.000 зголошень, які передано відповідним урядовим чинникам. Однак практичне здійснення переселенської акції, незважаючи на принципову згоду німецького уряду, натрапляло на труднощі з боку різних локальних окупаційних установ. Всього поселено 147 родин, тобто 600 осіб, вони приїхали, як правило, з переселенського табору в Лодзі. Крім того, ще залишилося в переселенському таборі в Холмі 50 родин, яких не вдалось оселити в Холмському повіті, їх пізніше з великими труднощами розміщено в інших повітах, головним чином у Грубешівському. За винятком цих 600 осіб, місце німецьких колоністів на Холмщині зайняли поляки [203; 188, 189]

Та, до певно міри, лояльність, яку спочатку намагалися демонструвати гітлерівські окупанти до українців Лемківщини, Надсяння, Холмщини та Підляшшя, була значною мірою як відповідь на організованість українського громадянства на терені колишньої Польщі. Так, його представники, зібравшись на спеціальні наради 15 і 16 листопада 1939 року в Кракові, вирішили виробити спеціальний меморандум до німецької влади від усіх західних українських земель, а також вислати єдину делегацію на зустріч з генерал-губернатором Гансом Франком. Під впливом ОУН погодилися українці на те, що стоять вони на становищі єдиної загальноукраїнської організації в генерал-губернаторстві під назвою Українське Національне Об'єднання. В меморандумі до німецької влади поставлено було такі побажання:

1. Дозвіл на створення загальноукраїнської суспільної організації під назвою Українське Національне Об'єднання (УНО). Це мала бути єдина організація та репрезентація українців в генерал-губернаторстві із завданням з ділянки культури, господарств та суспільної опіки. Її провідник мав би діяти на авторитетному принципі й мати довір'я німецької влади.

2. Організація українського шкільництва різного типу - народного, фахового та середнього; покликання українців на референтів українського шкільництва на українській етнографічній території та уможливлення студій для української молоді у високих німецьких школах.
3. Дозвіл на діяльність культурно-освітніх товариств “Просвіта”, “Рідна Хата”, “Рідна Школа”, “Сільський Господар” та організації молоді.
4. Упорядкування церковних справ, а зокрема, правне оформлення української Православної Церкви, ревідикація загарбаних поляками церков, в першу чергу собору в Холмі.
5. Налагодження господарської ділянки (аграрна реформа, кооперація тощо).
6. Признання прав української мови в судах і державних установах.
7. Увага при проведенні адміністративного поділу краю до етнічних моментів, а саме, створення окремих адміністративно-територіальних одиниць на українських окраїнах (округи, “Ляндкомісаріати”).
8. Відповідна обсада місць в адміністрації й судівництві українцями [203; 61—63].

Перелічені побажання були і на майбутнє українськими програмовими вимогами до німецької влади. Вони були назагал скромні та зводилися до того, щоб забезпечити національне існування української меншості на їх автохтонній території в генерал-губернаторстві, а саме: зрівняти її в деяких правах з поляками (права мови, шкільництво, відповідна участь в адміністрації), здобути своєрідну культурну й господарську автономію та одержати дозвіл на існування власної загальногромадської організації. В загальному меморіалі не ставилося політичних домагань, бо це було недоцільним з уваги на німецько-радянський договір та складність становища українців на території, що опинилася під займанщиною держави з тотально-поліційним режимом. Взагалі, метою першої зустрічі українських представників із зверхником німецької влади було офіційні зв'язки та здобути правне визнання української меншості як національної одиниці.

Генерал-губернатор прийняв український меморіал і після розмови заявив від імені фюрера й свого, як його заступника, що гарантує українському населенню генерал-губернаторства вільний і всебічний розвиток національного життя, зокрема:

- 1) буде усунена будь-яка небезпека денационалізації українців;
- 2) кривди, які понесли українці від польської влади, зокрема в результаті польської колонізації і реквідикації, будуть припинені;
- 3) українці мають право творити власну організацію, а її провідник матиме повне довір'я німецької влади;
- 4) українці матимуть українські народні й фахові школи, гімназії, свою високу школу, власне видавництво й пресу;
- 5) українцям, як уніатам, так і православним гарантується повна релігійна свобода;
- 6) українці матимуть змогу всебічного розвитку свого господарського життя;
- 7) братимуть участь в адміністрації країни [203; 3—64].

Крім того, генерал-губернатор прохав делегацію допомагати йому на території, зайнятої українцями, і впливати на українське населення, щоб воно вело конструктивну культурну й господарську роботу, яка лише відповіда б потребам і можливостям тогочасного моменту. Врешті розпорядився, щоб повернути українцям катедру в Холмі й обіцяв особисто передати звіт фюрерові про відношення українців до німецької держави та про українські домагання, поставлені делегацією. На закінчення розмови генерал-губернатор порадив увійти в контакт з поодинокими членами уряду та обговорити з ними конкретні домагання з конкретних питань.

У тоталітарній системі така аудієнція мала велике практичне значення вона легалізувала існування української меншості перед високими німецькими службовцями як в центрі, так і на низах, давала змогу ставити перед ними домагання українців й досягати деяких успіхів, бо на будь-якого урядовця мав вплив сам факт розмов українців з найвищим достойником в генералгубернаторства [203; 64, 65].

Але багато обіцянок німців потім виявилися лише гарними словами. Спроби українців утверджувати себе духовно на власній етнічній території викликали спротив окупаційної влади. Вже влітку 1940 року гестапо провело арешти серед української інтелігенції. В Горлицях, на Лемківщині, наприклад така доля не обійшла понад 30 осіб [264; 151]

Ті москвофільські та прорадянські настрої, які виявилися серед частини лемків і холмщаків восени 1939 року в зв'язку з агітацією на виїзд до УРСР, змусили провідників українського громадянства в Закерзонні гостро поставити питання про відродження національної свідомості корінного населення цих регіонів. Насамперед треба було розвивати українське шкільництво, аби не втратити молодь.

З цією метою УЦК скликав 16—17 березня 1940 року в Кракові Український культурно-освітній з'їзд, на якому за участю професора Кубійовича було розглянуто насамперед перспективу розвитку шкільництва. Зокрема, ставилося завдання «запевнити кожній українській дитині навчання в рідній мові, в українській школі під проводом національно свідомого вчителя»[1; 3836 Оп. 3. – Спр.20. – Арк.1].

Поряд з цим намічалось організувати «вищий Інститут Українознавства на правах відділу державного Університету», створити мережу закладів професійного шкільництва, зокрема, торговельні, сільськогосподарські школи та курси. Йшлося також про те, аби «подбати, щоб у кожному селі було організовано українську захоронку, або дитячий садок, зокрема в селах, що були насильно польонізовані» [1; 3836 Оп. 3. – Спр.20. – - Арк. 1-3].

Окремо планувалося впровадження українського правопису професора І.Зілинського в державних установах на українській національній території, а також про «звернення українцям неправдо загарбаних церков і церковного майна та земель» і «подбати про відповідне матеріальне забезпечення урядом українського духовенства» [1; 3836 Оп. 3. – Спр.20. – Арк. 3].

На нараді в Українському Центральному Комітеті 6 червня 1940 року було поставлено завдання створити в кожному повіті на базі семирічної освіти вищі фахові школи. Передбачалося відкриття півторарічних сільськогосподарських шкіл з агрокультурним, годівельним, домашнього сільського господарства та книговодства й суспільної організації. Причому дівчина чи хлопець мали обов'язково вибрати собі й закінчити два відділи : хлопці, скажімо, агротехнічний і суспільної організації, а дівчата — годівельний і домашнього господарства.

Крім того, ставилося питання про створення вечірніх фахово-доповнюючих шкіл із загальноосвітніми предметами та опрацюванням спеціальностей у Сяноку, Перемишлі, Ярославі та Грубешові.

Стосовно середньої фахової освіти, то вона мала розвиватися на базі 4 гімназійних класів (14 років). У цьому плані був намір відкрити три торговельні школи в Замостю, Перемишлю й Сяноку (з них одна мала бути кооперативного типу), механічну в Холмі, і сільськогосподарську з лісовим відділом в Окшеві біля Холма [1; 3836 Оп. 3. – Спр.20. – Спр. 24. – Арк. 1].

Культурно-освітній відділ Українського Центрального Комітету в своїй інструкції від 17 серпня 1940 року щодо розвитку українського шкільництва в Генеральній Губернії зазначав: «Заки з'явиться шкільний закон, який упорядкує всі персональні справи, належить держатися таких напрямних — дбати, щоб кожна українська школа була обсаджена кваліфікованими вчителями, свідомими й високоморальними» [1; 3836 Оп. 3. - Спр. 1. - Арк. 3].

Треба сказати, що в розвитку шкільництва було багато досягнуто, свідченням чого є звіт про мережу українських навчальних на початку 1941 року [1; 3836 Оп. 3. – Спр. 24. - Арк. 7-12].

А на початку 1943-1944 навчального року в Краківській області працювала 591 українська народна школа, які відвідувало 64109 дітей. Щоправда, зобов'язаних ходити до школи було набагато більше — 75696 [1; 3836 Оп. 3. – Спр.20. – Арк. 6].

Провідники УДК намагалися й надалі не залишати поза увагою цю ділянку роботи, сприяючи и всіляко розвитку, реагуючи на всі проблеми, що поставали. Скажімо, коли одна молода вчителька української народної школи залишила своє робоче місце через тиждень, то УДК закликав усіх педагогів «доложити всіх зусиль до того, щоби зберегти добре ім'я українського вчительства» тим паче, що «дотеперішня жертвенна праця значної більшості наших учителів серед важких матеріальних умовин воєнного часу здобула їм заслужене признання й дяку так батьків шкільної дітвори, як і наших громадянських кол» [1; 3836 Оп. 3. – Спр. 13. - Арк. 1].

Перед українським проводом Закерзоння тоді стояло завдання взяти в свої руки справу національного відродження, тим паче, що гітлерівці прийшли в генерал-губернаторство без своєї програми, а близько 800 тисяч українців залишалися вже довгий час залишалися без україномовних книг, навіть молитовників.

Водночас із розвитком шкільництва значна увага приділялась українськими організаціями освідомчій роботі через створення музеїв , світлиць , клубів , організацію виставок , де можна було знайомити з минулим рідного краю. Велику рошть відігравала також релігія.

Важливим було і те, що на ниві національного відродження з`явилося багато освічених носіїв української духовності, прибулих з Волині та Галичини, які “мусіли звідти втікати, рятуючи життя від комуністичного режиму. Але дя сумна доля скитальців зі сходу, принесла велику користь населенню Закерзоння. На Лемківщині, наприклад, всі несвідомі або москвофільські села дістали українських учителів, котрі тоді принесли лемкам, крім знань, і національно— державну свідомість. Коли після розвалу Польщі до Кракова прибув український православний автокефальний єпископ для Лемківщини Палладій, то зникли кудись із лемківських сіл православні батюшки-росіяни, а на їхнє місце прийшли свідомі українські душпастирі, котрі ревно працювали над освідомленням збаламучених лемків. Та й узагалі під час гітлерівської окупації про москвофільів ніхто не говорив, бо вони немов під землю запалися”¹

Поряд з цими аспектами освідомлення широких українських мас їхні провідники з літа 1940 року відчують потребу більш комплексного підходу до здійснення цієї роботи. Постає завдання залучити для її здійснення всі напрямки культурноосвітнього характеру. Зокрема, один з українських діячів на Люблинщині Богдан Галайчук висловив свої пропозиції щодо розвитку української пропаганди в Закерзонні.

1. Бугацький В. Москвофільство на Лемківщині./ Бугацький В. — Нью-Йорк, 1955, с.21-22

У своєму короткому рефераті він намітив такі напрямки:

“А) Негативно: протидіяти ворожій пропаганді, поборюючи лансовані нею поголоски (про зміну кордону, виселення українців і т. п.).

В). Позитивно: а) вирівняти розходження між холмщачами і галичанами на релігійній та іншій площині,

б) викорінити рештки марксизму і совітофільства, заціплюючи націоналізм, в) викорінити русофільство, поглиблюючи надсвідомість,

г) підносити авторитет УДК, УДК і делегатур” [431, 19]

Ознайомившись з його міркуванням, керівництво УЦК 2 серпня 1940 року в листі до Б. Галайчука зазначило, що думки його щодо “Завдання української пропаганди а Генерал-Губернаторстві” влучні і цінні” [431; 21]

Така оцінка його пропозицій прискорила розробку Б. Галайчуком проекту кондепції “Українська Пропаганда в Генерал-Губернаторстві”, який був відправлений до Кракова 16 серпня 1940 року. Цей документ висвітлював завдання та структуру спеціального органу, що мав координувати діяльність у цій сфері, а відтак був уважно вивчений та врахований у подальшій діяльності УДК.

Це й справі ставало актуальним, оскільки не можна було скидати з рахунку протидію поляків, котрим часто-густо допомагали гітлерівські окупаційні власті. Так, коли в січні 1941 року голова Перемишльського відділу УДК запропонував кандидатури п`ятьох керівників відділів місцевого старства, то крайсгауптман заявив, що ніяких вільних місць немає [431; 24]

Польські кола Люблина, звітував за січень 1941 року Богдан Галайчук, “активізувалися, здобувають впливи в деяких ресортах, де дотепер не мали вступу. При тому вони стараються - і то, на жаль, не без успіху - представити українців як мало культурну етнічну групу. Де вимагає поважного поставлення нашої пропаганди на німецькому терені. В першу чергу необхідно:

- 1) якнайскоріше видати поважну, добре ілюстровану працю про нашу культуру;
- 2) подбати, щоб центральні німецьких книгарень заосмотріла всі книгарні на Холмщині та в Люблині в українські словарі, самоучки, історії України і т.

п., також Українське видавництво повинно поважніше поставити кольпортажу німецьких видань;

3) вислати на українські землі порядний хор або хоча б ревієву трупу; 4) Виіснувати до пропаганди наше пластичне мистецтво: уладити мандрівні малярські вистави, видати добрі репродукції наших малярів на листівках та кольпортувати через німецькі друкарні”[1— Оп. 2. — Спр. 84 — Арк. 13].

Сам Б. Галайчук намагався в цьому плані зробити все залежне від нього. Так, у лютому 1941 року йому вдалося значно розширити мережу своїх кореспондентів на Люблинщин. Зокрема, у Білій з цими обов’язками справлялася Ірина Шимович, Радині - Роман Твердохліб, Лукові - Володимир Сори, Любартові - Богдан Полутранка, Холмі - Богдан Осадчук, Володаві. - Н. Харкевич, Грубешові - Євген Самохваленко, Белзі - Стефан Гела, Варяжі - Нестор Ріпецький, Замості - Петро Зубрицький, Томашеві - Микола Липовий, Красноставі - Іван Галема [431; 25]

Треба відзначити, що український здвиг відбувався не лише в ідеологічному напрямку. Керманічі УДК добре розуміли, що справжнє утвердження українства в Закерзонні можливе лише за умови посилення його впливу на соціально-економічний розвиток краю, перебрання господарської ініціативи в різних сферах промисловості й хліборобства. У зв’язку з цим УДК підтримав ідею створення Української секції інженерів у Генеральній Губернії, Укранської комісії для розвитку міст. Звіти референтів УДК М. Пазяка та В. Бродовича про свої поїздки в терени Холмщини, Надсяння та Лемківщини з цього приводу засвідчують про конкретні кроки оволодіння економічною ситуацію з боку українців [431 20]

Тож треба погодитися з думкою, що Український Центральний Комітет у Кракові був завершенням організації українського громадянства в межах Генеральної Губернії. Працюючи “на найбільш запущених окраїнах наших земель”, його співробітники в 1939-1941 роках досягли надзвичайно поважних успіхів, що впливало на національне відродження українства на тих теренах.

Порівнюючи його стан з часами Польщі, треба було визнавати величезний поступ, хоч, як підпреслювали провідники УЦК, “шаліє війна і діють надзвичайні труднощі” [431;23]

Це все здобуто, наголошувалось далі, “в надзвичайно трудних обставинах воєнного часу, а можливе було тільки завдяки політиці УЦК, політиці лояльної співпраці з німецькою владою” [431;22]

У Генеральній Губернії, стверджували В. Кубійович та його соратники, “є реально можливі дві політики: 1) лояльної співпраці з владою - політика УДК і 2) політика неґації - політика польської і української неґації.

Хто хоче в нас довести до таких відносин, як в Люблинщині, хай веде пропаганду неґації.

3.2 Утворення, структура і функціонування ОУН.

УДК вважає однак, що це було б для нас усіх загибіллю, а для української справи катастрофою” [1— Оп. 1. —спр.42- Арк.3]

Так, вважаючи, що політика “принципiальної негачiї лише наповнює тюрми, а ми х стараємося розвантажувати”, провідники УДК, взявши на себе величезні клопоти щодо пристосування українського населення Закерзоння до умов гiтлерiвської окупацiї i змирившись з вiдмовою нiмцiв у квітні 1941 року в створенні української автономії за рахунок теренів Лемкiвщини, Надсяння, Холмщини та Пiдляшшя, то тим самим вони все бiльше вивiльняли нiшу для тих, хто готовий був ставати до рiшучого бою за майбутню незалежну Україну.

До таких належали члени Органiзацiї Українських Нацiоналiстiв, для яких пiсля розпаду Польщi витворилися новi обставини для дiяльностi. Тисячi її членiв було звiльнено з польських тюрем, i вони тепер добиралися до рiдних домiвок, сподiваючись негайно включатися до боротьби за встановлення Української держави. Їх бачили на багатьох українських теренах. Тих, що почепили бiлi прапори з полотна на довгi тички, на чолi кожної колони iшов один такий прапороносець, i так голоднi, потомленi, не раз обдертi й босi верталися в Україну [198, 161]

Однак, незважаючи на це, вони про себе заявили. Аж тепер виявилось, продовжує З.Книш, “яка сила в ОУН. Куди не глянути — скрiзь нацiоналiсти. I слiду не стало з великих легальних партiй. Не тiльки нiяк не проявили вони себе в тих тривожних днях, не тiльки самi загубилися в тому хаосi, але про них нагло, через одну нiч, усi забули. Хто тiльки виявляв якусь iнiцiативу на мiсцях чи то в партизани, чи в органiзацiї мiлицiї, чи для забезпечення мiсцевого ладу - це були тiльки нацiоналiсти. Звiдкись узялось їх страшено багато, бiльше, як усiх iнших разом. Тiльки вони дбали, щоб українська земля мала український характер i щоб, коли прийде туди окупацiйна, нiмецька чи бiльшовицька, заставала вона на мiсцях українське населення, зорганiзоване пiд своєю власною українською провiзорською владою.”[198, 161].

Однак ті репресії проти оунівців, які здійснила польська влада в передвоєні роки, значною мірою перешкодили здійснити всенародний здвиг. Крім того, за документами польської влади, які органи НКВС захопили в Галичині, Волині й Берестейщині, розпочинаються арешти приналежних до ОУН.

Стало цілком зрозуміло, що в умовах більшовицького терору буде дуже важко зберегти провідний актив й налагодити нову, більш законспіровану націоналістичну мережу, яка поки що може діяти тільки в умовах глибокого підпілля. Тому Крайовий Провід ОУН на західноукраїнських землях ухвалив переправити розконспірованих членів ОУН, у першу чергу керівне ядро, до Генеральної Губернії. Туди ж відправився й звільнений з польської тюрми Степан Бандера.

З осені 1939 року фактичним центром українського націоналістичного підпілля стає Краків. Звідси здійснюється керівництво оунівським рухом на всіх українських етнічних землях у першу чергу швидко розгортається мережа ОУН на Лемківщині, в Надсянні, Холмщині й Підляшші.

Але головним завданням ті провідні члени ОУН, котрі після виходу з польських тюрем опинилися в Кракові, вважали підготовку збройного повстання проти більшовицької влади в Галичині й на Волині.

Саме з Генеральної Губернії через німецько-радянський кордон йшов потік пропагандистської літератури, переправлялися масово члени ОУН з відповідними завданнями. “З Німеччини (тобто з Генеральної Губернії — В. Г.), - визнавали енкаведисти Тернопільщини, - ОУНівський провід систематично посилає в УРСР своїх представників для допомоги в реорганізації ОУН, підготовці збройного повстання і переправляє через них до СРСР націоналістичну літературу.

Уся ця література просякнута антирадянським змістом, що закликає до безпощадної боротьби з більшовиками і викривляє політику партії і радянської влади з усіх винятково питань”[431; 32-37]

Як згадує один з відомих діячів ОУН Василь Кук, у тому часі польський Краків став центром українського життя (політичного, культурного, економічного) у Генеральній Губернії. Тут зібралось багато культурно-освітніх, та

політичних і громадських діячів з Галичини та Волині, яким грозили більшовицькі репресії за їх національно-патріотичну діяльність.

Головною ж і єдиною українською політичною силою була на той час ОУН. Представляв її полковник Роман Сушко. Він також очолював українсько-німецьке військове Бюро у Генеральній Губернії й відстоював українські справи перед німецькими органами влади. Він також формально був призначений Головою ОУН полковником А.Мельником Крайовим провідником ОУН на території Генеральної Губернії. Але полковник Сушко так був завантажений масою різних адміністративно-громадських та військових справ, що займатися ще й проблемами ОУН у нього просто не було часу, а може, й бажання. Перебуваючи тривалий час у еміграції, він справ Крайової ОУН майже не знав і ними й тепер мало цікавився [363 ; 9- 10].

Василь Кук, котрий тоді за дорученням Крайової Екзекутив (КЕ), втримував з'язки з Організацією в Україні, приймав звіти про діяльність членів ОУН, які переходили на Захід організував їхній побут, перевиховання і відхід в Україну, мав відповідний штат кваліфікованих кур'єрів, зв'язкових та членів, які добре знали умови підпільного побуту в Україні. На основі організаційних звітів він готував для полковника Сушка політичні огляди про становище в Україні й, зокрема, про діяльність радянських репресивних органів.

Перед Проводом ОУН стояло тоді головне завдання — відповісти членам, як далі вести революційну боротьбу в Україні. йшлося про цілісний, перспективний план діяльності ОУН. Його в тодшньому ПУНі не було. Та й не могло бути. Бо створилася зовсім нова політична ситуація і такий стратегічний план необхідно було щойно виробляти, складати. Про це також пише Степан Бандера : “Був це переломовий час. Цілком нова ситуація. Велике перегрупування на фронтах революції та пересунення сил Організації. А від Проводу ніякого плану, ніякої інструкції, ніціативи.”[345; 58].

Ті ж оунівці, що опинилися тоді в Закерзонні, готові були до боротьби. З ними змушений був рахуватися і Провідник УЦК В. Кубійович, оскільки виявилось, що “вони найсильніші в терені” (НАС: МГ31. D203. Vol. 17/21).

Для крайовиків (так називали членів ОУН, що діяли в Україні й лише тимчасово перебували у Кракові чи інших місцевостях), було безсумнівним, що ОУН повинна продовжувати підпільну революційно-визвольну боротьбу на всіх українських землях й, зокрема, на всі області України. І, головне, готуватися на випадок війни проти Радянського Союзу до збройного повстання і утворення незалежної Української Держави. Матеріальною базою для підготовки відповідних організаційних і військових кадрів мали стати Українські Західно-Українні Землі, включені в склад Генеральної Губернії.

Такі були головні напрями діяльності ОУН у крайовиків. Їх необхідно було докладно й всебічно обміркувати й виробити відповідну комплексну програму діяльності. думки крайовиків співпадали з думками Бандери, й тому він як колишній Провідник Крайової Екзекутиви мав право у розмовах з полковником Мельником виступати як речник і представник крайового активу ОУН.

Фактично вже тоді існувало дві організації. Одною керував Провід КЕ, до якого приналежали провідні члени ОУЦ що відійшли за кордон в останніх двох роках (Шухевич, Стецько, Мирон, Габрусевич, Тюшка, Зацький та інші), ті, що позвільнялися з тюрем, та новоприбульці. У цьому середовищі Степан Бандера був авторитетною особою і вважався Провідником, хоч офіційно жодного провідницького становища не займав. другою керував ПУН. Це переважно члени, що вже тривалий час перебували в еміграції, старшого віку та дехто з колишніх членів УВО.

У всій тодішній діяльності ОУН загально відчувався стан тимчасовості і неясності щодо майбутніх дій. Назріла необхідність встановити належний організаційний лад і порядок, скласти план діяльності, розподілити між членами завдання й почати нормальну, систематичну революційну працю. З цією метою Бандера зібрав у Кракові 10 лютого 1940 року нараду провідного активу ОУН. Були це переважно провідники та члени Крайових Екзекутив. Усіх учасників на нараді, як подає Бандера, було 27 осіб.

Після докладного аналізу діяльності ОУН в Україні, становища в ПУН й інформацій Тимчія та Бандери про розмови з Мельником, які відбулися раніше в Римі, нарада ухвалила:

“6. ...згідно з волею тих націоналістичних кадрів, якими проводимо (керуємо), віддаємо керму Організації в руки Степана Бандери і тих, яких він покличе (призначить).

7. Цей видвигнений (утворений) нами Революційний Провід Організації Українських Націоналістів наділяємо правом та накладаємо на нього обов'язок керувати Українською Національною Революцією.

8. Ждемо рішення полк. Андрія Мельника, що він надаліше очолює нашу боротьбу” [345; 27].

До Революційного Проводу були обрані: Степан Бандера — провідник, Дмитро Мирон — крайовий провідник Західних Окраїн українських земель у межах Генеральної Губернії, сотник Роман Шухевич — референт зв'язку, Микола Лебедь-Рубан — організаційний референт, Степан Ленкавський-Залужний — пропагандивний референт, Дмитро Грицай-Перебийніс і Олекса Гасин-Лицар — військові референти, Микола Климишин-Недобитий — фінансовий референт, Іван Равлик—Марчак — референт Служби Безпеки, Іван Габрусевич-Джон Іртен — політичний референт, Ярослав Стецько — ідеологічний референт.

Крім того, Революційний Провід призначив Зеновія Матлу тереновим провідником на Австрію, Осипа Тюшку — на Німеччину тощо.

Для того, щоб узгодити справу крайових проводів, Володимир Тимчій-Лопатинський 12 лютого вирушив з кількома соратниками на ЗУЗ. При переході кордону вони зіткнулися з більшовицькою засідкою і, не бажаючи потрапити живими до рук ворога, всі підірвалися на гранатах.

Коли повідомлення про їхню загибель надійшло до Кракова, то РП призначив новим крайовим провідником на ЗУЗ Володимира Гриніва-Кремінського, котрий перейшов кордон 20 лютого 1940 року.

У членів Краківської наради була ще надія, що полковник Мельник прихильно поставиться до цих постанов і підтримав їх. Але він, як визначав В. Кук, підпавши під впливи емігрантського оточення віднісся до наради провідного активу як до “бунту” проти “законного” ПУН. Замість особисто зустрітися з членами організації, обговорити з ними всі наболілі питання, Мельник наказав поставити керівників наради перед Головним Революційним Трибуналом. Він

ніяк не міг зрозуміти, що проти тодішнього ПУН була переважна більшість членів ОУН, в тому числі Організація в Україні. Від неї він фактично відгородився і підтримував з нею зв'язки через осіб, які не мали довіри в краї, а своїми дисциплінарно-судовими методами конфлікт ще більше загострив.

З того часу постало вже не лише дві різні політичні організації під одною назвою ОУН, а й ворожі, і популярно назнані: “бандерівці” і “мельниківці” [363; 23]

Такий розвиток подій був не на користь українському національно-визвольному рухову, він викликав невдоволення щирих патріотів України і, зрозуміло, не додавав авторитету організації.

У Холмському допомоговому Комітеті конфлікт вийшов на поверхню по довгому ферментуванні і внутрішній боротьбі між двома таборами, тобто бандерівцями і мельниківцями, абсорбував увагу мешканців Холма і навіть дотирав вже до свідомості селянства Холмщини.

Голова Комітету магістр Мостович, “людина працююча з організаційним хистом, але на холмський ґрунт задля браку енергії не надається, зложив свою ремісію.” В розмовах зо мною, повідомляв до Кракова 29 січня 1941 року Богдан Осадчук, твердив він, що справа розполітикування комітету не представлялась так зле, як це думали в Центральному Комітеті, і що він би цьому був завадив, коли б йому це дозволили. Доказував він даліше що натиск на нього робили весь час так бандерівці, як мельниківці, щоб посилити свої впливи в комітеті. Він одначе мав стояти понад партіями та їхніми суперечками. На його думку, зле зробив Центральний Комітет, що по приїзді до Холма не поцікавився роботою, докраною Холмським комітетом, а тратив час на різні конференції, відбувані без його (Мостовича) і інших членів комітету. Мостович вважав, що мельниківці вели підкопну роботу під ним і що УДК на цій роботі сперся [1;Ф. - 3959. - Оп. 2. - Спр. 2. -Арк 19].

Треба визнати, що втягнувшись у внутрішню міжусобицю, бандерівці й мельниківці втратили пильність щодо цілком реального розпалювання цього конфлікту головним ворогом українського націоналізму — Москвою. Оприлюднені документи з архівів НКВД засвідчують, що каральним органам

СРСР вдалося вже тоді проникнути в націоналістичне підпілля, що було смертельно небезпечно для майбутньої визвольної боротьби.

Приклад із поїздкою агента НКВД “Українця” в Закерзоння, його теплий прийом провідними діячами ОУН обох спрямувань у Грубешові, Холмі та Кракові вказують на прорахунки щодо дотримання конспірації з неперевіреними в справі “націоналістами” (Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. - М., 1995.- Т. 1. – Кн. 1 - С. 283-287).

Це відбивалося на згуртованості лав оунівців, а відтак роз’єднувало і послаблювало їх у спільній боротьбі за єдину мету - відродження Української Самостійної Соборної держави.

Утворений 10 лютого Революційний Провід мав тимчасовий характер, і щойно Великий Збір ОУН, що відбувся в Кракові на початку квітня 1941 року, затвердив Постанови від 10 лютого 1940 року, схвалив діяльність РП ОУН та обрав Степана Бандеру Провідником ОУН, який сформував новий Революційний Провід ОУН. Він підбирав і призначав членів Проводу та своїх заступників. до складу Проводу ввійшли:

1. Ярослав Стецько - перший заступник Провідника, ідеологічно-політичний референт;
2. Микола Лебедь - другий заступник і референт Служби;
3. Степан Ленкавський - референт пропаганди;
4. Внсиль Кук - референт організаційний;
5. Олекса Гасин - референт військовий;
6. Микола Климишин - референт фінансово-господарський.

Крім перелічених, членами Проводу вважались: Провідник КЕ ОУН в Україні й провідники країв — Генеральної Губернії, Німеччини, Австрії. Але з технічних причин вони в нарадах Проводу участі не брали й підзвітні були безпосередньо Провідникові, а вказівки в окремих галузях діяльності отримували від референтів Проводу.

У кожного референта був відділ, що складався з відповідних фахових працівників, які організували оперативне виконання постанов Проводу та підготовляли проекти нових рішень. Засідання Проводу відбувалися відбувалися в

Кракові у приватних помешканнях: Степана Бандери, Олекси Гасина, Миколи Лебеда. Постанови і рішення ухвалювались колегіально, узгоджені після обговорення, без голосування. За виконання прийнятих постанов та інструкцій відповідали референти і звітували про це на засіданнях Проводу, а іноді - Провідникові. Діяльність Проводу була завжди дуже ділова, конкретна й тому результативна. При обговорюванні справ не було зайвих дискусій та балаканини, а йшла інтенсивна й ділова робота [363; 23, 24].

Починаючи вже з кінця 1939 року, за участю провідних членів ОУН з України (Володимир Тимчій, Володимир Гринів та інші), під керівництвом Бандери в Кракові було розроблено конкретний оперативний план діяльності Організації. Згодом він доповнювався і уточнювався і на початку травня 1941 року в завершальному вигляді був оформлений як інструкція РП ОУН “Боротьба й діяльність ОУН під час війни.”

Провідна ідея цих інструкцій - революційно-повстанська боротьба за відновлення Української держави, що ґрунтувалася на власних силах українського народу. Отже, головне завдання всебічна розбудова власних сил, а це, в першу чергу, зміцнення і поширення діяльності ОУН на всі українські землі й одночасна підготовка членів Організації до повстанських форм боротьби, їх військовий вишкіл та організація військових відділів, повстанська боротьба, і на звільненій від окупантів території - проголошення відновлення Української держави та утворення центральних і місцевих органів влади.

Потрібні вказівки про діяльність Організації у різних напрямках були викладені у відповідних розділах –

Загальні напрямні;

Політичні вказівки;

Військові інструкції;

Вказівки на перші дні організації державного життя;

Інструкція Служби Безпеки та Пропагандивні вказівки.

Зокрема, наголошувалось, що “ОУН безоглядно відкидає всі опортуністичні тенденції, однаково ті, що зміряють до накинення українському народові ролі пасивного обсерватора подій, що йтимуть на його землі, як теж усі

рахунки дрібного купчика, щоб дістати готову державу від чужинців. Така постанова негідна великого народу.”[363; 24, 25].

Відносно ставлення до чужих військ (мались на увазі німецькі), які ввійдуть в Україну, прихильне чи вороже, залежатиме від того, яке буде відношення “з боку тих держав до суверенності й соборности та дійсно позитивне відношення до української державности... як вони будуть трактувати й шанувати права і життєві вимоги України”. Іншими словами, якщо німецький уряд не визнає за українським народом права на незалежну державу, то ОУН вважатиме німців окупантами й буде проти них боротися [363; 25].

У відповідності до революційно-повстанського плану боротьби в Україні була організована вся діяльність Організації і головним чином на українських землях у Генеральній Губернії, де було багато членів та прихильників ОУН. Тут проведено мобілізацію бажаючих до походу в Україну для організації праці та культурно-освітньої, громадської і адміністративно-державної діяльності. Із мобілізованих для цих завдань осіб організовано три Похідні групи: Північну, яку очолив Микола Климишин, Середню під керівництвом Миколи Лемика та Південну під керівництвом Зеновія Матли та його заступника Тиміша Семчишина (‘Річки’), були поділені на рої, очолені ройовими провідниками.

Керівництво групами здійснював Штаб Похідних Груп у складі: Василь Кук (Леміш) — провідник, Зеновій Матла, Роман Малащук, Микола Лемик - члени штабу, які відповідали за окремі ділянки підготовки членів груп до походу. У праці штабу брали й інші референти, зокрема, Микола Климишин, провідник ОУН на ОЗУЗ Ярослав Рак. Так, матеріально-технічним забезпеченням займався Лемик, виготовленням адміністративних і топографічних карт - Рак, організацією вишколу - Матла і Малащук. Штаб мав ще необхідний технічний апарат, зв’язкових і кур’єрів.[32; 1/1]

Члени групи проходили відповідні вишколи: ідеологічний, пропагандивний, військово-повстанський та організаційний. Зокрема, докладно знайомились з найновішою історією і географією області, до якої мали призначення. Штабом похідних груп були розроблені докладні маршрутні плани для кожної, дано

конкретні вказівки діяльності, встановлено відповідну організацію звязків. З мобілізаційним планом кожна група була заздалегідь ознайомена і, коли почалась війна, він автоматично вступив у дію.

Крім названих уже трьох похідних груп, була зорганізована ще й окрема Львівська Група, яка складалася з провідних членів ОУН. У її складі були Ярослав Старух, Лен Ребет, Іван Равлик, Борис Вітошинський та інші, Усіх біля п'ятнадцяти осіб. Політичним керівником цієї групи був Ярослав Стецько, а організаційним — Василь Кук, який відповідав за якнайшвидше прибуття групи до Львова і за організацію скликання Народних Зборів [363; 26, 27].

Уже взимку 1940 року бандерівці розгорнули підготовку кадрів для української адміністрації на теренах, зайнятих більшовиками. Зокрема, Роман Шухевич був одним з тих, хто переправляв організаторів цієї справи з території Генеральної Губернії на схід. Інструктуючи їх, він визнавав, що “ПУН стоїть на становищі не творити української держави проти волі німців, мовляв, німці засильні і шкода жертв. Але ті справи будуть виявлені, а ОУН не сміє зрадити принципів національної революції. Після трагедії Карпатської України, орієнтація на власні сили набрала повної гостроти і актуальності”

Тепер же, коли РП ОУН розробляв конкретний план дій щодо відродження української державності, Роман Шухевич був саме тим серед провідного активу в Генеральній Губернії, хто відповідав за військові питання.

Серед інших завдань Революційний Провід у Кракові надавав особливо важливого значення питанню консолідації всіх поневолених Москвою народів. Так, ще наприкінці 1940 року він ухвалив створити спільний з визвольними рухами інших націй фронт, і з весни 1941 року під редакцією Івана Міtringи почав виходити бюлетень “Наш фронт”. Саме тут з'являються заклики, які потім органічно увійдуть до визвольної концепції ОУН “Воля народам і людині!”, “Воля всім поневоленим народам!”, “За знищення російської тюрми народів!”.

Природно, що в напрямних діяльності ОУН на час війни з'являються й виразні вказівки щодо спільного фронту проти Москви.

II Великий збір ОУН, який прийняв нову програму та постаі,ив перед Організацію ряд конкретних завдань, започаткував новий етап боротьби за

Українську Самостійну Соборну держву. У його Постановах з особливою силою наголошувалось:

“Тільки вповні Суверенна Українська Держава може забезпечити українському народові свободне життя й повний всесторонній розвиток усіх його сил. Тільки шляхом революційної боротьби з наїзниками здобуде український народ свою державу. [239;6-7]

ОУН закликає до об'єднання у одному визвольному фронті Української, Національної Революції та організував й творить політичну, мілітарну й визвольну силу, здатну перевести збройний зрив (повстання), здобути Українську Державу та керувати нею.

ОУН вважає союзниками України всі держави, політичні угруповання та сили, що заінтересовані в розвалі СРСР та в створення незалежної Української Суверенної Соборної Держави

Була видана інструкція революційного проводу ОУН.Ця інструкція Проводу ОУН докладно вказувала всім своім підзвітним організаціям, що і як треба робити на випадок війни.

Тож маємо всі підстави твердити, що саме на території південно-східних повітів сучасноУ Польщі, в першу чергу в Кракові, оунівцями підготовлялися всі акції пов'язані з відродженням Української держави, і Акт Проголошення відновлення її, що сталося 30 червня 1941 року у Львові, і процес його поширення в Україні також готувався в цьому регіоні.

Крім того, напередодні нападу Гітлера на Радянський Союз в Кракові було досягнути згоди представників різних сил українства за відродження української державності. Зокрема, “визначаючи боротьбу за суверенну, соборну Українську державу завжди і всюди нашим законом”, вони закликали “всіх чесних українців ставати в ряди консолідованих лав до великоУ праці на такій платформі і під такими гаслами:

1. Усунути з Українського національного життя явища всякого розкладу і внутрішніх міжусобиць.
2. Створити одноцілу репрезентацію Українців в Європі за займанщинами, яка видвигне наші політичні постуляти перед зовнішнім світом.

3. Притягнути до співпраці всіх екраїнців-патріотів попартиями та їх програмами, не елімінуючи нікого.

4. Видвигнути на чоло національного життєа чинники, що візьмуть свій мандат з волі укра]нсько] суспільності та будуть відповідальні перед нею, з тим виразним застереженням, що покликанога таким чином провідного тіла не може очолювати ніхто з тих діячів, що досі очолювали чи очолюють політичні групи чи організації.

5. Усі, що стають до співпраці, зобов'язуються віддати справі всі свої сили та включати себе як карні громадяни в процес українського державного будівництва на рідних землях, підчиняючись суверенній українській владі, створеній волею українського народу на українській землі” [32 1/2]

“Творячи Український Національний Комітет, — писав член проводу ОУН Микола Климишин, — Провід ОУН мав на увазі далекосяглі політичні цілі. Німці постійно твердили, що окупанти винищили в Україні провідну верству й не буде з кого створити державного апарату, якби Україна мала бути самостійною державою. додавали ще, що українці так розбиті, що не могли б між собою погодитися. Створений український Національний Комітет мав бути доказом, що ці твердження не мають реальної підстави: На внутрішньому відтинку український Національний Комітет мав бути явним і легальним репрезентантом цілої державно-творчої дії, коли б дійшло до того, що німецький уряд не мав би нічого проти творення самостійної української держави”. [198; 151-153]

А Степан Бандера особливо відзначив роль УИК проти диверсійних намірів нацистів розбиття державницького табор:

“Одним із головних аргументів гітлерівської облудної політики був закид, що українці непідготовані, необ'єднані, розсварені, нема з ким говорити і т. п. А при тому була ставка на розігравання одних проти одних, не допускаючи до зрозуміння. Тоді вимогою часу стало порозуміння всіх українських політичних чинників, які були на західних українських землях і на еміграції в Європі, створити єдиний фронт і сконсолідований осередок-репрезентацію. Цю вимогу ситуації добре зрозуміли всі українські політичні чинники, і за почином революційно ОУН у Кракові створився Український Національний Комітет

(УНК), до якого ввійшли представники всіх середовищ, центрів і угруповань за винятком одного. ОУН виступила з ініціативою і доклала всіх старань, щоб здійснити консолідаційну акцію, керуючись насамперед рацією актуальної визвольної політики, а не своїм протиставним відношенням до програмово різних угруповань, які ОУН поборювала. Це саме мали на меті й інші співучасники” [239;6]

Природно, мусимо пам'ятати, що відбулося це в Закерзонні. Тут витворився похід на Велику Україну в 1941 році.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження дисертант прийшов до наступних висновків.

Українсько-польські відносини на початковому етапі Другої світової війни займали важливе питання.

На початковому етапі Другої світової війни польський уряд приділяв неабияку увагу українському питанню, проте намагався використовувати українців для досягнення своїх цілей у війні – відновлення незалежності Польщі і збереження неподільності її територій до вересня 1939 р. Така позиція була неприйнятною для українського національно-визвольного руху, що в свою чергу заводило в глухий кут двосторонні взаємини. Численні звіти, опрацювання, депеші та протоколи засідань польського уряду свідчать про те, що його діячі нехтували позицією українців, розглядаючи тих, хто хотів отримати власну незалежність, як громадян Польщі, які здійснюють злочинні дії стосовно держави.

Своєрідним підсумком польсько-українських стосунків у міжвоєнний період стала „Декларація Центрального Комітету УНДО в справі становища українського народу в польській державі” від 7-го травня 1938-го року

Польський емігрантський уряд було створено наприкінці вересня 1939 р. у Франції. Спочатку він розташовувався у Парижі, згодом переїхав до Анжера, а після окупації Франції розгорнув свою діяльність у Лондоні. Очолив уряд ген. В. Сікорський. Вже 2-го листопада 1939-го р. він зобов’язав Раду міністрів вирішити проблему співпраці з Литвою, Білорусією та Україною.

Життєдіяльність громадських організацій українців у Польщі та Румунії проходила під знаком боротьби з асиміляційною політикою урядів обох країн, тиском з боку шовіністичних сил, всіляких обмежень та дискримінації. Незважаючи на це, українська меншина використовувала будь-які можливості для відстоювання своїх прав на вільний розвиток. Поряд із легітимними засобами використовувалися методи саботажу, індивідуального терору, взяті на озброєння найбільш радикальною частиною Організації українських націоналістів. Та все ж у своїй переважаючій більшості українці виявили спроможність сприймати демократичні цінності й домагатися справедливого вирішення національного

питання мирними, несилowymi засобами. Свідченням цієї здатності до самоорганізації є десятки громадських об'єднань різного профілю й призначення, які давали можливість різним верствам українства відстоювати свої політичні, соціально-економічні, релігійні права й свободи, брати активну участь у суспільному житті. Все це в сукупності з неконструктивною позицією правоконсервативних і націоналістичних кіл Польщі й Румунії сприяло формуванню національної самосвідомості українців, посиленню їхнього прагнення до творення суверенних форм організації національного життя і власної державності.

Мали місце й спроби порозуміння між українською та польською стороною. Зокрема, період від 1-го вересня 1939 р. до 22 червня 1941р. характеризується пошуком методів розв'язання української проблеми шляхом обіцянок польською стороною культурного та громадянського рівноправ'я та загальної справедливості у майбутній польській державі в замін за підтримку українцями боротьби за відновлення її незалежності і їхню участь у створенні та діяльності польського війська.

Включення західних українських земель до складу СРСР призвело до створення на них радянської політичної моделі. Причому вона не пристосовувалася до попередньо існуючої польської системи і навіть не мала специфічного окупаційного характеру - вона була запроваджена такою ж, як і в СРСР: чи то на Київщині, в Підмосков'ї, чи у Приморському краї. Сталінська тоталітарна система нехтувала місцевими особливостями, усталеними звичаями й традиціями. Для свого функціонування в Західну Україну, в тому числі й на Волинь, присилалися уповноважені з різних регіонів СРСР. Місцеві кадри радянським режимом ігнорувались. Природно, що такий стан справ викликав опір місцевого населення. Тому постала необхідність негайного розширення репресивно-карального механізму з метою захисту насадженого більшовицького режиму та тотального контролю.

Процес радянзації Волині супроводжувався загостренням політичної боротьби. Цю боротьбу з новим радянським режимом повели підпільні польські і українські організації. Так, у кінці жовтня 1939 р. до Володимира-Волинського з

Варшави прибули представники польської військової організації Міхал Замецький і Анджей Янішек з метою утворення конспіративної організації на Волині для боротьби з радянськими властями. Тут вони провели значну роботу, залучивши до організації сім'ї Савицьких, Замецьких, Гольців, а також дружину польського офіцера Ірену Боднарську. А. Янішек розпочав роботу зі створення подібних конспіративних організацій у Луцьку, Рівному і Львові.

Активізація діяльності дала невдовзі свої результати. На Волині з'явилися нові осередки (станіці), районні, повітові, окружні проводи ОУН. Лише у Луцькому окружному проводі робота велась приблизно у 100 селах. Загальна кількість членів тут становила 250-300 осіб. ОУН закликає до об'єднання у одному визвольному фронті Української, Національної Революції та організував й творить політичну, мілітарну й визвольну силу, здатну перевести збройний зрив (повстання), здобути Українську Державу та керувати нею.

Уже взимку 1940 року бандерівці розгорнули підготовку кадрів для української адміністрації на теренах, зайнятих більшовиками.

Нами було розкрито суспільно-політичне та громадське життя українців і поляків в умовах радянізації Західної України у 1939-1941 роках.

Досліджено становлення радянського тоталітарного режиму і депортації польського і українського населення, участь українців і поляків у сфері діяльності громадських закладів і державних установ.

Висвітлено форми і методи боротьби українського та польського підпілля проти окупаційного режиму.

В ході дисертаційного дослідження було розкрито польсько-українські відносини в Надсянні, Холмщині, Підляшші.

21 травня 1997 р. була підписана Спільна заява Президента України і Президента Республіки Польща "До порозуміння і єднання". Таким чином був юридично закріплений реальний стан справ у взаєминах двох сусідніх народів. Чи не вперше в історії українсько-польських стосунків Спільна заява не фіксувала перемогу чи поразку однієї сторін, а відображала ідею єднання. Тільки взаємоповага, взаєморозуміння і взаємна толерантність дадуть двом народам

змогу вийти на шлях рівноправного співробітництва. Тому наукове розв'язання всіх наболілих проблем є ключем до подальших дружніх зносин наших народів.

В подальшому дослідженні теми важливо керуватися новими концепціями, які б врахували різноманітні погляди, підходи, позиції, що передбачають більш повне, глибоке та об'єктивне її розкриття. Необхідно враховувати і вивчати праці польських істориків, що можуть мати інший, відмінний погляд на дослідження нашої теми. Тільки спільними зусиллями вчених обох народів реально науково висвітлити події сорокових років минулого століття.

Досліджувані події є частиною спільної української і польської історії. Ще живі очевидці тих подій, люди, в чий пам'яті закарбувались негативні аспекти діяльності офіційних властей обох країн та підпільних формувань УПА й АК. Водночас є радянська та польська література, де події середини ХХ століття подано у значному ідеологічному викривленні. Однак неупереджена критика діяльності підпілля чи владних структур протилежної сторони не вирішує проблему. Потрібне максимально об'єктивне висвітлення подій минулого – без замовчування злочинів та прорахунків, але, водночас, без перекреслювання всього доброго, що мало місце в минулому. Саме цим намагався керуватись автор даного дослідження.

Отже провівши наше дисертаційне дослідження ми висвітлили:

1. Суспільно- політичне та громадське життя українців і поляків в умовах радянизації Західної України у 1939-1941 роках.
2. Встановлення радянського тоталітарного режиму і депортації польського і українського населення.
3. Участь українців і поляків у сфері діяльності громадських закладів і державних установ.
4. Форми і методи боротьби українського та польського підпілля проти окупаційного режиму.
5. Формування репресивно-каральної системи.
6. Політична боротьба й опір радянській тоталітарній системі.
7. Масові депортації населення Волині.
8. Польсько-українські відносини в Надсянні, Холмщині, Підляшші.

Одержані результати дисертаційної роботи можуть бути використані у вузівських курсах історії України ХХ століття, і військової історії у спецкурсах та семінарах, а також при подальшому дослідженні проблеми українсько-польських відносин. Дана дисертаційне дослідження може стати в пригоді під час вивчення історії України, дипломатичної історії, історії краєзнавства, військової історії. Процес зародження та перебігу україно-польських відносин на початковому етапі Другої світової війни, та суспільно-політичне становище язакерзонців ще має бути опрацьований соціологами, психологами, етнологами, юристами та науковцями інших галузей, що дозволить створити комплексну і цілісну оцінку даного явища на тлі світової історії. Приєднання території області до складу СРСР призвело до встановлення на ній радянської політичної моделі. Головною причиною корінної зміни політичного устрою виступав Зовнішній фактор поділ сфер впливу диктаторських режимів згідно з таємним протоколом до німецько-радянського договору про ненапад від 23 серпня 1939 р. Внутрішній фактор відігравав другорядну роль, хоча цілком його відкидати було б неправильно. Невирішеними залишилися територіальні, етнічні, релігійні, економічні та інші проблеми. Однак говорити про революційну ситуацію в Західній Україні, як це твердила офіційна радянська пропаганда, немає підстав. Хоча, розширюючи межі своєї імперії, Сталін сприяв збиранню українських земель в одну державну структуру. Це мало велике значення для майбутнього державного відродження української нації.

Радянська тоталітарна система, незважаючи на сиротив населення, була нав'язана без будь-яких суттєвих змін за заздалегідь відпрацьованою схемою і виключала будь-які відхилений. Навіть «революційні» ініціативи членів КПЗУ (створення ревкомів) рішуче відкидалися владою. Створенням нового державного апарату займалися партійні комітети і політичні органи Червоної армії. Рішення про скликання Народних зборів Західної України приймалось у ЦК ВКП(б), а підготовчу роботу здійснювали спеціально надіслані працівники з Москви і Києва, Народні збори, затвердивши низку декларацій, легітимували нову, владу на західноукраїнських землях.

Швидкому впровадженню радянської системи сприяли заходи, що здійснила радянська влада; вирішення територіальних проблем і усунення із владних структур польського елемента в регіоні; державна політика українізації (яка пізніше наборе виразного русифікаторського обличчя); деполонізація освіти; ліквідація безробіття; впровадження безкоштовного медичного обслуговування. Такі заходи, безумовно, схвально сприймалися населенням.

У 1939-1941 рр. радянський режим знищив усі традиційні політичні структури волинського суспільства. Політичні партії, громадські об'єднання, культурницькі спілки відразу ж були заборонені, розпущені або взяті під контроль. Керівництво перейшло до людей, які приїхали у інших регіонів і в переважній більшості не знали місцевих особливостей і традицій. Головним елементом нової системи стали партійні і каральні органи. Всі інші структури виконували їхню волю. Радянські органи, профспілки, молодіжні структури, створені в області, діяли здебільшого не в інтересах населення, а заради утвердження тоталітарної системи.

Нова влада на Волині негайно розпочала перетворення, що мали змінити соціально-економічний лад, який тут існував, і встановити такий лад, який утвердився на всій території СРСР. В економіці процес перетворень торкався, головним чином, відносин власності, з метою зробити її державною або кооперативною, підпорядкованою цілковитому контролю державних органів. Найбільш складним вважалося завдання перебудови аграрного сектора - домінуючого в місцевій економіці. На першому етапі аграрної реформи було націоналізовано поміщицькі, церковні, монастирські, осадницькі та інші землеволодіння і перерозподілено їх між колгоспами, радгоспами та безземельними селянами. Після цього короткого етапу почалось об'єднання одноосібних селянських господарств у колективні. Головним стимулом колективізації були не реальні переваги колгоспів, а нав'язлива пропаганда, яка супроводжувалася адміністративним, економічним, політичним примусом, репресіями щодо одноосібного селянства. Природно, що не викликало не лигає незадоволення, а й опір місцевого населення. Незважаючи на радикальні заходи нової влади, колективні форми власності охопили до червня 1941 р, трохи більше

10-ї частини виробників. Основним виробником сільськогосподарської продукції були не економічно слабкі колгоспи, а одноосібні господарства.

Промисловість Волинської області відразу через націоналізацію переводилася на державні рейки і передавались у володіння командно-партійному адміністративному апаратові. Радянська влада, проводячи корінну структурну перебудову і змінюючи відносини власності на свою користь, разом з тим, розпочала запізнілу модернізацію промисловості краю, яка включалась у загальносоюзний комплекс і тисячами виробничих та технологічних процесів прив'язувалася до Імперської економіки. Дрібних товаровиробників під тиском об'єднали у неефективні промислові артілі.

Значні капіталовкладення дозволили створити нові галузі промисловості, сформувати місцеві робітничі колективи, а також, сприяли швидкому збільшенню тут обсягу промислового виробництва, ліквідації безробіття, зростання кількості робітничого класу, Насадження радянських методів управління, викликало появу таких явищ, яких за попереднього суспільного укладу тут не знали. Це-, перш за все, - марнотратство і приписки, низька ефективність виробництва. На націоналізованих підприємствах низькою була продуктивність праці. Досить чисто через нерозпорядливість керівників простоювало обладнання. Характерний для радянської економіки переважаючий розвиток важкої індустрії призвів до скорочення виробництва товарів народного споживання. Ліквідація дрібного виробництва зруйнувала традиційну інфраструктуру. спричинила споживчий голод на рійку і призвела до зниження життєвого рівня населення.

Тоталітарний режим намагався повністю підпорядкувати своє-му контролю й духовне життя волинян. Важливе значення мали поширення і пропаганда в регіоні досягнень СРСР у галузі загальної освіти населення. Радянська влада маючи свої цілі, зробила загальнодоступним отримання знань. Розвиток шкільництва став державною справою. Не лише діти, а й доросле населення заохочувалося до самоосвіти. Держава вклала великі кошти у розвиток матеріальної бази початкової, середньої і вищої школи. Українська мова стала домінуючою у навчальних закладах. Разом я тим, радянський режим нав'язав свою масову форму освіти, відкинувши регіональні і національні особливості. На

основі державних програм, впровадження заідеологізованих підручників і посібників було здійснено уніфікацію освіти. Провідним елементом у народній освіті в той період став величезний загін учителів, відряджених на захід зі східних областей.

Радянська влада намагалася повністю підпорядкувати своєму контролю розвиток культури Волині. Робочі органи спілок одержали беззастережне право втручатись у творчий процес митців. Ідеологічний тиск і організаційний контроль були головними складовими у ставленні влади до діячів культури. Намагання підпорядкувати духовно життя впливам однієї ідеології збіднювало культурні процеси і піддало їх тотальному контролю. Одноманітність душили культуру, стримувала її розвиток. Загальносоюзні (інтернаціональні) елементи культури ставилися вище від національних і регіональних, Розпочався жорсткий атеїстичний тиск на населення, яке залишилося глибоко віруючим. Допущено грубі порушення у стосунках з релігією і духовенством, у ставленні до віри і служителів культу. Церковну земельну власність ліквідовано; відокремлення церкви від держави призвело до ліквідації викладання релігії в школах. Православну церкву підпорядковано Московському патріархату.

Радянська влада особливу увагу надавала пропагандистському впливу. Складність ситуації у Волинській області полягала в тому, що тут довгий час існували відносно демократичні традиції, З Москви і Києва в регіон постійно направлялись групи пропагандистів. Крім цього, у містах і селах агітаційну роботу вели місцеві лектори і доповідачі. Марксистська ідеологія стала офіційною і насаджувалась усіма засобами. На це працювали преса, радіо, у великій кількості завозилась ідеологічна література. Однак традиційні впливи й уподобання в цей час залишалися домінуючими. Ефект радянзації був, головним чином, зовнішнім, оскільки період радянзації виявився надто коротким, щоб домогтися глибоких зрушень у суспільній свідомості.

З метою захисту насадженої більшовицької державності та тотального контролю за населенням в області була створена радянська репресивно-каральна система - НКВС. Маючи величезний досвід боротьби з ворогами народу, відомство Вирії почало, в буквальному розумінні цього слова, масово

розправлятися з буржуазними націоналістами», всіма тими, хто не сприймав «радянського способу життя». Можна без перебільшення стверджувати, що вересень 1939 р. приніс жителям волинського краю тяжкі випробування. Почалися масові депортації жителів у східні райони СРСР, у гулагівські табори та поселення, де люди зазнали поневірянь, знущань та мук, потерпаючи від голоду, холоду, варварського поводження беріївських опричників. Висіялися всі, хто в майбутньому міг би чинити опір» новим властям, У нелояльності підозрювали людей, які володіли власністю, мили освіту, які перебралися через кордон, щоб насолодитися «щасливим життям при сонетах, можливих «бандпособників» тощо. Спостерігалось масове ущемлення прав людини.

Самоправство, беззаконня, сваволя органів НКВС, партійних, радянських працівників викликали масове незадоволення місцевого населення, яке часто піднімалося проти насильницького «розкуркулення», вилучення майна, вивезення безневинних людей у Сибір, Казахстан, Середню Азію. Боротьбу з новим режимом очолила Організація українських націоналістів. Боротися їй з більшовицькою владою було набагато важче, ніж з польською, Хоча рух українських націоналістів і носив переважно екстремістський характер, він відображав негативне ставлення населення до радянської влади та прагнення до незалежної Української держави.

Західна Україна зазнала примусової інтеграції до радянської суспільної системи. Низка факторів, таких як нерівноправне економічне становище регіону у міжвоєнній Польщі та обов'язкове поєднання соціального і національного нерівноправ'я, безперечно, сприяла радянзації, надала їй специфічного характеру, залучила до цього процесу досить широкі верстви місцевого населення.

Включення Волинської області до складу УРСР, без сумніву, було подією великої історичної ваги, оскільки вперше за багато століть українці з'єднались у межах однієї державної структури. Проте через свою обмежену тривалість це насильне об'єднання не спричинило надто глибоких змін ні в краї, ні в радянській Україні. І все ж воно мало певний вплив: перше знайомство з радянською системою виявилось для волинян в основному негативним досвідом, у результаті якого багато з них дійшли висновку, Що більшовицької влади слід уникати.

Проголошення незалежності України, революційні зміни в усіх сферах життя нашої держави значно активізували інтерес до вивчення вітчизняної історії. Зростає кількість досліджень, присвячених найрізноманітнішим проблемам української історії. Під їх впливом руйнується чимало усталених уявлень про наше минуле. Проте й зараз серйозна наукова розробка багатьох проблем новітньої української історії перебуває ще на початковій стадії. Відповіді на принципові питання досі залишаються половинчастими. Водночас нараз, коли настала можливість всебічного дослідження історії України, зросла необхідність вивчення також історичної долі її окремих регіонів, які в минулому часто ставали об'єктом зазіхань сусідніх держав, трипалий час, входили до їх складу, що й визначило їхню особливість. Це стосується й вивчення історії волинського краю. Автори зробили спробу відкрити досі невідомі, а також по-новому переглянути знані сторінки недалекого минулого волинської землі. Тому ці проблеми потребують глибокого, зацікавленого, неупередженого вивчення та переосмислення з позиції багатомірності історичного процесу. Це допоможе наблизити нас до історичної істини, відтворивши правдиву історію нашого краю, і покапати ясні перспективи на майбутнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Архівні джерела

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВ України).

1. Фонд 3833 – Краєвий провід ОУН на західних українських землях.
Опис 1. Справи: 39, 42, 43, 63, 64, 72, 74, 84, 87, 90, 91, 92, 106, 108, 109, 110, 112, 118, 119, 120, 121, 126, 135, 139, 140, 145, 146, 151, 152, 174, 175, 176, 176а, 177, 178, 179, 181, 189, 235;
Опис 2. Справи: 82, 83, 85, 90, 93;
Опис 3. Справа 1, 13, 20, 24.
2. Фонд 3836 – Тернопільський і Перемишлянський воєнні округи УПА.
Опис 1. Справи: 1, 2, 7, 9, 13, 14, 16, 18, 19, 20, 46, 62, 69.
3. Фонд 3838 – З'єднання південних груп УПА – Південь.
Опис 1. Справи: 1, 4, 6, 9, 13, 16, 18, 19, 39, 46, 49, 62, 69, 79, 87а, 91а, 94, 95.

Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України).

4. Фонд 1 – ЦК КП(б)України.
Опис 1. Справи: 598, 622, 624, 655, 670;
Опис 2. Справи: 7388, 7397;
Опис 6. Справи: 513, 567, 574, 594, 617, 624, 627, 628;
Опис 9. Справа 77;
Опис 16. Справа 27;
Опис 20. Справи: 931, 7304, 7307, 7376;
Опис 22. Справи: 41, 45, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 88, 175, 875;
Опис 23. Справи: 523, 688, 827, 919, 926, 928, 929, 930, 1060, 2971;
Опис 75. Справа 41.
5. Фонд 6 – Центральний комітет КПЗУ.
Опис 2. Справа 13;
Опис 6-1. Справи: 99, 491.

6. Фонд 80 – Партизанське з'єднання ім. М.С.Хрущова.
Опис.1. Справи: 8, 11, 12, 18, 22, 23, 24, 30, 39.
7. Фонд 57 – Комітет державної безпеки при Раді Міністрів УРСР.
Опис 4. Справи: 131, 338, 339, 342, 352, 353, 364, 377.
8. Фонд 62 – Український штаб партизанського руху.
Опис 1. ч.І. Справи: 253, 258;
Опис 1. ч.ІІ. Справи: 1344, 1553, 1556.
9. Фонд 63 - Перша українська партизанська дивізія ім. С.А.Ковпака.
Опис 1. Справи: 3, 7.
10. Фонд 65 – Житомирське партизанське з'єднання (під командуванням А.Н.Сабурова).
Опис 1. Справа 16.
11. Фонд 67 – Житомирська партизанська дивізія (з'єднання) ім. М.О.Щорса (під командуванням С.Ф.Малікова).
Опис 1. Справи: 1, 88.
12. Фонд 96 – Кам'янець-Подільське партизанське з'єднання ім. Ф.М.Михайлова.
Опис 1. Справа 1.
13. Фонд 71 – Партизанське з'єднання ім. Й.Сталіна.
Опис 1. Справа 21.

Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІА України у Львові).

14. Фонд 358 – Шептицький Андрій-Олександр, граф, митрополит греко-католицької церкви 1865-1944 рр.
Опис 1. Справа 11.
Опис 3. Справа 13.
Опис 3т. Справа 13т.
15. Фонд 408 – Греко-католицький ординаріат.
Опис 1. Справи: 574, 632.
16. Фонд 492 – Президія Ради Міністрів Польщі.
Опис 1. Справа 11.
17. Фонд 859 – Народні збори Західної України.

Опис 1. Справи: 1, 3, 4, 5, 7, 8, 10.

Державний архів Волинської області (ДАВО).

18. Фонд Р-1021 – Волинський Провід ОУН.

Опис 1. Справи: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Державний архів Рівненської області (ДАРО).

19. Фонд Р-30 – Німецький окупаційний режим на території Рівненської області 1941-1944 рр.

Опис 2. Справа 112.

Державний архів Львівської області (ДАЛО).

20. Фонд П-3 – Львівський обком Компартії України 1939-1946 рр.

Опис 1. Справи: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 13, 14, 29, 30, 31, 32, 34, 39, 40, 41, 42.

21. Фонд 5001 – Дрогобицький обком КП(б)У (1939-1941).

Опис 1. Справи: 1, 3, 4, 34, 58, 69;

Опис 2. Справи: 125.

22. Фонд 5002 – Дрогобицький міськком Компартії України.

Опис 1. Справи: 3, 6.

23. Фонд 1 – Львівське воєводське управління.

Опис 3. Справи: 47, 168;

Опис 1. Справи: 13.

24. Фонд Р-221 – Львівська обласна Рада депутатів трудящих і її виконавчий комітет (1939-1941, 1944).

Опис 1. Справи: 1, 2, 4, 5, 311;

Опис 2. Справи: 19, 22, 24, 25.

25. Фонд Р-35 – Губернаторство дистрикту “Галіція” у Львові Генерал Губернаторства 1941-1944.

Опис 12. Справа 17;

Опис 13. Справа 31.

26. Фонд Р-163 – Обласний відділ народної освіти.

Опис 2. Справа 78.

27. Фонд 341 – Обласна рада “Просвіти”.

Опис 1. Справа 1680.

28. Фонд Р-625 – Інспекція статистики.

Опис 1. Справа 240.

Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВУ).

29.Фонд 3833 – Крайовий провід ОУН на західноукраїнських землях.

Опис 1. – Спр. 86.

Спр. 120.

Спр. 131.

Спр. 134.

Опис 2. – Спр. 18.

Спр. 37.

Спр. 38.

Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ).

30. Фонд 1 – Центральний Комітет Комуністичної партії України.

Оп. – 22. – Спр. 75.

Оп. – 23. – Спр. 892.

31. Фонд. 62 – Український штаб партизанського руху (УШПР).

Оп. – 1. – Спр. 212.

Спр. 248.

Спр. 274.

Спр. 303.

Спр. 1640.

Arhiwum Akt Nowych (AAN) w Warszawie.

32.Dział –Armia Krajowa (AK).

sygn. 203/I-1.

sygn. 203/I-2.

sygn. 203/I-6.

sygn. 203/I-8.

sygn. 203/I-13.

sygn. 203/I-14.
sygn. 203/XV-3
sygn. 203/XV-5
sygn. 203/XV-8.
sygn. 203/XV-9.
sygn. 203/ XV-12.
sygn. 203/XV-41.
sygn. 203/XV-45.
sygn. 203/XV-46.
sygn. 203/XV-51.

33. Dział – Ambasada RP w Londynie.

sygn. 1486.
sygn. 1646.
sygn. 1653.
sygn. 1654.
sygn. 1856.
sygn.1508.
sygn.1612.
sygn.1647.

34. Dział – Delegatura Rządu RP na Kraj (DRRP).

sygn. 202/I-8.
sygn. 202/I-8
sygn. 202/I-11.
sygn. 202/I-15.
sygn. 202/I-36.
sygn. 202/II-6.
sygn. 202/II-36.
sygn. 202/II-49.
sygn. 202/II-50.
sygn. 202/II-51.
sygn. 202/II-53.

sygn. 202/II-70.
sygn. 202/III-10.
sygn. 202/III-53.
sygn. 202/III-129.
sygn. 202/III-130.
sygn. 202/III-134. – t.1.
sygn. 202/III-134. – t.2.
sygn. 202/III-197.
sygn. 202/III-198.
sygn. 202/III-199.
sygn. 202/III-200.
sygn. 202/III-202.
sygn. 202/III-203.
sygn. 202/XVI-1.
sygn. 202/XXIV-2.

35. Dział – Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (MSW).

sygn. 1108.

36. Dział – Ministerstwo Wyznania Religijnego i Opieki Społecznej (MWRiOP).

sygn. 350.

37. Dział – Prezydium Rady Ministrów (PRM).

sygn. 148-264.

38. Archiwum Zakład Historii Ruchu Ludowego (AZHRL) w Warszawie.

39. Dział – Materiały S. Kota.

sygn. 89.

sygn. 90.

sygn. 97.

sygn. 98.

sygn. 204

sygn. 394.

sygn. 396.

sygn. 402.

- sygn. 403.
- sygn. 406.
- sygn. 407.
- sygn. 408.
- sygn. 409.
- sygn. 410.

II. Ппеца.

- 40. Biuletyn Wewnętrzny. – 25 października, 1942. – № 19.
- 41. Biuletyn Wewnętrzny. – 3 listopada, 1942. – № 20.
- 42. Biuletyn Wewnętrzno-polityczny. – 2 lutego, 1943. – № 2.
- 43. Głos polsko-ukraiński. – styczeń, 1944. – № 1.
- 44. Nasze Źiemie Wschodnie. – luty, 1943. – № 1.
- 45. Nasze Źiemie Wschodnie. – marzec, 1943. – № 2.
- 46. Nasze Źiemie Wschodnie. – kwiecień-maj, 1943. – № 3.
- 47. Nasze Źiemie Wschodnie. – czerwiec-lipiec, 1943. – № 4.
- 48. Nasze Źiemie Wschodnie. – sierpień-wrzesień-październik, 1943. – № 5.
- 49. Nasze Źiemie Wschodnie. – listopad-grudzień, 1943. – № 6.
- 50. Nasze Źiemie Wschodnie. – styczeń-marzec, 1944. – № 7.
- 51. Nasze Źiemie Wschodnie. – kwiecień-czerwiec, 1944. – № 8.
- 52. Nasze Źiemie Wschodnie. – lipec, 1944. – № 9.
- 53. Nowe Drogi. – maj, 1943. – № 12.
- 54. Nowe Drogi. – marzec, 1944. – b.n.
- 55. Nowe Drogi. – kwiecień, 1944. – b.n.
- 56. Rzeczpospolita Polska. – 6 sierpnia, 1941. – № 9-10.
- 57. Rzeczpospolita Polska. – 20 sierpnia, 1941. – № 11.
- 58. Rzeczpospolita Polska. – 31 marca, 1942. – № 5 (25).
- 59. Rzeczpospolita Polska. – 11 marca, 1943. – № 4-5 (56).
- 60. Rzeczpospolita Polska. – 28 marca, 1943. – № 6 (57).
- 61. Rzeczpospolita Polska. – 25 maja, 1943. – № 9 (60).
- 62. Rzeczpospolita Polska. – 21 czerwca, 1943. – № 10 (61).

63. Rzeczpospolita Polska. – 9 sierpnia, 1943. – № 14 (65).
64. Rzeczpospolita Polska. – 30 sierpnia, 1943. – № 15 (66).
65. Rzeczpospolita Polska. – 15 stycznia, 1944. – № 1 (73).
66. Rzeczpospolita Polska. – 6 marca, 1944. – № 3 (75).
67. Rzeczpospolita Polska. – marzec, 1944. – Numer specjalny.
68. *Źiemie Wschodnie Rzeczypospolitej.* – maj, 1942. - № 2.
69. *Źiemie Wschodnie Rzeczypospolitej.* – czerwiec, 1942. - № 3.
70. *Źiemie Wschodnie Rzeczypospolitej.* – lipiec, 1942. - № 4.
71. *Źiemie Wschodnie Rzeczypospolitej.* – wrzesień, 1942. - № 5.
72. *Źiemie Wschodnie Rzeczypospolitej.* – październik, 1942. - № 7.
73. *Źiemie Wschodnie Rzeczypospolitej.* – listopad, 1942. - № 8.
74. *Źiemie Wschodnie Rzeczypospolitej.* – grudzień, 1942. - № 9.
75. *Źiemie Wschodnie Rzeczypospolitej.* – luty, 1943. - № 11.
76. *Źiemie Wschodnie Rzeczypospolitej.* – marzec, 1943. - № 12.
77. *Źiemie Wschodnie Rzeczypospolitej.* – kwiecień, 1942. - № 13.
78. *Źiemie Wschodnie Rzeczypospolitej.* – maj, 1943. - № 14.

II. Опубліковані документи і збірники документів

79. Бульба-Боровець Т. Армія без держави. Спогади./ Бульба –Боровець.- Київ; Торонто; Нью-Йорк, 1996. – 272 с
80. Біла Книга ОУН. Бунт Бандери – Яри – Габрусевича. –Рим, 1941. –135с.
81. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. Кн. друга. Документи і матеріали./ Білас І. –К.: Либідь – Військо України, 1994. –288с.
82. Боротьба за возз'єднання Західної України з Українською РСР 1917-1939. Збірник документів та матеріалів. –К.: Наукова думка, 1979. –557с.
83. Боротьба трудящих західних областей УРСР проти фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу. –К.: Наукова думка, 1984. –313с.
84. Внеочередная пятая сессия Верховного Совета СССР. 31 октября – 2 ноября 1939 г. Стенографический отчет. –М, 1939. –104с.

85. Возз'єднання українського народу в єдиній українській радянській державі (1939-1949 рр.). Збірник документів і матеріалів. –К., 1949. –189с.
86. Год кризиса, 1938-1939. Документы и материалы. В 2-х томах. Т.2. –М., 1990. –321с.
87. Два етапи. –Торонто, Онтаріо. Центральне бюро Ліги Визволення України, 1950. –31с.
88. Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. (У трьох томах). Т.1. 1939-1945рр., –Львів, 1996. –750с.
89. Документы и материалы кануна второй мировой войны 1937-1939 в двух томах. –Т.2. Январь – август 1939 г. Под редакцией А.Бондаренко, И.Земського. –М.: Политиздат, 1981. –415с.
90. Документы и материалы кануна второй мировой войны у двух томах. Т.2. Архив Дирксена (1938-1939 гг.). –М.: Госиздат полит-й лит-ры, 1948. –287с.
91. Жулинський М. Поминаймо в скорботі, але не в гніві. Українсько-польський конфлікт на Волині 1943-1944 рр./ Жулинський М. – Луцьк: Видавництво „Волинська обласна друкарня”, 2003. – 44 с.
92. Життя і смерть полковника Є.Коновальця. Документи, матеріали, спогади, щоденники, листи, фотографії. –Львів, 1993. –515с.
93. І наша частка в перемозі. Документальні нариси, статті, архівні документи і матеріали. –Львів: Каменяр, 1987. –152с.
94. Історія Львова в документах і матеріалах. –К.: Наукова думка, 1986. –420с.
95. Косик В. Розкол ОУН 1939-1940. Збірник документів./Косик В. –Львів: Львівський державний університет ім.І.Франка; Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1997. –134с.
96. Косик В. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. Т.1/ Косик В. –Львів: Львівський державний університет ім.І.Франка; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України, 1997. –384с.
97. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні./ Косик В. –Париж-Нью-Йорк-Львів: Наукове товариство ім. Т.Шевченка у Львові, Українознавча бібліотека НТШ, 1993. –659с.

98. Климковский Е. Я был адъютантом генерала Андерса./ Климковский Е.А. – М, .: Изд-во Московского энергетического института 1991. – 288 с.
99. Книш З. В Яскині лева: українець у польському підпіллі / на підставі записів і матеріалів Тадея Гордона. / Книш З.– Торонто: Срібна Сурма, 1976. – 127 с.
100. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. Т.1. 1939-1953. –К.: Наукова думка, 1995. –748с.
101. Кульчицький С. Проміжний звіт робочої групи для підготовки історичного висновку про діяльність ОУН-УПА. Історичний висновок про діяльність ОУН-УПА (попередній варіант) / НАН України. Інститут історії України. Київ., 2000. –38с.
102. Литвин М. Документи Армії Крайової про військово-політичне протистояння на заході України у роки Другої світової війни // Україна в минулому. –Вип. VII. –К. –Львів, 1995. –С.129-142.
103. Літопис нескореної України. –Кн.1./За ред.Я.Ляльки –Львів: Просвіта, 1993. –798с.
104. Літопис нескореної України. –Кн.2./За ред. Я.Лялька –Львів: Галицька Видавнича Спілка, 1997. –664с.
105. Літопис Української Повстанської Армії. –Т.1.: Волинь і Полісся: Німецька окупація; Книга перша: Початки УПА, документи і матеріали. – Торонто, 1989. –256с.
106. Літопис Української Повстанської Армії. –Т.2.: Волинь і Полісся: Німецька окупація; Книга друга. –Торонто, 1985. –256с.
107. Літопис Української Повстанської Армії. –Т.5.: Волинь і Полісся: Німецька окупація; Книга третя. –Торонто, 1984. –312с.
108. Літопис Української Повстанської Армії. –Т.33.: Тактичний Відтинок УПА 26-й “Лемко”: Лемківщина і Перемищина. –Торонто-Львів, 2001. – 900с.
109. На руках Бандери українська кров. –Б.м., 1941, -34с.
110. Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками. Сборник материалов в 8 томах. –Т.3. –М., 1989. –863с.

111. Оглашению не подлежит: СССР – Германия 1939-1941. Документы и материалы. –М.: Московский рабочий, 1991. –365с.
112. От пакта Молотова – Риббентропа до договора о базах. Документы и материалы. –Таллин: Периодика, 1990. –212с.
113. ООН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 р.: Збірник документів. –Б.м., 1955. –346с.
114. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі в 1944-1953 роках. Нові документи і матеріали./ Сергійчук В. –К.: Дніпро, 1998. – 942с.
115. Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали./ Сергійчук В. –К.: Дніпро, 1996. –494с.
116. Сергійчук В. Правда про “золотий вересень” 1939-го. –К.: Українська Видавнича Спілка, 1999. –128с.
117. Сергійчук В. Трагедія українців Польщі./ Сергійчук В. –Тернопіль: Книжково-журнальне товариство “Тернопіль”, 1997. –439с.
118. Сергійчук В. Поляки на Волині у роки Другої світової війни. Документи з українських архівів і польські публікації. / В. Сергійчук – К.-Українська видавнича спілка , 2003.-575с.
119. Спогади українців про польсько-український конфлікт на Волині // Незалежний культурологічний часопис / Волинь 1943. Боротьба за землю. / [упорядник Айненкель А.] – Львів, 2003. – № 28. – С. 145-195.
120. “Совершенно секретно! Только для командования!” Стратегия фашистской Германии в войне против СССР. Документы и материалы. –М.: Наука, 1967. –752с.
121. СССР – Германия 1939-1941. Документы и материалы о советско-германских отношениях с сентября 1939 г. по июнь 1941 г. – Vilnius: “Mokslas”, 1989. –192с.
122. СССР в борьбе за мир накануне Второй мировой войны (сентябрь 1938 – август 1939). Документы и материалы. –М.: Политиздат, 1971. –521с.

123. Сціборський М. Україна в цифрах (статистична студія території, населення й народного господарства)./Сціборський М. –Українське національне об'єднання Канади: Новий світ, 1940. –45с.
124. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали. Т.2. –Сучасність, 1983. –426с.
125. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали. Т.3. –Сучасність, 1983. –381с.
126. XVII съезд Всесоюзной Коммунистической партии (б). 26 января – 10 февраля 1934 г. Стенографический отчет. –М., 1934. –679с.
127. XVIII съезд Всесоюзной Коммунистической партии (б). 10-21 марта 1939 г. Стенографический отчет. –М., 1939. –586с.
128. Anders W. Bez ostatniego rodzaju: Wspomnienia z lat 1939-1946. – Lublin: Test, 1996. – 540 s.
129. Kirkor S. Rozmowy polsko-sowieckie w 1944 roku // Zeszyty historyczne. – Paryż, 1972. – Z. 22. – S. 41-64.
130. Kot S. Listy z Rosji do gen. Sikorskiego. – Londyn: Jutro Polski, 1955. – 577 s.
131. Kot S. Rozmowy z Kremlem. – Londyn: Jutro Poski, 1959. – 336 s.
132. Raczyński E. W sojusznicy Londynie: Dziennik ambasadora Edwarda Raczyńskiego 1939-1945. – Londyn: Nakładem Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego, 1974. – 450 s.
133. Mały Rocznik Statystyczny. –Warszawa, 1938. –293s.
134. Mały Rocznik Statystyczny. –Warszawa, 1939. –317s.
135. Materiały do badań nad gospodarką Polski. Część I. Warszawa, 1931 – 129s.
136. Statystyka pracy, rocznik V, -Zeszyt 4. Warszawa, 1931 –293s.
137. Statystyka Polski, Seria C, Zeszyt 58, 65, 68,70,78,85,87,88. Drugi powszechny spis ludności 9.XII.1931. Warszawa, 1931 –272s.

III IV. Опубліковані джерела.

138. Документи и материалы по истории советско-польских отношений (1939-1943) [под ред. С. Фалькович, Э. Басинского.] – М.: Наука, 1973. – 509 с.
139. Корчак-Городиський О. Замість вигадок. Українська проблематика в західних політико-дипломатичних джерелах: документи, рецензії, спогади./ Корчак – Городинський О. – Івано-Франківськ, 1994. – 198 с.
140. Корчак-Городиський О. Україніка в польсько-радянських дипломатичних переговорах./ Корчак-Городиський О. // Самостійна Україна. – 1995. – Ч. 4. – С. 58-71.
141. Літопис Української Повстанської Армії. Волинь і Полісся./[упорядник Р.Г. Гінсбург] -Торонто: Літопис УПА, 1976. – Т. 1. – 255 с.
142. Літопис Української Повстанської Армії.-/[упорядник Р.Г. Гінсбург] Торонто. Волинь і Полісся: Літопис УПА,1977. – Т. 2. – 256 с.
143. Літопис Української Повстанської Армії. Волинь і Полісся. –/[упорядник Р.Г. Гінсбург] Торонто. Волинь і Полісся: Літопис УПА, 1984. – Т. 5. – 309 с.
144. Мудрий В. За нормалізацію польсько-українських відносин: промова голови Української Парламентської Репрезентації посла В. Мудрого. –/Мудрий В. Львів: Видання Спілки „Діло”, 1936. – 16 с.
145. Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали./ Сергійчук В. – К.: Дніпро, 1996. – 496 с.
146. Сергійчук В. Поляки на Волині у роки Другої світової війни. Документи з українських архівів і польські публікації. / Сергійчук В.– К.: Українська видавнича спілка, 2003. – 576 с.
147. Сергійчук В. Трагедія українців Польщі / Сергійчук В.– Тернопіль: Книжково-журнальне Видавництво „Тернопіль”, 1997. – 440 с.

148. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі 1944-1953рр. Нові документи і матеріали./ Сергійчук В. К.: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1998.-879с.
149. Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів./ Сивіцький М. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2005. – Т. 1. – 360 с.
150. Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів./ Сивіцький М. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2005. – Т. 2. – 344 с.
151. Царук Я. Трагедія волинських сіл 1943-1944 рр. Українські та польські жертви збройного протистояння. Володимир-Волинський район./ Царук Я. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 189 с.
152. Antypolska akcja nacjonalistów ukraińskich w Małopolsce Wschodniej w świetle dokumentów Rady Głównej Opiekuńczej 1943-1944 / Wstęp i opracowanie L. Kulińska, A. Roliński. – Kraków: Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego, 2003. – Т. 1. – 528 s.
153. Archiwum Adama Bienia. Akta narodowościowe (1942-1944) / Opr. A. Roliński. – Kraków: Wyd-wo Biblioteki Jagiellońskiej s Księgarni Akademickiej, 2001. – 606 s.
154. Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945. Т. 1: wrzesień 1939 – czerwiec 1941. – Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, 1990. – 584 s.
155. Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945. Т. 2: czerwiec 1941 – kwiecień 1943. – Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, 1990. – 554 s.
156. Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945. Т. 3: kwiecień 1943 – lipiec 1944. – Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, 1990. – 627 s.
157. Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945. Т. 4: lipiec – październik 1944. – Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, 1991. – 470 s.

158. Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945. T. 5: październik 1944 – lipiec 1945. – Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, 1991. – 534 s.
159. Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945. T. 6: Uzupełnienia. – Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, 1991. – 524 s.
160. Kulińska L. Dzieje Komitetu Ziem Wschodnich na tle losów ludności polskich Kresów w latach 1943-1947. Kraków: ABRYS, 2002. – T.I. – 547 s.
161. Kulińska L. Dzieje Komitetu Ziem Wschodnich na tle losów ludności polskich Kresów w latach 1943-1947. Kraków: ABRYS, 2002. – T.II.– 1060 s.
162. Misilo E. Kwestia ukraińska w polityce polskiego Rządu i podziemia w latach 1939-1944. Dokumenty // Zustriczi. – 1990. – № 3-4. – S. 169-169.
163. Polska w latach 1937-1945 w świetle dokumentów. – Gliwice: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, 1996. – 607 s.
164. Prawdziwa historia Polaków. Ilustrowane wypisy źródłowe 1939-1945 / oprac. D. Baliszewski, A. Kunert. – Warszawa: RYTM, 1999. – T. 1 (1939-1942). – 830 s.
165. Prawdziwa historia Polaków. Ilustrowane wypisy źródłowe 1939-1945 / oprac. D. Baliszewski, A. Kunert. – Warszawa: RYTM, 1999. – T. 2 (1943-1944). – 919 s.
166. Prawdziwa historia Polaków. Ilustrowane wypisy źródłowe 1939-1945 / oprac. D. Baliszewski, A. Kunert. – Warszawa: RYTM, 2000. – T. 3 (1944-1945) . – 916 s.
167. Protokoły z posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej. – Kraków, 1994. – T. I (październik 1939- czerwiec 1940). – 349 s.
168. Protokoły z posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej. – Kraków, 1995. – T. II (czerwiec 1940 - czerwiec 1941). – 418 s.
169. Protokoły z posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej. – Kraków, 1996. – T. III (czerwiec-grudzień 1941). – 374 s.

170. Protokoły z posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej. – Kraków, 1998. – T. IV (grudzień 1941- sierpień 1942). – 349 s.
171. Protokoły z posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej. – Kraków, 2001. – T. V (wrzesień 1942- lipiec 1943). – 548 s.
172. Protokoły z posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej. – Kraków, 1994. – T. VI (lipiec 1943- kwiecień 1944). – 662 s.
173. Siemaszko W., Siemaszko E. Ludobujstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939-1945. – Warszawa: Wydawnictwo von borowiecky, 2000. – T. I-II. – 1436 s.
174. Siwicki M. Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich. –Warszawa: Tyrsa, 1992. –T.I. – 317 s.
175. Siwicki M. Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich. –Warszawa: Tyrsa, 1992. –T.II. – 334 s.
176. Siwicki M. Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich. –Warszawa: Tyrsa, 1992. –T.III. – 440 s.
177. Sprawa Polska w czasie drugiej wojny światowej na arenie międzynarodowej: zbiur dokumentów. – Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 1965. – 837 s.
178. Układ Sikorsi-Majski: wybór dokumentów. – Warszawa: PIW, 1990. – 279 s.
179. Wizje Polski: programy polityczne lat wojny i okupacji (1939-1944) / Wstęp, wybór i opracowanie Kazimierz Przybysz. – Warszawa, 1992. – 429 s.

IV. Мемуари

180. Андрієвський Д. Міжнародна акція ОУН // ОУН 1929-1954. –На чужині, 1955. –С141-166.
181. Баграмян И. Так начиналась война./ Баграмян И. –К.: Политиздат Украины, 1988. –448с.
182. Бойдуник О. На переломі (спогади)/ Бойдуник О. –Париж: Націоналістичне видання в Європі, 1967. –153с.

183. Бойдуник О. Організація українських націоналістів і засади власних сил народу // ОУН 1929-1954. –На чужині, 1955. –С.421-443.
184. Бойків О. Моя співпраця з полковником // Життя і смерть полковника Коновальця. Документи. Матеріали. Спогади. Щоденники. Листи. Фотографії/ Бойків О. –Львів: “Червона Калина”, 1993. –С.104-128.
185. Борець Ю. За Україну за її волю. –Науковий відділ Всеукраїнського братства ОУН-УПА: Вид-во “Світ поліграфії”, 1998. –220с.
186. Бульба-Боровець Т. Армія без держави./Бульба-Боровець Т. –Львів: “Поклик сумління”, 1993. –166с.
187. В боротьбі за українську державу: есеї, спогади, свідчення, літописання, документи Другої світової війни. Упоряд.: М.Г.Марунчак. –Вінніпег та ін.: Світова ліга українських політичних в’язнів, 1990. –1294с.
188. Верига В. Похідні групи ОУН з перспективи часу // На зов Києва. /Верига В.–К.: Дніпро, 1993. –С.484-491.
189. Войцехович В. Фронт на Поліссі. Партизанські зшитки./Войцехович В. –К.: Вид-во політ-ої літ-ри України, 1975. –431с.
190. Гайвас Я. Коли кінчалася епоха / Гайвас Я.,-Гавас –Чікаго, 1971. –158с.
191. Гайвас Я. Переламовий рік // ОУН 1924-1954. –На чужині, 1955. –с.281-300.
192. Гальдер Ф. От Бреста до Сталінграда: военный дневник. Ежедневные записки генерального штаба сухопутных войск 1941-1942 гг. /Гальдер Ф. Пер. с нем. –Смоленск: Русич, 2001. –656с.
193. Губка І. У царстві сваволі./ Губка І. –Львів: Українські технології, 2000. –599с.
194. Капустянський М. Зариси споминів 1929-1938 // Український історик. –1987. № 1-4. –С.97-112.
195. Капустянський М. Пригадалося // На зов Києва. –К.: Дніпро, 1993. –С.179-182.
196. Климичин М. У поході до волі // Шлях перемоги. –1997. –29 жовтня.
197. Книш З. Очима інших // ОУН: минуле і майбутнє. –К.: Фондація ім.О.Ольжича, 1993. –С.50-60.

198. Книш З. Перед походом на Схід. Спогади й матеріали до діяння Організації Українських націоналістів у 1939-1941 роках. I частина./ Книш З. –Торонто: Срібна сурма, 1954. –187с.
199. Книш З. Розбрат: Спогади й матеріали до розколу ОУН у 1940-1941 роках./Книш З. –Торонто: Срібна сурма, 1960. –431с.
200. Ковпак С. От Путивля до Карпат./ Ковпак С. –М.: Детская литература, 1970. –160с.
201. Крайківський О. “Визволителі”. Описи-спогади./Крайківський О. – Дрогобич: Відродження, 1998. –803с.
202. Крохмалюк Р. Заграв на Сході. Спогади й документи з праці у військовій управі “Галичина” в 1943-1945 роках/ Крохмалюк Р. –Торонто-Нью-Йорк: Накладом Братства кол. Вояків 1-ої Української Дивізії УНА, 1978. –351с.
203. Кубійович В. Українці в Генеральній Губернії. 1939-1944./ Кубійович В. – Чикаго, 1975. —
204. Кубійович В. Мемуари. Роздуми. Вибрані твори. Т.ІІ./Кубіович В. – Париж-Львів, 2000. –1023с.
205. Кубіович В. Мені 70./ Кубіович В. –Париж-Мюнхен: Наукове товариство ім. Шевченка, 1970. – 135с.
206. Кук В. Державотворча діяльність ОУН у 1941 році (Акт відновлення Української Держави від 30 червня 1941 року) // Визвольний шлях. –2001. – № 7. Липень. –С.36-55.
207. Кук В. Ми здобули моральну перемогу // Шлях перемоги. –1992. –4 серпня.
208. Куп’як Д. Спогади не розстріляного/ Куп’як Д. –Львів: Каменяр, 1993. – 431с.
209. Лелюшенко Д. Москва-Сталинград-Берлин-Прага. Записки командарма./ Лелюшенко –М.: Наука, 1973. –408с.
210. Майский И. Воспоминания советского дипломата 1925-1945 гг/ Майский И.. –М.: Международные отношения, 1987. –784с.

211. Мартинець В. Українське підпілля від У.В.О. до О.У.Н. – На чужині, 1949. –514с.
212. Матла З. Південна похідна група./ Матла З. –Мюнхен: Наша книгозбірня, ч.10, 1952. –32с.
213. Медведєв Дм. Сильные духом./Медведєв Д. –К.: Политиздат Украины, 1983. –439с.
214. Мечник С. У вирі воєнного лихоліття./ Мченик С. –Львів: Край, 1992. – 99с.
215. Мечник-Мудрик С. Служба безпеки революціної ОУН у боротьбі з НКВД-НКГБ-МГБ-КГБ./ Мечник – Мудрик С. –Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ управління по пресі, 1994. –125с.
216. Мудрик-Мечник С. ОУН в Україні і за її кордоном під проводом С.Бандери (причинки до історії, спогади)/ Мудрик –Мечник С. –Львів: Галицька видавнича спілка, 1997. –143с.
217. Музика Т. Спогади про українське націоналістичне підпілля (мельниківський напрямок) під час німецької окупації у Лоцманській Кам'янці. // Самостійна Україна. –1993. –№ 2. –С.43-52.
218. Назарук О. Зі Львова до Варшави. Утеча перед совітами в пам'ятних днях 2-13 жовтня 1939 року./ Назарук О. –Львів: Наукове тов-во ім. Шевченка, 1995. –95с.
219. Наумов М. Западний рейд: Дневник партизанського командира./ Наумов М. –К.: Политиздат Украины, 1985. –283с.
220. Новак Т. Поєдинок. / Новак Т.–К.: Вид-во політ-ої літ-ри України, 1974. –589с.
221. Паньківський К. Роки німецької окупації./ Паньківський К. –Нью-Йорк, 1965. –224с.
222. Пикер Г. Застольные разговоры Гитлера./ Пикер Г. –Смоленск: Русич, 1998. –с.496.
223. Пришляк Я. За Україну! Записки члена ЗП УГВР./ Пришляк Я. – Миколаїв-Монтреаль-Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1999. –208с.

224. Прокоп М. УГВР з перспективи сорокаліття (Думки про минуле, сучасне і майбутнє) // Сучасність, 1984.–Ч. 7-8. –С.130-145.
225. Радзевич К. Перша Київська похідна група ОУН // На зов Києва. –К.: Дніпро, 1993. –С.122-134.
226. Самчук У. На білому коні. Спогади./Самчук У. –Львів: Літопис Червоної Калини, 1999. –286с.
227. Самчук У. На вороному коні. Спогади./ Самчук У. –Львів: Літопис Червоної Калини, 2000. –287с..
228. Станіславів В. – Макух Ю. Ліс приймає повстанців./ Станіславів В. – Міннеаполіс, Міннесота, США, 1997. –с.235.
229. Стефаник І. Спогади про Андрія Мельника. Збірник на пошану полковника Андрія Мельника – Голови проводу Українських націоналістів./ Стефаник І. –Париж, 1974. –115с..
230. Чупринка Т. До генези Української Головної Визвольної Ради // Два етапи. –ЛВУ, 1950. –С.5-14.
231. Шанковський Л. Ініціативний Комітет для створення УГВР // Визвольний шлях. – 1985. – № 7. –С.840-856; – № 8. –С.967-972; – № 9. – С.1096-1118.
232. Шумелда Я. Похід ОУН на Схід. // На зов Києва./ Шумелда Я. –К.: Дніпро, 1993. –С.101-121.

V. Монографії і статті, посібники

233. Айненкель А. Політика Польщі щодо українців у міжвоєнний період.- Волинь 1943. Боротьба за землю // Незалежний культурологічний часопис. – Львів, 2003. – № 28. – С. 57-76.
234. Алексеев Н. Злодеяния и возмездие: Преступления против человечества./ Алексеев Н. –М: Юрид. лит., 1986. –400с.
235. Амман Р. Пакт между Гитлером и Сталиным. Оценка интерпретаций советской внешней политики, включая новые вопросы и новые исследования // Вторая мировая война. Документы. Основные тенденции. Результаты исследований./ Амман Р. –М.: Весь мир, 1997. –С.75-86.

236. Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух. Історія та ідеї./ Баган О. –Дрогобич: Відродження, 1994. –192с.
237. Бажан Д. Слуга або фрагменти життя генерала Серова // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. № 1. 1994. –С.229-239.
238. Балей П. Фронда Степана Бандери в ОУН 1940 р. Причини і наслідки./ Балей П. –Las Vegas, NV, USA. 1997. –373с.
239. Бандера С. Перспективи Української Революції / Бандера С. – Дрогобич: Відродження, 1998. –640с.
240. Барановська Н. Формування та роль Дружин українських націоналістів у контексті визвольної боротьби українського народу в роки Другої світової війни // Держава та армія. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. 2000, № 408. –С.99-103.
241. Беладил Л. Краус Т. Сталин./ Беладил Л... –М.: Политиздат, 1989. – 318с.
242. Бережков В. Прочет Сталина // Международная жизнь. 1989. №8. – С.14-27.
243. Бережков В. Страницы дипломатической истории./ Бережков В. –М.: Международные отношения, 1987. –616с.
244. Білас І. Реалії і парадокси (ретроспективний суспільно-політичний аналіз долі України в другій світовій війні) // ХХ століття. Історія, економіка, політика, ідеологія. Книга 3. Україна у другій світовій війні. Редактор-упорядник А.Трубайчук. –К.: Асоціація істориків “Істина”, 1997. – С.206-233.
245. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У двох книгах. Книга 1./ Білас І. – К.: Либідь - Військо України, 1994. –432с.
246. Бовкун А. Усі активісти руху Бандери повинні бути негайно заарештовані і після ґрунтовного допиту таємно страчені // Високий Замок. –1997. –9 травня.
247. Бойко О. Історія України./ Бойко О. –К.: Академія, 2005 р. –568с.

248. Бондаренко К. Діяльність Організації Українських Націоналістів напередодні та під час Другої світової війни (1938-1945): політичний та військовий аспекти // Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Львів: Державний університет "Львівська політехніка", 1997. – 214с.
249. Бонусяк В. Конфлікт на Волині і Делегатура Речіпосполитої на край. // У пошуках правди Зб. Матеріалів між. нар. наук. конф. „Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни”, Луцьк, 20-23 травня 2003 р. / Упоряди. В.К. Баран, М.М. Кучерепа, М.В. Моклиця, В.І. Гребенюк. – Луцьк: РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – С. 422-432.
250. Борчук С. Українське питання в політиці Польського еміграційного уряду в Лондоні. // Міжнародний Науковий Конгрес “Українська історична наука на порозі ХХІ століття”. Чернівці, 16-18 травня 2000 р. Доповіді та повідомлення / Українське історичне товариство, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Відповідальні редактори: Л. Винар, Ю. Макар. – Чернівці: Рута, 2001. – Т.2. – С. 294-299.
251. Верига В. Втрати ОУН в часі другої світової війни./ Верига В. – Торонто, 1991. – 158с.
252. Верига В. Дорогами Другої світової війни: легенди про участь українців у здушуванні варшавського повстання в 1944 р. та про Українську Дивізію „Галичина”.- б.м.: Канадське Наукове Товариство ім. Шевченка, 1998. – Ч.21. – 304 с.
253. Виздрік В. Політика колонізації та “нацифікації” Польщею західноукраїнських земель в 30-х рр. ХХ ст. // Держава та армія. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. 2000. – № 408. – С.79-88.
254. Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною. Під редакцією Ю.Сливки./ Під. ред. Ю.Сливки –Київ: Наукова думка, 1989. – 488с.

255. Волкоганов Д. Триумф і трагедія. Політичний портрет Й.В.Сталіна. У двох книгах. Книга 1/ Волкоганов Д. –К.: Політвидав, 1989. –597с.
256. Волкоганов Д. Триумф і трагедія. Політичний портрет Й.В.Сталіна. У двох книгах. Книга 2./ Волкоганов Д., -К.: Політвидав, 1990. –671с.
257. Гаврилів І. Військове питання в діяльності УВО-ОУН у міжвоєнний період // Держава та армія. Вісник Державного університету “Львівська політехніка”. 1998, № 344. –С.25-31.
258. Гаврилів І. До історії створення ОУН // Держава та армія. Вісник Державного університету “Львівська політехніка”. 1999. –№ 377. –С.137-143.
259. Гаврилів І. Розкол в ОУН та його наслідки // Держава та армія. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. 2000. –№ 408. –С.84-92.
260. Галамай С. Боротьба за визволення України 1929-1989: репринт. вид. –Львів: Гайдай О., Хаварівський Б., Ханас В./ Гайдай О., Предтеча. – Тернопіль: Підручники & посібники, 2000. – 112 с.
261. Гайдай О., Хаварівський Б., Ханас В. Хто пожав „Бурю”? Армія Крайова на Тернопіллі 1941-1945 рр/ Гайдай О. – Тернопіль, 1996. – 157 с.
262. РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – С. 144-152. Каменяр, 1993. –343с.
263. Галушко Є. Нариси історії ідеологічної та організаційної діяльності КПЗУ в 1919-1928 рр./ Галушко Є. –Львів: Вид-во Львівського університету, 1965. –261с.
264. Гвань І. Історія Північної Лемківщини до вигнання лемків // Лемківщина, земля, люди, історія, культура. / Гвань І - Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1988. - Ч. I. - С. 159
265. Герасименко М. і Дудикевич Б. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною./ Герасименко М. –К.: Політвидав України, 1960. –237с.

266. Головацький І. Володимир Кубійович відкрито протестував проти фашистської практики полювання на людей // За вільну Україну. –2000. –22 вересня.
267. Головацький І. Життєві нормативи українсько-польських взаємин // За вільну Україну. –2000. –14 квітня.
268. Гордасевич Г. Степан Бандера: людина і міф./ Гордасевич Г., –Львів: ЛА “Піраміда”, 2001. –208с.
269. Гордієнко В. Народні Збори Західної України: воля народу чи політичний фарс радянського уряду / Гордієнко В. // Воля і Батьківщина. – 1997. –№ 2, Львів. –с.72-77.
270. Городиський З. Діяльність і значення Української Національної Ради у Києві в час Другої світової війни // Календар-альманах “Нового шляху” на 1991 рік. –Торонто, 1990. –С.58-72.
271. Городня Н. Їм потрібні були сильні союзники. Українське питання на Паризькій мирній конференції 1919 року // Політика і час. 1995. №11. – С.75-80.
272. Гоцький В. Гітлер думає про ... Україну // “Літопис Червоної Калини”. –1995. –№1-3. –С.48-50.
273. Грабовський С. Велика Вітчизняна: Міф і реальність // Сучасність. – 2001. –№5. Травень. –С.64-72.
274. Грабовський С. Велика Вітчизняна: Міф і реальність // Сучасність. – 2001. –№6. Червень. –С.89-93.
275. Гриньох І. Українська Головна Визвольна Рада. У 30 річницю її створення // Сучасність. –1974. –Ч.7-8. –С.71-77.
276. Гриценко О. Армія без держави. // Туди де бій за волю. Збірник військово-політичних матеріалів у пам’ять Максима Скорупського – Макса курінного УПА. –Лондон-Париж: Фондація ім. О.Ольжича у Великій Британії, 1989. –С.405-429.
277. Грушевський М. На порозі нової України: Гадки і мрії./ Грушевський М. –К.: Наукова думка, 1991. –113с.

278. Гунчак Т. У мундирах ворога/ Гунчак Т.. –К.: Час України, 1993. – 205с.
279. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: нариси політичної історії. Гунчак Т. Поляки і українці під час Другої світової війни. – Волинь 1943. Боротьба за землю // Незалежний культурологічний часопис. – Львів, 2003. – № 28. – С. 172-179.
280. Гунчак Т. Поляки й українці під час Другої світової війни. // У пошуках правди Зб. Матеріалів між. нар. наук. конф. „Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни”, Луцьк, 20-23 травня 2003 р. / Упоряди. В.К. Баран, М.М. Кучерепа, М.В. Моклиця, В.І. Гребенюк. – Луцьк: –К.: Либідь, 1993. –288с.
281. Денисов Я. Українсько-польське територіальне питання у дипломатичній боротьбі великих держав в роки Другої світової війни (1939-1943 рр.) // Держава та армія. Вісник Державного університету “Львівська політехніка”. 1998. –№ 344. –С.159-163.
282. Дещинський Л., Бондаренко К., Киричук Ю. Отаман // За вільну Україну. –1996. – 1 червня.
283. Дещинський Л., Бондаренко К., Киричук Ю. Отаман // За вільну Україну. 1996. – 4 червня.
284. Дзьобак В. Отаман Тарас Бульба – Боровець: Штрихи до політичного портрета. / Дзьобак В. –К.: Інститут історії України НАН України, 1995. – 90с.
285. Дзьобак В. Тарас Боровець і “Поліська Січ” // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. –1994. –№1. –С.124-139.
286. Дзьобак В. Тарас Боровець і “Поліська Січ” // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. –1995. –№1-2. –С.39-59.
287. Дзьобак В. Час руїни минає, доба творення настає // Голос України. – 1992. – 14 жовтня.
288. Довідник з історії України (А-Я). За заг. ред. Підкови І.З., Шуста Р.М./ За ред. Підкови І... –К.: Генеза, 2001. –1136с.

289. Дужий П. Роман Шухевич – політик, воїн, громадянин./ Дужий П. – Львів: Галицька Видавнича Спілка, 1998. –256с.
290. Дужий П. Степан Бандера – символ нації. Ескізний нарис про життя і діяльність Провідника ОУН. У двох частинах. Ч. перша./ Дужий П, –Львів: Галицька Видавнича Спілка, 1996. –191с.
291. Дужий П. Степан Бандера – символ нації. Ескізний нарис про життя і діяльність Провідника ОУН. У двох частинах. Ч. друга./ Дужий П. –Львів: Галицька Видавнича Спілка, 1997. –383с.
292. Евсеев И. Сотрудничество Украинской ССР и Польской Народной Республики (1944-1960). / Евсеев И. – К.: Изд-во АН Украинской ССР, 1962. – 367 с.
293. Енциклопедія українознавства. Загальна частина. Т.1. Перевидання в Україні./ За ред. Кубійовича В. – К.: НАН України. Інститут української археології, 1994. –С.1-400.
294. Енциклопедія українознавства. Загальна частина. Т.2. Перевидання в Україні. / За ред. Кубіовича В.– К.: НАН України. Інститут української археології, 1995. –С.369-799.
295. Енциклопедія українознавства. Загальна частина. Т.3. Перевидання в Україні./ За ред.Кубійовича В. – К.: НАН України. Інститут української археології, 1995. –С.800-1231.
296. Енциклопедія українознавства. Перевидання в Україні. Т.1./ За ред. Кубійовича В. –Львів: Наукове товариство ім.Шевченка у Львові, 1993. – С.1-400.
297. Енциклопедія українознавства. Перевидання в Україні. Т.2./ За ред. Кубійовича В. –Львів: Наукове товариство ім.Шевченка у Львові, 1993. – С.401-800.
298. Енциклопедія українознавства. Перевидання в Україні. Т.3. ./ За ред. Кубійовича В. –Львів: Наукове товариство ім.Шевченка у Львові, 1994. – С.801-1199.

299. Енциклопедія українознавства. Перевидання в Україні. Т.4. ./ За ред. Кубійовича В. –Львів: Наукове товариство ім.Шевченка у Львові, 1994. – С.1200-1599.
300. Енциклопедія українознавства. Перевидання в Україні. Т.5. ./ За ред. Кубійовича В. –Львів: Наукове товариство ім.Шевченка у Львові, 1996. – С.1600-1999.
301. Енциклопедія українознавства. Перевидання в Україні. Т.6. ./ За ред. Кубійовича В. –Львів: Наукове товариство ім.Шевченка у Львові, 1996. – С.2000-2399.
302. Енциклопедія українознавства. Перевидання в Україні. Т.7. ./ За ред. Кубійовича В. –Львів: Наукове товариство ім.Шевченка у Львові, 1998. – С.2400-2799.
303. Енциклопедія українознавства. Перевидання в Україні. Т.8. ./ За ред. Кубійовича В. –Львів: Наукове товариство ім.Шевченка у Львові, 2000. – С.2800-3199.
304. Енциклопедія українознавства. Перевидання в Україні. Т.9. ./ За ред. Кубійовича В. –Львів: Наукове товариство ім.Шевченка у Львові, 2000. – С.3200-3599.
305. Енциклопедія українознавства. Перевидання в Україні. Т.10. ./ За ред. Кубійовича В. –Львів: Наукове товариство ім.Шевченка у Львові, 2000. – С.3600-4015.
306. Єфименко В. Кадровий склад спеціального підрозділу ОУН(б): спроба аналізу // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. –1999. –№ 1-2, . –С.443-456.
307. Жданович О. На партизанському фронті // На зов Києва. –К.: Дніпро, 1993. –С.330-345.
308. Жуковський А., Субтельний О. Нариси історії України.Жуковський А... –Львів: Видавництво НТШ, 1991. –231с.
309. Західна Україна під більшовиками ІХ.1939 – VI.1941: Збірник за ред. Мілени Рудницької./ Під. ред. Мілени Рудницької –Нью-Йорк: Наукове товариство ім.Шевченка в Америці, 1958. –494с.

310. Зашкільняк Л. Позиція польського еміграційного уряду щодо польсько-українського конфлікту на Волині в 1942-1943 рр. // У пошуках правди 36. Матеріалів між. нар. наук. конф. „Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни”, Луцьк, 20-23 травня 2003 р. / Упоряди. В.К. Баран, М.М. Кучерепа, М.В. Моклиця, В.І. Гребенюк. – Луцьк: РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – С. 406-422.
311. Зашкільняк Л. Українське питання в політиці польського уряду та підпілля в 1939-1945 роках // Волинь і Холмщина 1938-1947 рр.: польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади / Голова редакційної колегії Ярослав Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 813 с
312. Ільющин І. ОУН-УПА і українське питання в роки Другої світової війни: в світлі польських документів./ Ільющин І. – К.: Інститут історії України НАН України, 2000. – 198 с.
313. Ільющин І. Польське підпілля на території Західної України у роки Другої світової війни. // Незалежний культурологічний часопис / Волинь 1943. Боротьба за землю. / Ільющин І.– Львів, 2003. –№ 28. – С. 152-171.
314. Ільющин І. Польське підпілля на території Західної України у роки Другої світової війни // Україна-Польща: важкі питання. Матеріали II міжнародного семінару істориків „Українсько-польські відносини в 1918-1947 роках”, Варшава, 22-24 травня 1997 р. / Світовий союз воїнів Армії Крайової; Об'єднання українців у Польщі. / Ільющин І.– Варшава: Тирса, 1998. – Т.1-2. – С. 154-172.
315. Ільющин І. Протистояння УПА і АК (Армії Крайової) в роки Другої світової війни: на тлі діяльності польського підпілля в Західній Україні/ Ільющин І.. – К.: Інститут історії України НАН України, 2001. – 289 с.
316. Ільющин І. Роль і місце поляків в антиукраїнських акціях на Волині в 1943-1944 рр. // У пошуках правди 36. Матеріалів між. нар. наук. конф. „Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни”, Луцьк, 20-23 травня 2003 р. / Упоряди. В.К. Баран, М.М. Кучерепа, М.В.

- Моклиця, В.І. Гребенюк. – Луцьк: РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – С. 300-313.
317. Ісаєвич Я. Про книгу В. і Е. Семашків. // Волинь і Холмщина 1938-1947 рр.: польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади / Голова редакційної колегії Ярослав Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 375-390.
318. История второй мировой войны 1939-1945. В двенадцати томах. Т.2./ Под ред. Д.Ф. Устинова –М.: Воениздат, 1974. –480с.
319. История второй мировой войны 1939-1945. В двенадцати томах. Т.3. / Под ред. Д.Ф. Устинова -М.: Воениздат, 1974. –503с.
320. История второй мировой войны 1939-1945. В двенадцати томах. Т.9. / Под ред. Д.Ф. Устинова -М.: Воениздат, 1978. –576с.
321. История Украинской ССР. В 10-ти томах. Т.7./ Под. Ред. Тихомирова В.В. – (ред.Кондуфор)К.: Наукова думка, 1984. –720с.
322. І наша частка в перемозі. Документальні нариси, статті, архівні документи і матеріали. Упоряд. В.Коломієць./ Упоряд. В.Коломієць –Львів: Каменярь, 1987. –152с.
323. Іванишин В. Українська церква і процес національного відродження. / Іванишин В. –Дрогобич: Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. І.Я.Франка, 1990. –93с.
324. Іващук С. По той бік фронту (Антифашистська боротьба на території України, Білорусії та Польщі в роки Другої світової війни). / Іващук С. – Львів: Державний університет “Львівська політехніка”, 1997. –171с.
325. Ільюшин І. Польське підпілля на території Західній Україні в роки Другої світової війни // Україна-Польща: важкі питання. Матеріали II міжнародного семінару істориків “Українсько-польські відносини в 1918-1947 роках”. Варшава, 22-24 травня 1997р. / Відп. ред. М.Кучерепа. – Варшава, 1998. –С.154-171.

326. Ільюшин І. Утворення та бойова діяльність 27 Волинської дивізії піхоти Армії Крайової// Україна-Польща: важкі питання. Т.3. Матеріали III міжнародного наукового семінару “Українсько-польські стосунки в роки Другої світової війни”. Луцьк, 20-22 травня 1998р. / Відп. ред. М.Кучерепа. –Варшава, 1998. –С.153-178.

295а.Історія українського війська (1917-1995) / Упоряд. і передмова Я.Дашкевича. / Упорян. Я.Дашкевич–Львів: Світ, 1996. –840с.

327. Кальба М. Дружини українських націоналістів // За вільну Україну. 1998. 13 червня.

328. Карпухіна Т. Роль Німеччини та Радянського Союзу в міжнаціональному польсько-українського конфлікту/Карпухіна Т. // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії , Випуск 10, Наукові записки РДГУ,2006, с. 169-170.

329. Карпухіна Т.О.Форми і методи боротьби українського та польського підпілля проти окупаційного режиму 1939-1941рр./ Карпухіна Т.О. //Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах Грані , 4(66)липень-серпень, с.35-40.

330. Тетяна Карпухіна Процес депортації населення Волиніна початковому етапі Другої світової війни (1939-1941р.р.)/Тетяна Карпухіна //Наукові записки. Серія :історія. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.Випуск 3 2009, с. 124-128.

331. Українське питання напередодні та на початковому етапі Другої світової війни (1939-1941р.р.)// Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки , Випуск 1,Луцьк -2009, с.104-109

332. Карпухіна Т. Закерзоння на початковому етапі Другої світової війни (1939-1941р.р.)/ Карпухіна Т.// Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії , Випуск 10, Наукові записки РДГУ,2010, с.41-45

333. Капустин М. К феноменологии власти. Психологические модели авторитаризма: Грозный – Сталин –Гитлер // Осмыслить культ Сталина. – М.: Прогресс, 1989. –С.372-401.

334. Капустянський М. Військова підготовка ОУН // ОУН 1929-1954. На чужині. 1955. –С.115-140.
335. Кентій А. Нариси історії організації українських націоналістів (1939-1941). / Кентій А. –К.: НАН України, Інститут історії України, 1998. –201с.
336. Кентій А. Нариси історії організації українських націоналістів в 1941-1942рр./ Кентій А. –К.: НАН України, Інститут історії України, 1999. –201с.
337. Кентій А. Стратегія і тактика українських націоналістів (осінь 1941 – літо 1944рр.)// Проблема ОУН-УПА. Попередня історична довідка. С.В.Кульчицький. – К.: НАН України, Інститут історії України, 2000. –С.43-95.
338. Киричук Ю. Нарис з історії українського національно-визвольного руху 40-50-х років ХХ століття./ Киричук Ю. –Львів: Львівський національний університет ім.І.Франка, 2000. –304с.
339. Киричук Ю. Тарас Бульба-Боровець: його друзі і вороги./ Киричук Ю. –Львів: , 1997. –87с.
340. Кисилишин М. У поході до волі // Шлях перемоги. –1997 р. –29 жовтня.
341. Киричук Ю. Спроби співробітництва польських та українських національно-патріотичних угруповань у 1939-1945 рр. // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”: історичні науки. – Острог: Національний університет “Острозька академія”, 2003. – Вип. 3. – С. 222-229.
342. Козловський І. Встановлення українсько-польського кордону 1941-1951 рр./ Козловський І. – Львів: Каменярь, 1998. – 223 с.
343. Комар В. Українське питання в політиці Польщі (1935-1939) // Авто реф. На здобуття наук. Ступеня канд. іст. наук / Комар В. – Чернівці, 1998. – 16 с.
344. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. / Косик В. – Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. – 700 с.

345. Косик В. Розкол ОУН (1939-1940) / Косик В.-Львів: Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України; Інститут ямені І.Франка, 1999. -134с.
346. Крачковський Б. До питання про пізнання історичного процесу національно-визвольної боротьби ОУН-УПА в роки Другої світової війни // Вісник кафедр гуманітарних наук./ Крачковський Б. -Львів: Видавництво Львівського державного сільськогосподарського інституту, 1995. -Вип.І. - С.95-99.
347. Книш З. Бойові дії ОУН на ЗУЗ у першому десятилітті її існування // ОУН 1929-1954. –На чужині, 1955. –С.89-102.
348. Книш З. Військо в цивільній одежі. Євген Коновалець в очах молодшої генерації УВО // Життя і смерть полковника Коновальця./ Книш З. –Львів: Червона калина, 1993. –С.78-87.
349. Книш З. Так перо пише. Вибрані статті./ Книш З.–Торонто, 1972. – 343с.
350. Книш З. Ярослав Барановський. Жертва злоби і ненависти./ Книш З. – Париж, 1990. –128с.
351. Клоков В. Всенародная борьба в тылу немецко-фашистских оккупантов на Украине 1941-1944: историографический очерк./ Клоков В. –К.: Наукова думка, 1978. –121с.
352. Клоков В. О стратегии и тактике партизан в борьбе против фашистских оккупантов на Украине 1941-1944 // Исторические тетради. – 1994. –С.11-12.
353. Ковалів Ю. Тернистими шляхами Олега Штуля-Ждановича // ОУН: минуле і майбутнє./ Ковалів Ю. –К.: Фундація ім.О.Ольжича, 1993. –С.83-88.
354. Коваленко Ю. Українське Національне Об'єднання (УНО) в Німеччині // На зов Києва./ Коваленко Ю. –К.: Дніпро, 1993. –С.62-77.
355. Коваль М. Тотальна війна на знищення // Історія України: нове бачення. У двох томах. Т.2./ Коваль М. –К.: Україна, 1996. –С.281-328.

356. Коваль М. Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939-1945рр.) // Україна крізь віки. Т.12. / Коваль М. –К.: Альтернативи, 1999. –336с.
357. Ковалюк В. Західна Україна на початку Другої світової війни // Український історичний журнал./ Ковалюк В. –1991. –№9. –С.30-41
358. Косик В. Втрати України під час Другої світової війни // Визвольний шлях. –1985. –№5. Травень. –С.585-595.
359. Косик В. Про “уряд УНР у Варшаві” й Тараса Бульбу-Боровця (Деякі аспекти історії 1939-1945 років) // Визвольний шлях 2001. №2. Лютий. – С.44-54.
360. Косик В. Український національний рух опору // Визвольний шлях. – 1985. –№8. Серпень. –С.973-986.
361. Краснодемський В. Гасла без чину нічого не варті // ОУН: минуле і майбутнє./Краснодемськи В. –К.: Фундація ім.О.Ольжича, 1993. –С.158-170.
362. Крушинський В., Левенець Ю. Історія України: Події. Факти. Дати./ Крушинський В. – К.: АТ “Тарнекс”, МП “Вета”, 1992. –200с.
363. Кук В. Степан Бандера (1909-1999рр.)./ Кук В. –Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. –49с.
364. Кульчицький В., Настюк М., Грицюк Б., Глубіш М. Вхідження Галичини, Північної Буковини та Закарпаття до складу України (1939-1945 рр.)./ Кульчицьки В. –Дрогобич: Добре серце, 1995. –68с.
365. Кульчицький С. Історичний висновок про діяльність ОУН-УПА. Попередній варіант. // Сучасність. –2001. –№ 2. Лютий. –С.50-77.
366. Кульчицький С. Перші депортації польського населення УРСР у світлі сталінської національної політики // Депортації українців та поляків кінець 1939 – початок 50-х років (До 50-річчя операції “Вісла”) Збірник/ Кульчицьки С. –Львів, 1998. –С.13-58.
367. Курс лекцій з історії України та її державності.: Навч. посібник рекомендований Міністерством освіти України / За ред. Дещинського Л.Є. – Львів: Державний університет “Львівська політехніка”, 1997. –301с.

368. Кучер. В., Дробот І. та ін. ОУН-УПА і українське питання: погляд із сьогодення./ Кучер В. –К.: Генеза, 1997. –44с.
369. Кучерепа М., Історія Волині:1939-1941рр./Кучерепа М.,-Науково-документальна серія книг «Реабілітовані історією», Львів, 2006,- 454с.
370. Кучма Л. Вірю в український народ./ Кучма Л. –К.: Видавничий дім “Альтернативи”, 2000. –504с.
371. Лисенко О., Марущенко О. Організація українських націоналістів та Українська Повстанська Армія. Бібліографічний покажчик публікацій (1998-2002 років.)/ Лисенко О. –К.: Інститут історії України НАН України, Київський національний університет, 2002. –200с.).
372. Лиддел Гарт Б. Вторая мировая война./ Лиддел Гарт Б. –М.: Воениздат, 1976. –679с
373. Литвин М. В екзилі // Молода Галичина. –1991. –15 листопада.
374. Литвин М., Луцький О., Науменко К. 1939. Західні землі України. / Литвин М.–Львів, 1999. –152с.
375. Литвин М., Науменко К. Погляд через півстоліття // Вільна Україна. – 1989. –16 вересня.
376. Луцький О. Приєднання західноукраїнських земель до СРСР // Історія України./ Луцький О. – Львів: Світ, 1996. –С.284-295.
377. Макарчук С. Цивільне населення Волині і Галичини у розрахунках і діях різних військово-політичних структур років Другої світової війни. // У пошуках правди Зб. Матеріалів між. нар. наук. конф. „Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни”, Луцьк, 20-23 травня 2003 р. / Упоряди. В.К. Баран, М.М. Кучерепа, М.В. Моклиця, В.І. Гребенюк. – Луцьк: РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – С. 225-261.
378. Максимичев И. Как была развязана вторая мировая война./ Максимичев И. –М.: Знание, 1981. –64с.
379. Малащук Р. Чому і як гинули мільйони (Про Авшвіц й інші німецькі табори смерті) // Визвольний шлях. –1985. –№ 11. Листопад. –С.1366-1373.

380. Мартинець В. Українська націоналістична преса // ОУН 1929-1954. – На чужині, 1955. –С.229-246.
381. Марунчак М. Українські політичні в'язні в нацистських концтраційних таборах./ Марунчак М. –Вінніпег-Лондон-Нью-Йорк-Детройт-Чікаго, 1996. –214с.
382. Марчук І. Боротьба групи УПА “Заграва” проти червоних партизанів (1933-1944) // Визвольний шлях. –2001. –№8. Серпень. –С.48-53.
383. Марчук І. “Січі” 41-го на Волині // Визвольний шлях. –2001. –№4. Квітень. –С.29-32.
384. Медведев Р. Они окружали Сталина./ Медведев Р. – М.: Политиздат, 1990. –351с.
385. Мельник А. Україна і новий лад в Європі // Рогатинське слово. –1941. –№ 2. 26 липня.
386. Мельников Д., Черная Л. Империя смерти. Аппарат насилия в нацистской Германии. 1933-1945/ Мельников Д. –М: Политиздат, 1987. – 414с.
387. Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. 1920 – 1939. Т.1. –Мюнхен-Лондон-Нью-Йорк: Українське видавництво, 1968. – 632с.
388. Мірчук П. Революційний змаг за УССД / Хто такі “бандерівці”, “мельниківці”, “двійкарі”. Т.1. / Мірчук П.-Нью-Йорк-Торонто-Лондон: Союз українських політв'язнів, 1985. –222с..
389. Мірчук П. Українська повстанська армія (1942-1952). – Репринтне відтворення Мюнхенського видання 1953 р./ Мірчук П. – Львів: Львівська обласна рада Товариства української мови ім. Т. Шевченка, 1991. – 319 с.
390. Мотика Г. Антипольська акція ОУН.-УПА. – Волинь 1943. Боротьба за землю // Незалежний культурологічний часопис./ Мотика Г. – Львів, 2003. – № 28. – С. 31-47.
391. Мотика Г. Польська реакція на дії УПА. – Волинь 1943. Боротьба за землю // Незалежний культурологічний часопис./ Мотика Г. – Львів, 2003. –№ 28. – С. 48-56.

392. Мороз Вол. Організація української націоналістичної молоді “Січ” (1941-1942 рр.) // Визвольний шлях. –2001. –№ 4. Квітень. –С.25-28.
393. Мороз Вол. Українська Народна Самооборона (УНС) на терені Дрогобицької області // Визвольний шлях. –2000. –№ 6. Червень. –С.54-72.
394. Мудрик-Мечник С. Революційна ОУН під проводом Степана Бандери (причини до історії)./ Мудрик – Мечник С. –Стрий, 1993. –337с.
395. Мюллер Рольф-Дитер. Насильственное рекрутирование “восточных рабочих”. 1941-1944 гг. // Вторая мировая война. Документы. Основные тенденции. Результаты исследований./ Мюллер Рольф-Дитер. -М.: Весь мир, 1997. –С.609-618.
396. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. / Нагаєвський І.–К.: Український письменник, 1993.–415с.
397. На зов Києва. Український націоналізм у II світовій війні. Збірник статей, спогадів, документів. Упорядник Колегія дослідів історії Українського націоналістичного руху. Науково-дослідний інститут ім. О.Ольжича. Ред. К.Мельник, О.Лащенко, В.Верига./ Упорядник Колегія дослідів історії Українського націоналістичного руху. Науково-дослідний інститут ім. О.Ольжича. Ред. К.Мельник, О.Лащенко, В.Верига –К.: Дніпро, 1994. –540с.
398. Нюрнбергский процесс: Сборник материалов. В 8 т. Т.3. – М.: Юридическая литература, 1989. –656с.
399. Овсій І.О. Зовнішня політика України (від давніх часів до 1944 року)./ Овсій І.О. –К.: Либідь, 1999. –240с.
400. Олексюк М. Прогресивна преса Західної України в боротьбі на захист СРСР. (20-30-ті роки). –К.: Наукова думка, 1973. –229с.
401. Паливода С. Західна Україна в планах Москви і Берліна в початковий період Другої світової війни // Тези науково-практичної конференції “Західна Україна в Другій світовій війні: проблеми боротьби і визволення”./ Паливода С. –Львів: Інститут гуманітарної освіти Державного університету “Львівська політехніка”, 1994. –22с.

402. Панченко О. Українська Головна Визвольна Рада. / Панченко О.– Лохвиця Полтавської області: Зоря, 2000. –255с.
403. Парсаданова В. Формирование национального фронта в Польше (1944-1946)./ Парсаданова В. – Москва: Наука, 1972. – 270 с.
404. Парсаданова В. Советско-польские отношения в годы Великой Отечественной войны (1941-1945). / Парсаданова В.– Москва: Наука, 1982. – 279 с.
405. Пасічник Б. Перемога ще не остаточна / Пасічник Б. // За вільну Україну. –2001. –8 травня.
406. Паславський І. Між Сходом і Заходом. Греко-католицька церква як феномен української національної культури // Дзвін. –1990. –№ 10. –С.100-107.
407. Пахаренко В. Віті єдиного дерева. Мости єднання між Україною Східною і Західною у І-й половині ХХ віку // Дзвін. –1991. –№ 12. –С.81-91.
408. Покальчук Ю. Бандера, Лебідь та інші. Погляд на історію ОУН-УПА // Київ, 1991. № 1. –С.94-113.
409. Полікарпенко Г. Організація Українських Націоналістів під час другої світової війни // На зов Києва./ Полікарпенко Г. –К.: Дніпро, 1993. –С.450-481.
410. Полтава П. Хто такі бандерівці та за що вони борються./ Полтава П. – Дрогобич: Відродження, 1994. –64с.
411. Польське підпілля (1939-1941): від Волині до Покуття. / Наук. ред. Є Тухольський, Ю. Шаповал. –Варшава; Київ, 2004. – Т. 3. – Ч. 1-2.– 1448 с.
412. Поляки і українці між двома тоталітарними системами (1942-1945) / Наук. ред. Г. Мотика, Ю. Шаповал. – Варшава; Київ, 2005. – Т. 4. – Ч. 1-2. – 1515 с.
413. Попович М. Це має бути спокутою гріхів перед власною совістю// Дзеркало тижня. - 2003. - с.6.
414. Протоколи узгоджень і розбіжностей, прийняті на міжнародних наукових семінарах “Українсько-польські відносини в роки Другої світової

- війни” // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Історичні науки. – 2001. – № 11.
415. Прокоп М. Генеза, устрій і платформа УГВР // Сучасність. –1978. – Ч.7-8. —С.137-149.
416. Прокоп М. Сорокаріччя III Надзвичайного великого збору ОУН // Матеріали до позицій визвольної боротьби українського народу 1941-1953./ Прокоп М. –Мюнхен, 1993.–С.112-125.
417. Романів О., Федущак І. Західноукраїнська трагедія 1941./Романів О... – Львів-Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Шевченка. Фондація українського вільного університету в США. Українознавча бібліотека НТШ. № 18, 2002. –429с.
418. Рубльов О., Черченко Ю. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції./ Рубльов О.–К.: Наукова думка, 1994. –С.350.
419. Русначенко А. Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-1950-х роках./ Русначенко А. – К., 2002. – 519 с.
420. Русначенко А. Польсько-українське протистояння в роки Другої світової війни // Сучасність. – 2001. – № 10. – С. 89-112.
421. Русначенко А. Польсько-українське протистояння в роки Другої світової війни // Сучасність. – 2001. – № 11. – С. 94-104.
422. Русначенко А. Розумом і серцем. Українська суспільно-політична думка 1940-1980-х років/ Русначенко А.. – К., 1999. – 324 с.
423. Русначенко А. Народ збурений: національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії,Естонії у 1940-50-х роках./ Русначенко А. –К: Університетське видавництво “Пульсари”, 2002. – 519с.
424. Савчук П. Збройні сили України: Етапи вічного походу./ Савчук П. – Рівне: Державне редакційно-видавниче підприємство, 1992. –104с.
425. Сало І. До історії створення військових дружин українських націоналістів // Держава та армія. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. 2000, № 408. –С.104-109.

426. Сватко Я. Доба і доля // Визвольний шлях. –1991. –№ 11. Листопад. – С.1311-1318.
427. Сватко Я. Доба і доля // Визвольний шлях. –1991. № 8. Серпень. – С.903-916.
428. Сватко Я. Доба і доля // Визвольний шлях. –1991. –№ 9. Вересень. – С.1045-1057.
429. Сергійчук В. Якими були ми “Колаборантами”, або майже за Шевченком: самі ж кажем – “ми – змогли ...” // Сучасність. –2001. –№3. Березень. –С.71-84.
430. Сергійчук В. Польсько-українське протистояння на Волині в роки Другої світової війни: причини, перебіг і наслідки. // У пошуках правди Зб. Матеріалів між. нар. наук. конф. „Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни”, Луцьк, 20-23 травня 2003 р. / Упоряди. В.К. Баран, М.М. Кучерепа, М.В. Моклиця, В.І. Гребенюк. – Луцьк: РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – С. 162-192.
431. Сергійчук В. Український здвиг. Закерзоння 1939-1947 / Сергійчук В., К.: Українська видавнича спілка, 2004.-840с.
432. Сергійчук В. Український здвиг. Волинь 1939-1955/ Сергійчук В., К.: Українська видавнича спілка, 2005.-840с.
433. Сивіцький М. Польсько-український конфлікт 1943-1944 рр. // Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. –/ Сивіцький М., К.: Либідь, 1993. – С. 241-248.
434. Сивіцький М. Польсько-український конфлікт 1943-1944 // Календар-альманах „Новий шлях”. – 1993. – С. 114-121.
435. Сливка Ю. Українсько-польське протистояння періоду Другої світової війни: витоки та наслідки. / Сливка Ю., Львів: Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України, 2003. – 52 с.
436. Сливка Ю. УПА й українсько-польське протистояння. // У пошуках правди Зб. Матеріалів між. нар. наук. конф. „Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни”, Луцьк, 20-23 травня 2003 р. / Упоряди. В.К. Баран, М.М. Кучерепа, М.В. Моклиця, В.І. Гребенюк. –

- Луцьк: РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – С. 261-282.
437. Степень С. Поляки і українці в II Речі Посполитій: спроба діалогу. // Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. – К.: Либідь, 1993. – С. 211-222.
438. Стародубець Г. ОУН(б) в українському національно-визвольному русі на Волині в роки Другої світової війни (1941-1943 рр.). / Стародубець Г.– Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. –144с.
439. Сиполс В. За несколько месяцев до 23 августа 1939 года // Международная жизнь. –1989. –№5. –С.119-133.
440. Скасків Г. ОУН-УПА: Короткі сторінки історії // Молода Галичина. 1991. 8,10,12,14,16 червня.
441. Сливка Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920-1939 рр.)./ Сливка Ю. –К.: Наукова думка. 1985. –271с.
442. Субтельний О. Україна: Історія./ Субтельний О. –К.: Либідь, 1991. – 512с.
443. Суханова З., Сулема-Матлашенко Н. Андрій Шептицький: реалії хресного шляху. // Дзвін. 1991. №1. –с.89-96.
444. Татарченко Ю. Україна в Другій світовій війні // Шлях перемоги. – 2000. –№3. –5 квітня.
445. Терещук П. Роздуми над однією книжкою. Дивовижний ребус польських фальсифікаторів./ Терещук П.- Торонто; Нью-Йорк, 1979. – 133с.
446. Тинченко Я. Чому у 1941-му німців зустрічали хлібом-сіллю // Політика і культура. –2001. –№ 22. 19-25 червня. –С.42-43.
447. Торжество історичної справедливості. Закономірність возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі. Під редакцією М.Олексюка./ Під ред. М.Олексюка –Львів: Вид-во Львівського університету, 1968. –803с.
448. Трофимович В. Військова діяльність ОУН в 1939-1942 роках // Республіканець. –1994. –№1. –С.64-67.

449. Трофимович В. Деякі аспекти українсько-польських відносин у роки Другої світової війни // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”: історичні науки. – Острог: Національний університет “Острозька академія”, 2003. – Вип. 3. – С. 250-262.
450. Троцкий Л. К истории русской революции. / Троцкий Л.К.–М.: Политиздат, 1990. –447с.
451. Трубайчук А. Брудершафт двох диктаторів. ХХ сторіччя: Політика в портретах./ Трубайчук А., –К.: Асоціація істориків “Істина”, 1993. –336с.
452. Трубайчук А. Друга світова війна./ Трубайчук А., –Київ: Наукова думка, 1995. –192с.
453. Трубайчук А. Україна в Європейських відносинах (1918-1944рр.) // ХХ століття. Історія, економіка, політика, ідеологія. Книга 3. Україна у Другій світовій війні. / Трубайчук А.,–К.: Асоціація істориків “Істина”, 1997. –С.9-53.
454. Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941-1945 рр.). Наук.-довід. вид. /Авт.-упоряд.: О.В.Бажан, А.В.Кентій, В.С.Лозицький, О.С.Ткач. –К.: Парламентське вид-во, 2001. –319с.
455. Україна у Другій світовій війні: зерна істини у павутинні фальсифікацій (“Круглий стіл” істориків) // Україна у Другій світовій війні. ХХ століття. Історія економіка, політика, ідеологія. Книга 3. – К.: Асоціація істориків “Істина”, 1997. –С.54-194.
456. Україна-Польща: важкі питання // Матеріали II міжнародного семінару істориків „Українсько-польські відносини в 1918-1947 роках”, Варшава, 22-24 травня 1997 р. / Світовий союз воїнів Армії Крайової; Об’єднання українців у Польщі. – Варшава: Тирса, 1998. – Т.1-2.- 245 с.
457. Урланис Б. История венных потерь. Войны и народонаселение Европы. Людские потери вооруженных сил Европейских стран в войнах XVII-XX вв. (историко-статистическое исследование)., Урланис Б. –Санкт-Петербург. Москва: Полигон. АСТ, 1999. –559с.

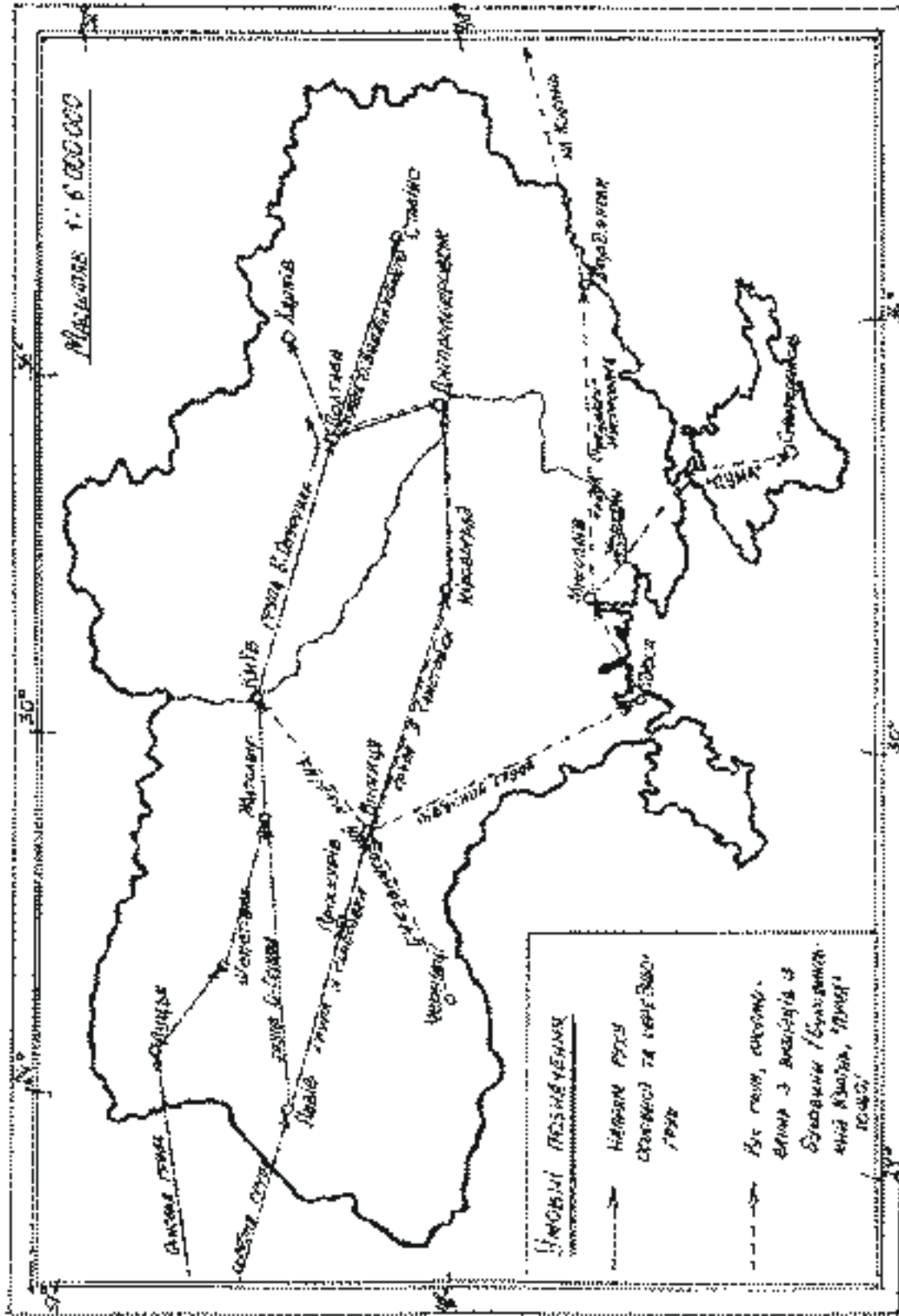
458. Фляйшхауэр И. Пакт Гитлер, Сталин и инициатива германской дипломатии 1938-1939. / Фляйшхауэр И. –М.: Прогресс, 1991. –480с.
459. Фолькман Ганс-Эрих. Польша в политико-экономических расчетах “третьего рейха” в 1933-1939гг. // Вторая мировая война. Документы. Основные тенденции. Результаты исследований./ Фолькман Ганс-Эрих. – М.: Весь мир, 1997. –С.61-74.
460. Філяр В. Українсько-польська збройна конфронтація на Волині в роки Другої світової війни: джерела, перебіг і наслідки. // У пошуках правди Зб. Матеріалів між. нар. наук. конф. „Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни”, Луцьк, 20-23 травня 2003 р. / Упоряди. В.К. Баран, М.М. Кучерепа, М.В. Моклиця, В.І. Гребенюк. – Луцьк: РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – С. 192-215.
461. Фреїшин-Чировський М. Нарис політичної історії України./ Фреїшин-Чировський М –Львів: Братство Святого Володимира, 1997. –248с.
462. Цветков Г. Міжнародні відносини й зовнішня політика в 1917-1945 рр./ Цветков Г. –К.: Либідь, 1997. –232с.
463. Цьох Й. Глашатай возз’єднання./ Цьох Й. –Львів: Вища школа, Львівський державний університет, 1973. –159с.
464. Чайковський А. Невідома війна: Партизанський рух в Україні 1941-1944 рр. мовою документів, очима історика./ Чайковський А –К.: “Україна”, 1994. –297с.
465. Шаповал Ю.Г. “Діло” (1830-1939рр.): Поступ української суспільної думки. / Шаповал Ю.Г. – Львів, 1999. –384с.
466. Шаповал Ю.І. “Золотий вересень” 1939-го: Як це робилося насправді // Літературна Україна. –1999. –23 вересня
467. Шаповал Ю.І. ОУН і УПА на терені Польщі 1944-1947./ Шаповал Ю.І –К.: НАН України, Інститут історії України, 2000. –230с
468. Шаповал Ю.І. Україна ХХ століття: Особи та події в контексті важкої історії./ Шаповал Ю.І. –К.: Генеза, 2001. –560с.

469. Швагуляк М. “Українська карта”. Українське питання у міжнародній політиці напередодні та на початку Другої світової війни // Дзвін. –1990. – №7. –С.83-95.
470. Швагуляк М. З історії українсько-польських взаємин напередодні та під час німецько-польської війни 1939 р. // Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість./ Швагуляк М. - К.: Либідь, 1993.– С. 232-241.
471. Швагуляк М. Українське питання в міжнародних політичних кризах передодня Другої світової війни. // Вісник Львівського Університету. Серія історична. – Львів: ЛНУ ім. Ів. Франка, 2000. – С. 296-321.
472. Шишкін І. Українське питання в політиці польського підпілля в роки Другої світової війни // Дрогобицький краєзнавчий збірник / Ред. кол. К. Кондратюк (відповід. редактор), В. Футала (упорядник), Л. Зашкільняк, Я. Ісаєвич та ін. – Спецвипуск. – Дрогобич, 2002. – С. 292- 305.
473. Шишкін І. Документи Армії Крайової як джерело вивчення Волинської трагедії. // У пошуках правди Зб. Матеріалів між. нар. наук. конф. „Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни”, Луцьк, 20-23 травня 2003 р. / Упорядн. В.К. Баран, М.М. Кучерепа, М.В. Моклиця, В.І. Гребенюк.- Луцьк: РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – С. 250-259.
474. Шишкін І. Українська проблема в політиці польського еміграційного уряду та підпілля в період „Волинської трагедії”. // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”: історичні науки. – Острог: Національний університет “Острозька академія”, 2004. – Вип. 4. – С. 315-324.
475. Шишкін І. Українське питання в опрацюваннях „Делегатури на Край” польського еміграційного уряду в роки Другої світової війни. // Військово-науковий вісник. – Львів: ЛВІ, 2004. – Вип. 6. – С. 310-322.
476. Шишкін І. Українське питання в політиці польського еміграційного уряду на початковому етапі Другої світової війни (1939-1941 рр.) // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету

- Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – Луцьк: РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2002. – Вип. 7. – С. 134-138.
477. Шишкін І. Українсько-польський конфлікт в 1943-1944 рр. Наукові записки Національного університету “Острозька академія”: історичні науки. – Острог: Національний університет “Острозька академія”, 2003. – Вип. 3. – С. 263-268.
478. Юбершёр Герд Р. “Пакт с сатаной ради изгнания дьявола” Германо-советский договор о ненападении и военные намерения Гитлера в отношении Советского Союза // Вторая мировая война. Документы. Основные тенденции. Результаты исследований./ Юбершёр Герд Р. –М.: Весь мир, 1997. –С.446-458.
479. Яким С. До питання створення національних збройних формувань у діяльності українських політичних партій та організацій напередодні Другої світової війни // Держава і армія. Вісник державного університету “Львівська політехніка”. №344. –Львів: Вид-во ДУ “Львівська політехніка”, 1998. –С.133-136.
480. Яким С. Перші загони УПА на теренах Південної Волині // Держава і армія. Вісник державного університету “Львівська політехніка”. –№ 344. – Львів: Вид-во ДУ “Львівська політехніка”, 1998. –С.128-132.
481. Яким С. Деякі аспекти військово-політичного становища України в роки Другої світової війни // Держава та армія. Вісник Державного університету “Львівська політехніка”. № 377. –Львів: Вид-во ДУ “Львівська політехніка”, 1999. –С.157-174.
482. Яким С. Передумови утворення Української Головної Визвольної Ради та її історичне значення // Держава та армія. Вісник Державного університету “Львівська політехніка”. № 377. –Львів: Вид-во ДУ “Львівська політехніка”. –1999. –С.175-182.
483. Яким С. Військово-політична ситуація на західноукраїнських землях напередодні Другої світової війни // Держава та армія. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. –№ 408. –Львів: Вид-во НУ “Львівська політехніка”, 2000. –С.93-98.

484. Яким С. Західна Україна в 1939 році: визволення, включення чи возз'єднання / Яким С. // Держава та армія. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". –№ 431. –Львів: Вид-во НУ "Львівська політехніка", 2001. –С.69-75.
485. Яким С. Західноукраїнські землі під фашистською окупацією./ Яким С. // Держава та армія. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". –№ 451. –Львів: Вид-во НУ "Львівська політехніка", 2002. – С.51-57.
486. Ярема В. Наша українська церква, або чиї ми діти // Дзвін. –1990. – №10. –С.107-110.
487. Króewskie wolne miasto Drogobycz. -Lwów-Drogobycz: Z drukarni I litografji Piller-Neumanna we Lwowe, 1929. –35s.
488. Madajchuk Ch. Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce. Т.І. –Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1970. –664s.
489. Madajchuk Ch. Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce. Т.ІІ. – Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1970. –528s.
490. Miller D.H., My Diary at the Conference of Paris, Т.14. –173s.
491. Motyka G., Wnuk R. Pany i rezuny. Współpraca АК-WiN i UPA. 1945-1947. –Warszawa, 1997. –232s.
492. Chojnoski A.Ukraina. Warszawa, 1997. –235s.
493. Kowalski W.T. Wielka Koalicja 1941-1945. Т.І. (1941-1943). -Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1980. -832s.
494. Kowalski W.T. Wielka Koalicja 1941-1945. Т.ІІ. Rok 1944. -Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1976. -728s.
495. Kowalski W.T. Wielka Koalicja 1941-1945. Т.ІІІ. Rok 1945. -Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1977. -896s.

Рух мельниківських похідних груп у 1941 році

Опубл.: Бондаренко К. Діяльність організації Українських Націоналістів напередодні та під час Другої світової війни: (1938-1945): політичний та військовий аспекти. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата іст-х наук. - Львів, 1997. - С.177.

Додаток 3

БАНКИРЫ ЛИ ЗАСТАВИЛИ ГИТЛЕРА НАПАСТЬ НА СССР?
(К 60-летию начала Второй Мировой войны)

ДА - К.В. КОЛОНТАЕВ

КАК АМЕРИКАНСКИЕ БАНКИРЫ РАЗВЯЗАЛИ ВТОРУЮ МИРОВУЮ ВОЙНУ
И ЗАСТАВИЛИ НАЦИСТСКУЮ ГЕРМАНИЮ
НАПАСТЬ НА СССР

Борьба капиталов

"прикрепить к своей золотой колеснице народы Европы и других частей света, обеспечив над ними управление из Вашингтона. Лига Наций должна была стать по существу мировой монопольной фирмой "Янки и Ко" (Коммунистический Интернационал в документах 1919-1932 гг., М., 1933, с. 140).

"Америка не может помириться с Европой, потому что между ними глубочайшая экономическая рознь, потому что американцы богаче других" (В.И. Ленин, ПСС, т. 42, с. 67-68)

"небывало возросшую роль Северо-Американских Соединенных Штатов, граничащую с мировой финансовой гегемонией" (КПСС в резолюциях и решениях съездов и Пленумов ЦК 1898-1970, М., Политиздат, 1970, т. 3, с. 244).

Этапы борьбы

"Германия является государством, наиболее способным успешно отразить большевизм. Расширение Германии за счет России на длительное время отвлекло бы немцев на Восток и уменьшило бы тем самым напряженность в их отношениях с Западной Европой". Согласно американской точке зрения, сильная и в то же время находящаяся в американской финансовой зависимости Германия должна была стать главной вооруженной силой США в Европе (Н. Allen, Mein Rheinland. Tagebuch, Berlin, 1923, s. 51, "История Второй Мировой войны 1939-1945 гг." в 12 томах, М. Воениздат, 1973, т. 1, с. 37).

"осенью 1923 г., накануне своего путча Гитлер съездил в Цюрих и вернулся оттуда, как он сам говорил, с чемоданом с деньгами" (И. Фест, "Адольф Гитлер", Пермь, "Алетейя", 1993, т. 1, с. 271).

"Антанта, как это теперь совершенно очевидно, сумела склонить часть большевистского руководства к сотрудничеству с эсерами. Так, прежде всего Троцкого уже можно считать не большевиком, а эсером на службе у Антанты".

"План Дауэса"

"Германия за 5 лет получила столько же иностранных займов, сколько их получила Америка за 40 лет, предшествовавших Первой Мировой войне" ("История Великой Отечественной войны" в 6 томах, т. 1, с. 4).

"Без капиталов, предоставленных Уолл-Стритом, не существовало бы Гитлера и Второй Мировой войны" (Р. Эпперсон, "Невидимая рука"... , с. 294). В 1929 г. вся германская промышленность принадлежала фактически различным американским финансово-промышленным группам.

"Советская особенность"

"Россия нависла, как грозная туча, над восточным горизонтом Европы - угрожающая, не поддающаяся учету, но, прежде всего, обособленная". Поэтому, по его мнению, необходимо: "определить политику безопасности вопреки России и даже, пожалуй, за счет России". (Локарнская конференция 1925 г., Документы, М., 1959, с. 43).

"безучетность" и "обособленность" СССР больше всего тревожили американских и английских банкиров.

"Конференция в Локарно, естественно, следила за работой комитета Дауэса". (Congressional Record, vol. Pt 1., Washington, 1926, p 906).

"Американские банкиры не участвуют в Локарно официально. Но американский финансовый капитал, рассматривающий Европу, как большую колонию, весьма деятельно сотрудничал при осуществлении Локарно. Представители американского финансового капитала недвусмысленно дали понять, чего американский империализм желает в Локарно". (E. Thalmann, Lokarno der neue Krigpakt. Berlin, 1925, s. 4).

"обособленностью".

"о невозможности построения социализма в отдельно взятой стране" покончить в интересах американских банкиров с этой самой "советской обособленностью".

"правая оппозиция".

Гитлер и Рузвельт

"Как вы расцениваете участие Гитлера в правительстве?" Известный тогда в Германии историк Шюслер, отражая точку зрения подлинных хозяев Гитлера, ответил: "Слишком рано!" Далее он объяснил, что участие нацистов в коалиционном правительстве нерационально, поскольку ослабит нацистскую партию "из-за противоречия между идеей и действительностью", т.е. между социальной демагогией и реальной политикой, и тем самым затруднит нацистам последующий захват всей полноты власти.

"Нет никакого сомнения, что Гитлер получил значительную финансовую поддержку от определенных кругов промышленников. Как раз сегодня до меня дошел слух из источника обычно хорошо информированного, что представленные здесь различные американские финансовые круги весьма активно действуют в том же направлении. (Papers Relating to the Foreign Relation of the Unated State, Washington, 1945, Vol III, p. 84, "История Второй Мировой войны" в 12 томах, т. 1, с. 113-114).

"Я пытался объяснить им, что это чистый фашизм, что это простая переделка "корпоративного государства" Муссолини". (Р. Эпперсон, "Невидимая рука", 2-е изд., с. 296, 298-299).

Восток - дело тонкое

"Мы должны указать, что Китай оказался не в состоянии обеспечить должный порядок внутри страны, который предусматривался договорами. Значительная часть Китая оказалась под влиянием китайских коммунистов, сотрудничающих с Россией. Правительство Манчжурии оказалось в руках авантюриста, не признающего китайского правительства, а Китай не принимает никаких мер, чтобы заставить его подчиняться. На этой территории царит анархия, что совершенно недопустимо". (The Memoirs of Herbert Hoover, New York, 1952, vol. I, p. 369, "История Второй Мировой войны" в 12 томах, т. 1, с. 94).

"до середины 1939 г. Япония вела внешнюю политику, согласованную с США" (т. 1, с. 314-315).

"Если кто-либо последует за японскими войсками в Китае и увидит, сколько у них американского снаряжения, то он получает право думать, что следует за американской армией" (И. Попов, "Япония", М., 1940, с. 94).

Вооруженной рукой. Чужой.

"Менее всего Гитлер хотел развязать еще одну мировую войну. Гитлер, несмотря на свою беспринципность, длительное время проявлял исключительную осторожность в осуществлении своих целей. Военные руководители проявляли еще большую осторожность. Когда в марте 1936 г. Гитлер решил занять войсками Рейнскую демилитаризованную зону, его генералы были встревожены этим решением. В результате их протестов вначале в Рейнскую зону было направлено несколько символических подразделений" (Бэзил Лиделл Гарт, "Важнейшие стратегические решения" в книге "От "Барбароссы" до "Терминала"", М., Политиздат, 1988, с. 15-16).

"По сведениям лица, прибывшего с юга России, в Красной Армии наблюдается несомненное брожение. В армии коммунисты ведут энергичную агитацию против Сталина. Сейчас эта агитация стала почти открытой. К противосталинской агитации агенты ГПУ относятся чисто формально, стараясь не замечать ее. Привлекается к ответственности главным образом мелкота, а средние и высшие агенты власти, агитирующие против Сталина, остаются в стороне". Говоря об этих же процессах, Молотов отмечал: "Не думайте, что Сталин поверил какой-то фальшивке, переданной через Бенеша. Тухачевский, которого мы хорошо знали, был расстрелян, потому что был военной силой правых Рыкова и Бухарина. А государственный переворот без военных не обходится". (С Грибанов, "Заложники времени", М., Воениздат, 1992, с. 52-53).

"Мюнхенский сговор был по существу пактом о ненападении между Германией и Италией, с одной стороны, и Англией и Францией - с другой. Немалую роль в Мюнхенской сделке сыграли США. Так, американский посол в Англии Д. Кеннеди в беседе с германским послом в Лондоне

Дирксеном 13 июня 1938 г. прямо сказал, что "в экономических вопросах Германия должна иметь свободу рук на Востоке, а также Юго-Востоке Европы". ("Великая Отечественная война Советского Союза 1941-1945 гг. Краткая история", М., Воениздат, 1970, с. 14).

"В 1939 г. правительство не могло добиться никаких успехов. Впереди лежало открытое море до того дня, когда в Польшу вторгся Гитлер. Туман мог развеять только могучий ветер войны. Любые другие меры, которые были во власти Рузвельта, не принесли бы никаких результатов". (P. Tuguell, *The Democratic Roosevelt, A Biography of Franklin D. Roosevelt*, New York, 1957, p 477, "История Второй Мировой войны" в 12 томах, т. 2, с. 341).

"Ни французы, ни англичане никогда бы не сделали Польшу причиной войны, если бы не постоянное подстрекательство из Вашингтона. Летом 1939 г. президент непрерывно предлагал мне подложить горячих углей под зад Чемберлену" (*The Forrestal Diaries*, New York, 1951, p 121-122, "История Второй Мировой войны" в 12 томах, т. 2, с. 345).

"Президент вовсе не хотел, чтобы война, которая начнется в Европе, закончилась так быстро, что США не успели бы вмешаться. В сентябре 1938 г. против Гитлера могли выступить французская, английская, русская и чешская армии, которые раздавили бы его довольно быстро. К лету 1939 г обстановка коренным образом изменилась. Россия заключила договор с Германией, чешская армия исчезла. Война, начавшаяся в 1939 г., могла тянуться до бесконечности" (H. Barnes (Ed), *Perpetual War for Perpetual Peace*, Caldwell, 1953, p 171, "История Второй Мировой войны" в 12 томах, т. 2, с. 345).

Начало бойни

"Вначале Гитлер не собирался завоевывать Польшу. Он был готов какое-то время принять ее в качестве младшего партнера, при условии, что Польша вернет Германии принадлежащий ей выход к Балтийскому морю, и тем самым соединит с Германией по суше Восточную Пруссию". (Б.Л. Гарт, "Важнейшие стратегические решения" в книге "От "Барбаросса" до "Терминала"", с. 20-21).

"привлекательными и весомыми".

"слово из Вашингтона будет играть решающую роль при установлении мира в Европе". Спустя 20 дней в той же газете Джон Форстер Даллес (в дальнейшем госсекретарь США) выступил со статьей, в которой предрекал, что после окончания войны в Европе руководство миром перейдет в руки США.

"конечная победа может быть обеспечена только длительной и отчаянной войной, которая приведет Европу к полному экономическому и социальному крушению". (S. Welles, *The Times for Decision*, p 73). В это же самое время газета "Нью-Йорк Гералд Трибюн" в номере от 19 марта 1940 г. прямо призывала правительство США "следить, чтобы для интересов США не возникло угрозы из-за появляющихся в определенных кругах Европы каких-либо мирных предложений".

На СССР!

"До прихода к власти Гитлер довольно долго жил на деньги Геринга, который вел себя по отношению к нему довольно свободно, подсмеиваясь над его пуританством и вегетарианством. Геринг был доверенным лицом германских банкиров в НСДАП и сам занимался игрой на бирже. Геринг был инициатором и организатором поджога рейхстага. Он же вопреки воле Гитлера организовал 30 июня 1934 г. "ночь длинных ножей", в ходе которой был уничтожен Рем и другие члены НСДАП, верившие в антикапиталистическую демагогию нацизма. В марте 1938 г. Геринг руководит аншлюсом Австрии. Среди нацистского руководства Геринг наиболее негативно относился к СССР и постоянно подчеркивал свое отрицательное отношение к пакту о ненападении, начиная с момента его заключения в августе 1939 г." (Л.Н. Гаранин, "Второй человек в рейхе", "Вопросы истории", N1, 1992, с. 163-165).

"Если мы увидим, что выигрывает Германия, то нам следует помогать России, а если будет выигрывать Россия, то нам следует помогать Германии, и, таким образом, пусть они убивают друг друга как можно больше, хотя я не хочу победы Гитлера ни при каких обстоятельствах" (Н.Н. Яковлев, "Гарри Трумэн: политический портрет". "Новая и Новейшая история", N2, 1967, с. 51). Так что то, что у Рузвельта было в голове, то у Трумэна - на языке.

* * *

НЕТ - Ю.И. МУХИН

БЕЗ БАНКИРОВ

Политики и банкиры

"В 1937 г. США вновь оказались в пучине кризиса, и в 1939 г. загрузка промышленных мощностей составляла 33% (в разгар кризиса 1929-1933 гг. - 19%)". Что это означало?

Так было!

"Экономические статьи договора были зловны и глупы до такой степени, что становились явно бессмысленными. Германия была принуждена к выплате баснословных репараций.

... В действительности, однако, эти статьи не были выполнены. Напротив, в то время как общая сумма германских активов, захваченных странами-победительницами, составляла около одного миллиарда фунтов стерлингов, Германии было предоставлено несколько лет спустя, главным образом Соединенными Штатами и Великобританией, более полутора миллиардов фунтов, что дало ей возможность быстро ликвидировать разрушения, причиненные войной.

... Германия уплатила или оказалась способной уплатить выжатую из нее впоследствии контрибуцию исключительно благодаря тому, что Соединенные Штаты щедро ссужали деньгами всю Европу, а ее - в особенности. В течение трех лет, с 1926 по 1929 г., США получили отовсюду в виде взносов в погашение долгов всего лишь около одной пятой той суммы, которую они предоставили Германии без всякой надежды на возврат. Ложные представления относительно помощи побежденной стране в сочетании с выгодной процентной ставкой по займам побудили и английских вкладчиков принять в них участие, хотя в гораздо меньших масштабах, чем американских. Таким образом, Германия получила в виде займов два миллиарда фунтов стерлингов против одного миллиарда репараций, выплаченных ею в той или иной форме путем передачи своих активов или валютных ресурсов в иностранных государствах или путем ловких манипуляций с колоссальными американскими займами.

Такова печальная история этой идиотской путаницы, на которую было затрачено столько труда и сил".

"идиотская" и такая ли уж она "путаница"? Далее Черчилль еще раз упоминает об этом: "Соединенные Штаты сосредоточивали свои усилия на том, чтобы вымогать у Германии ежегодные репарационные платежи, для чего ее подчиняли раздражающему иностранному контролю. Поскольку эти платежи могли производиться лишь благодаря гораздо более крупным американским займам, вся эта процедура сводилась к полнейшему абсурду. Единственным ее плодом было чувство вражды".

"абсурда" и "путаницы" здесь нет. Надо думать, что и "плоды" деятельности капитала в России будут такими же, как и в Германии.

"Другой важнейшей трагедией был полный развал Австро-Венгерской империи в результате заключения Сен-Жерменского и Трианонского договоров. На протяжении многих столетий это уцелевшее воплощение Священной Римской империи давало возможность совместно жить, пользуясь преимуществами торговли и безопасности, большому числу народов, из которых в наше время ни один не обладал достаточной силой или жизнеспособностью, чтобы в одиночку противостоять давлению со стороны возрожденной Германии или России. Все эти народы хотели вырваться из рамок федерации или империи, и поощрение их в этом стремлении

считалось либеральным политическим курсом. Происходила быстрая балканизация Юго-Восточной Европы, что имело своим следствием относительное усиление германского рейха, который, несмотря на усталость от войны и причиненные ею разрушения, оставался в целостности и располагал в этом районе подавляющей мощью.

Каждый народ, каждая провинция из тех, что составляли когда-то империю Габсбургов, заплатили за свою независимость такими мучениями, которые у древних поэтов и богословов считались уделом лишь обреченных на вечное проклятие...

Победители навязали немцам все то, что было идеалом, к которому издавна стремились либеральные страны Запада. Они были избавлены от бремени обязательной воинской повинности и от необходимости вести расходы, связанные с вооружением. Наконец, несмотря на то, что они не располагали кредитом, им были навязаны огромные американские займы. В Веймаре была провозглашена демократическая конституция, соответствовавшая всем новейшим достижениям в этой области. После изгнания императоров избраны были ничтожества. Под этим тонким покровом бушевали страсти могучей, побежденной, но в основном оставшейся целой германской нации".

А так не было!

"Фюрер и верховный главнокомандующий", - это Гитлер и "Верховное главнокомандование вооруженных сил" - это В. Кейтель. Директива N21 за подписью Гитлера была отдана штабам 18.12.1940 г., следовательно, Кейтель должен был ее непосредственно разрабатывать, по меньшей мере, с осени 1940 г.

История второй мировой войны 1939-1945 в 12-ти томах. Т.4. –М.: Воениздат
Министерства обороны СССР, 1975

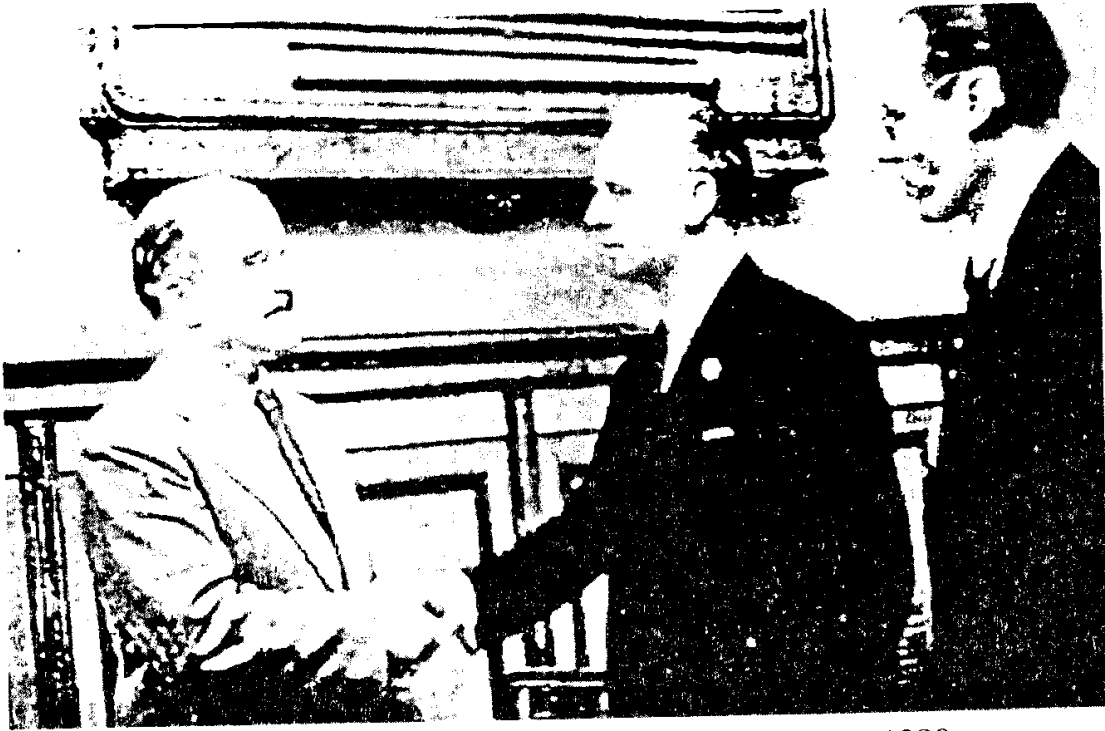
Лето 1938-го. Форд принимает высшую награду для иностранных граждан – "Великий крест германского орла"

Додаток 5

ОСНОВНЫЕ РАЙОНЫ ДЕЙСТВИЙ И БАЗИРОВАНИЯ СОВЕТСКИХ ПАРТИЗАН зимой 1941–1942 гг.

Опул.: История второй мировой войны 1939-1945 в 12-ти томах. Т.4. –М.: Воениздат Министерства обороны СССР, 1975. –Карта № 14.Додаток у

1. Молотов і Ріббентроп. Москва, Кремль. 23 серпня 1939 р.

2. Й. Сталін, В. Молотов і представники Німеччини Ріббентроп і Гаузе під час підписання радянсько-німецького договору про дружбу і кордон. Москва, 28 вересня 1939 р.

**ДОГОВОР О НЕНАПАДЕНИИ
МЕЖДУ ГЕРМАНИЕЙ
И СОВЕТСКИМ СОЮЗОМ**

24 августа 1939 г.

Правительство СССР и
Правительство Германии,
руководимые желанием укрепления дела мира между
СССР и Германией и исходя из основных положений договора
о нейтралитете, заключенного между СССР и Германией в
апреле 1926 года, пришли к следующему соглашению:

Статья I

Обе Договаривающиеся Стороны обязуются воздерживаться от всякого насилия, от всякого агрессивного действия и всякого нападения в отношении друг друга как отдельно, так и совместно с другими державами.

Статья II

В случае, если одна из Договаривающихся Сторон окажется объектом военных действий со стороны третьей державы, другая Договаривающаяся Сторона не будет поддерживать ни в какой форме эту державу.

Статья III

Правительства обеих Договаривающихся Сторон останутся в будущем в контакте друг с другом для консультации, чтобы информировать друг друга о вопросах, затрагивающих их общие интересы.

Статья IV

Ни одна из Договаривающихся Сторон не будет участвовать в какой-нибудь группировке держав, которая прямо или косвенно направлена против другой стороны.

Статья V

В случае возникновения споров или конфликтов между Договаривающимися Сторонами по вопросам того или иного рода, обе стороны будут разрешать эти споры или конфликты исключительно мирным путем в порядке дружеского обмена мнениями или в нужных случаях путем создания комиссий по урегулированию конфликта.

Статья VI

Настоящий договор заключается сроком на десять лет с тем, что, поскольку одна из Договаривающихся Сторон не денонсирует его за год до истечения срока, срок действия договора будет считаться автоматически продленным на следующие пять лет.

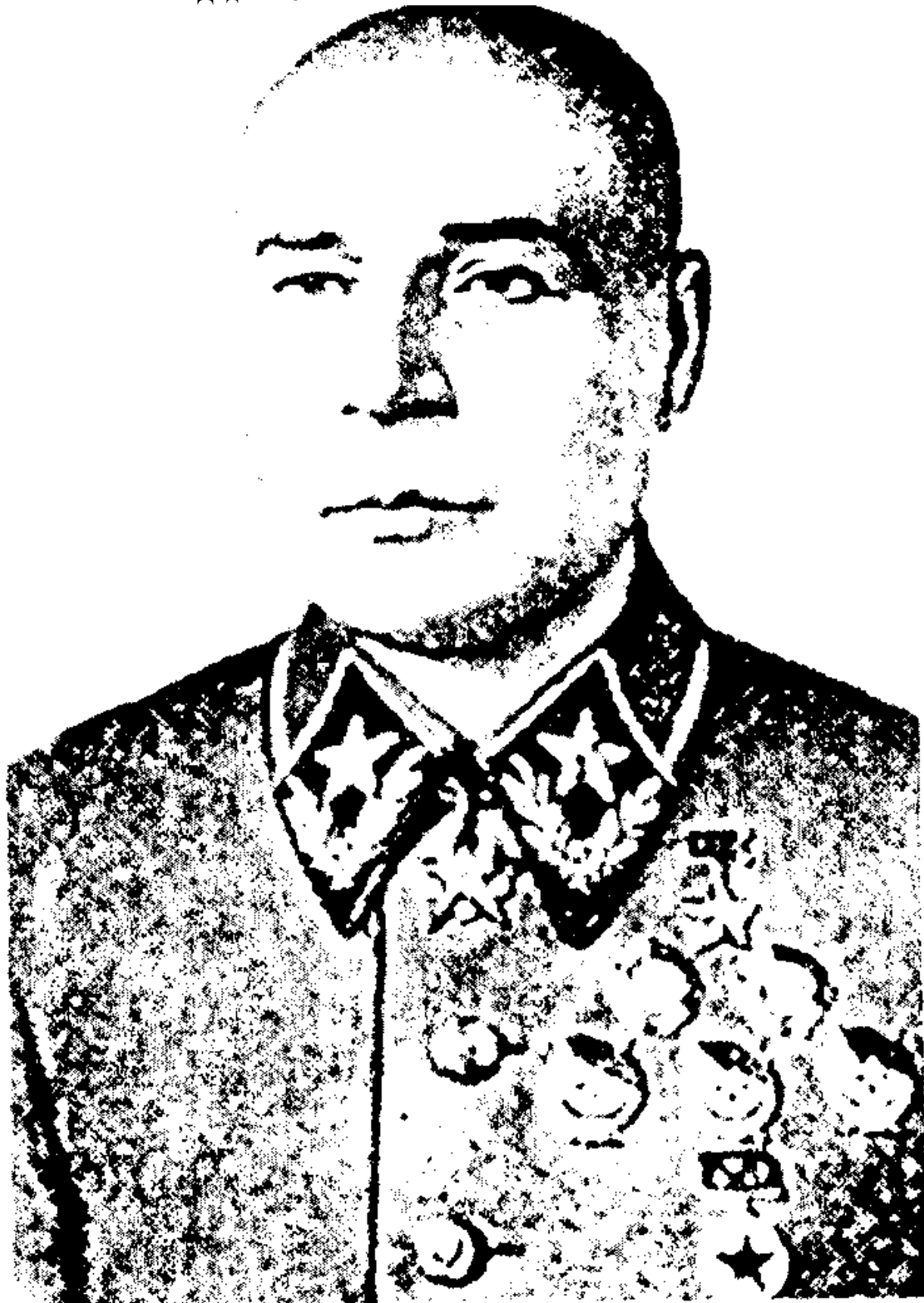
Статья VII

Настоящий договор подлежит ратификации в возможно короткий срок. Обмен ратификационными грамотами должен произойти в Берлине. Договор вступает в силу немедленно после его подписания.

Составлен в двух оригиналах, на немецком и русском языках в Москве, 23 августа 1939 года.

По уполномочию
Правительства СССР
В. Молотов

За Правительство
Германии
И. Риббентроп

Сергій Тимошенко- засновник партизанського руху

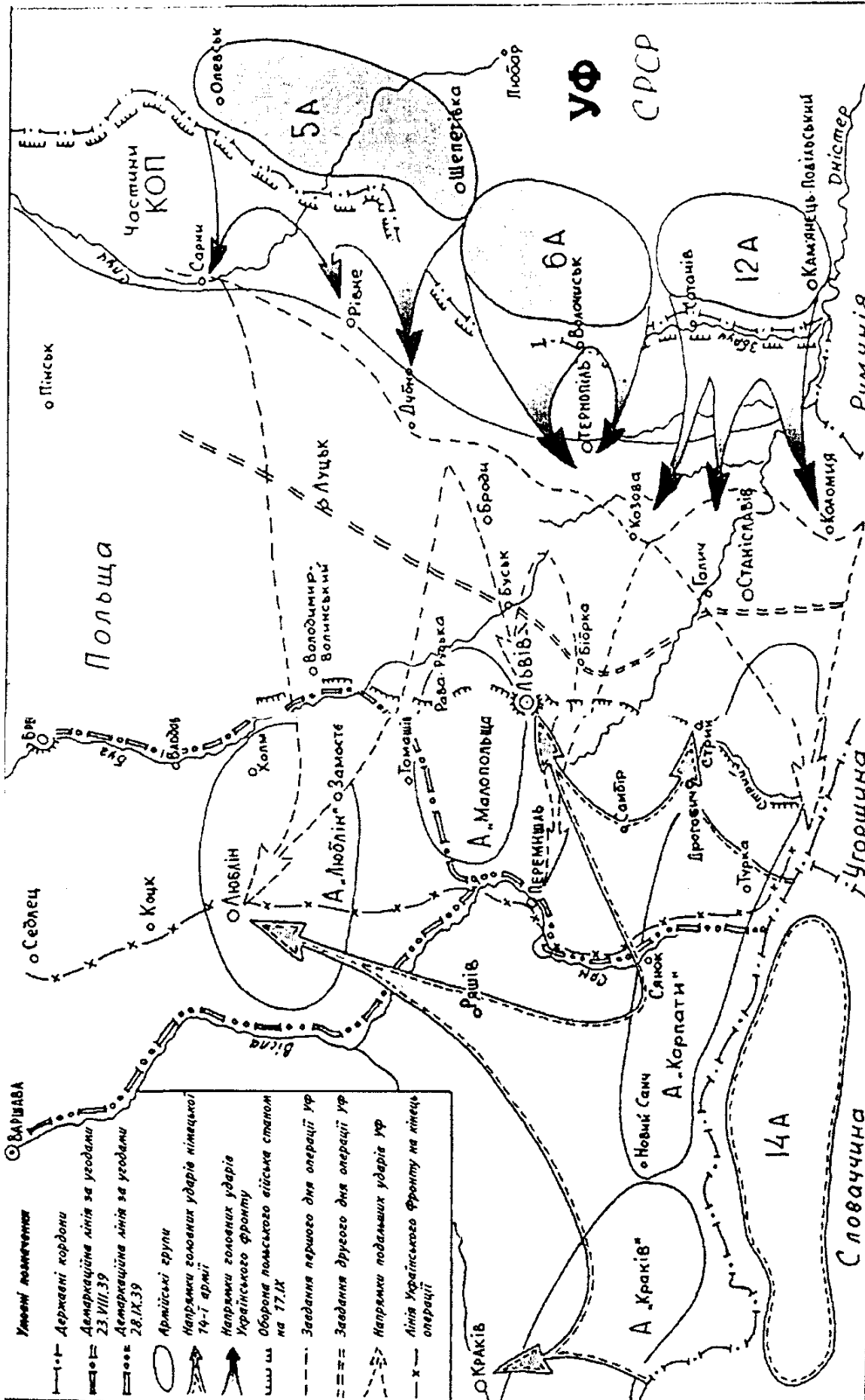
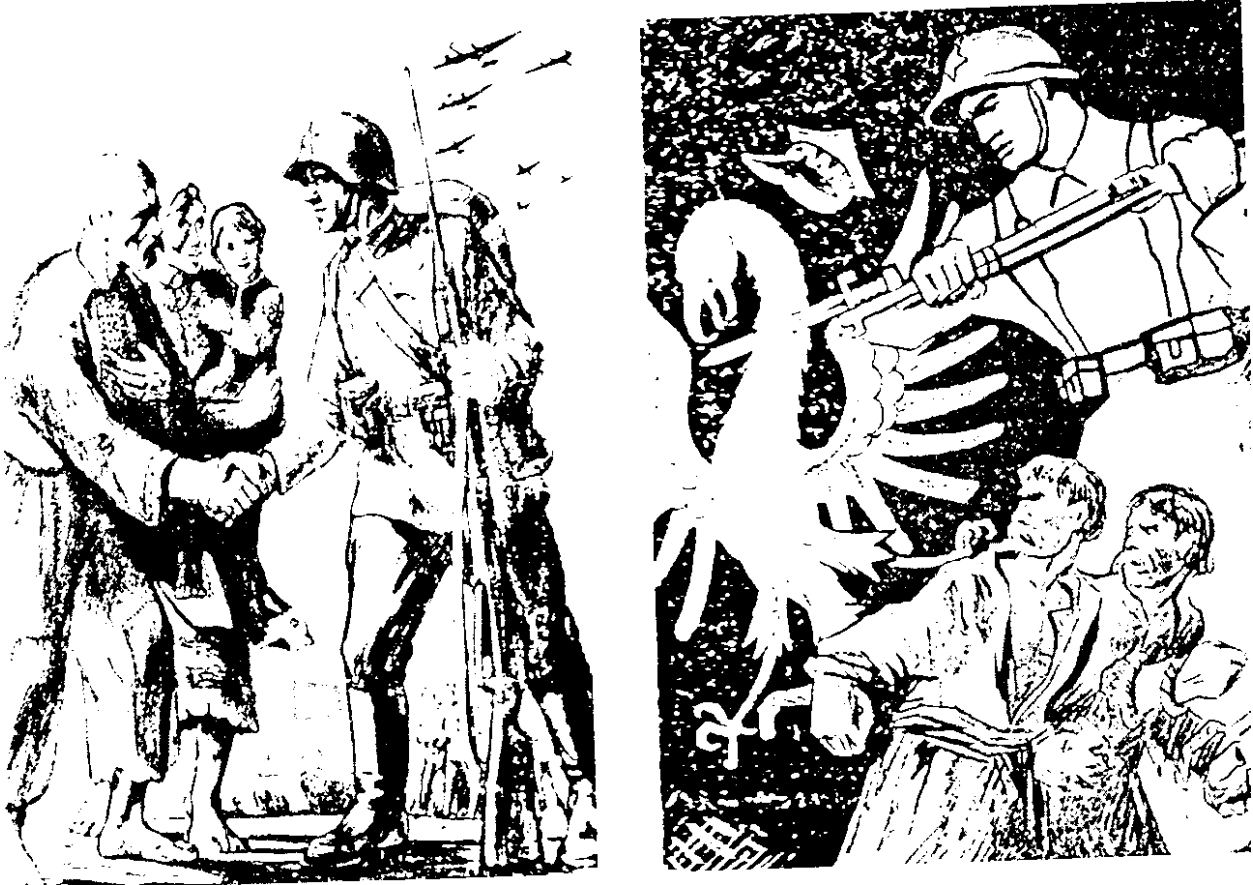

Схема бойових дій у вересні 1939р.

Радянські плакати 1939р.

Зустріч радянських воїнів з жителями м.Луцька у вересні 1939р.
З картини художника Савицького

Бійці розглядають трофейну зброю, захоплену радянськими військами у поляків в вересні 1939р. Фото з фондів Волинського краєзнавчого музею (ВКМ)

Залишки польської армії після роззброєння Червоною армією повертаються додому 4 жовтня 1939р. З фондів ВКМ.

ВИБОРЧИЙ БЮЛЕТЕНЬ
BIULETYN WYBORCZY

№ 53 округи
okręgu

по виборах до Українських Народних Зборів Західної України
w sprawie wyboru do Ukraińskiego Ludowego Zgromadzenia Za-
chodniej Ukrainy

жовтня 1939 року października 1939 roku

Прізвище, ім'я та по батькові кандидата в депутати Nazwisko, imię i po ojcu kandydata na delegata	Хто виставив кандидатом в депутати Kto postawił kandydaturę na delegata
Задерій Микола Ульянович	Селянський комітет села Лаврів Луцького повіту, Луцької об- ласти

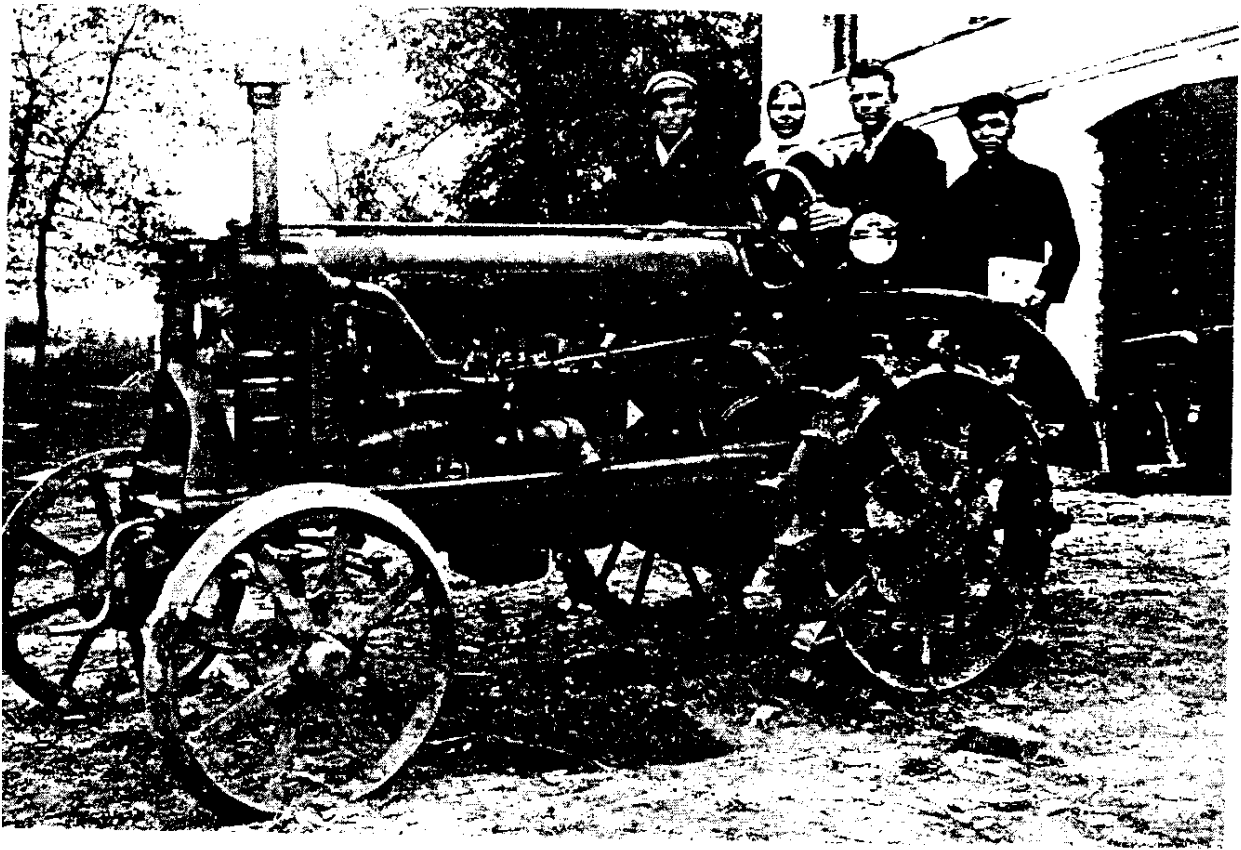
Округна виборча комісія по виборах до Українських Народних
Зборів Західної України

Okręgowa wyborcza komisja w sprawie wyboru do Ukraińskiego
Ludowego Zgromadzenia Zachodniej Ukrainy

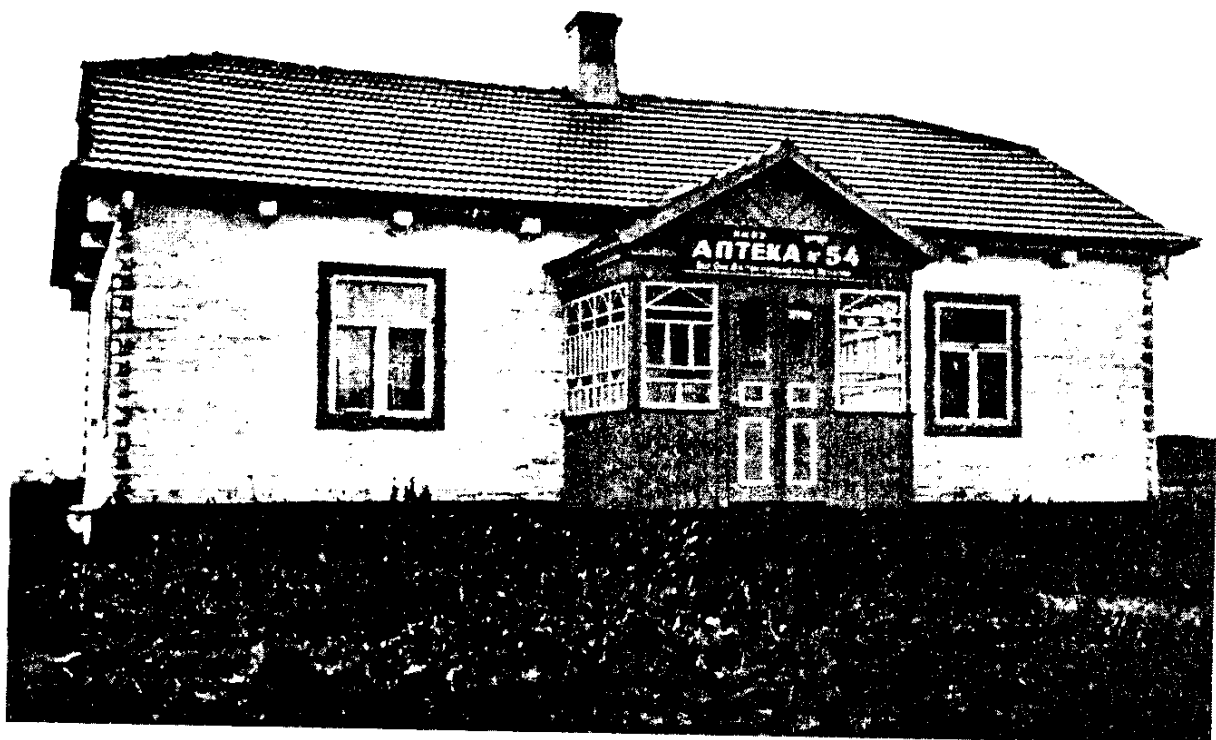
Виборчий бюлетень на виборах до Народних зборів Західної України. Жовтень 1939.3
фондів ВКМ.

Вибори до Народних зборів Західної України в м. Берестечко 22 жовтня 1939р.
Фото з архівів ДАВО.

Заняття трактористів ,940р.
Фото з фондів ВКМ

Аптека с.Тур,1940 Фото з фондів ВКМ

НАРОДНИЙ КОМІСАРІАТ ОСВІТИ УРСР
УПРАВЛІННЯ ШКІЛ

ІНСТРУКЦІЯ
ПРО ПОРЯДОК РЕОРГАНІЗАЦІЇ ШКІЛ
В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

КИЇВ — 1940

Інструкція Наркоматів освіти УРСР про порядок реорганізації у західних областях УРСР, 1940р. З фондів ВКМ.

Слухачі 10місячних курсів вчителів V-VII класів. Мовнолітературний факультет.
Червень 1940р. Фото з фондів ВКМ.

УРСР НКО

Володимир-Волинська педагогічна школа
"Волинської"

МАТРИКУЛІ № 172.

Студента

Байзак

Ніни Володимирівни

Шкільного

відділу

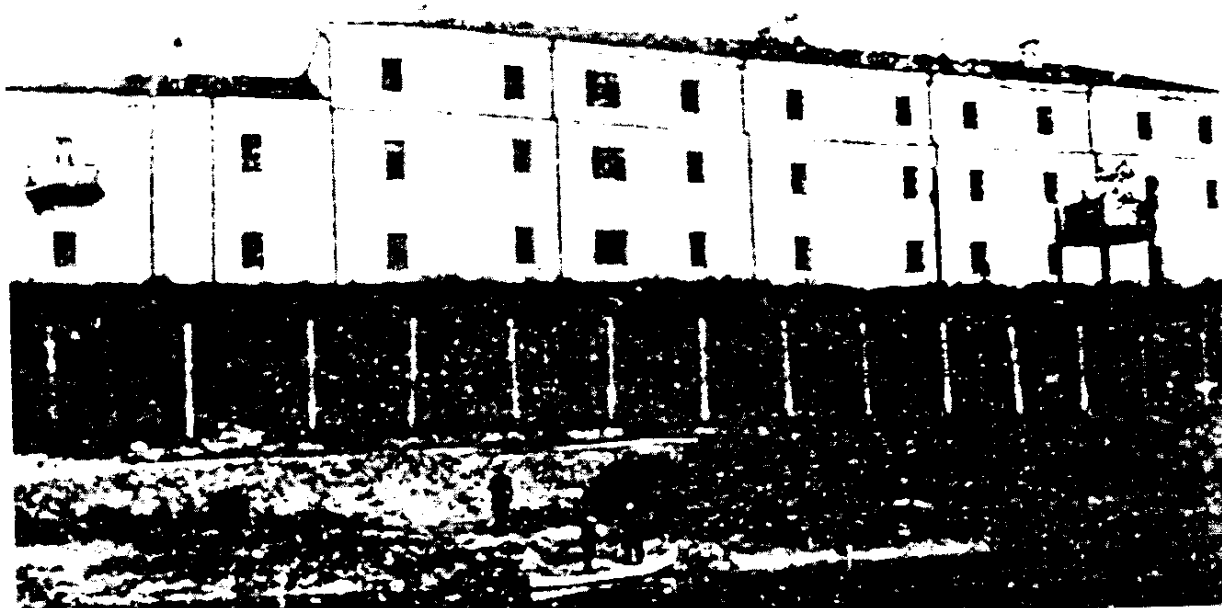
Підпис студента Байзак Ніна

М. С. Даревський

Секретар Байзак

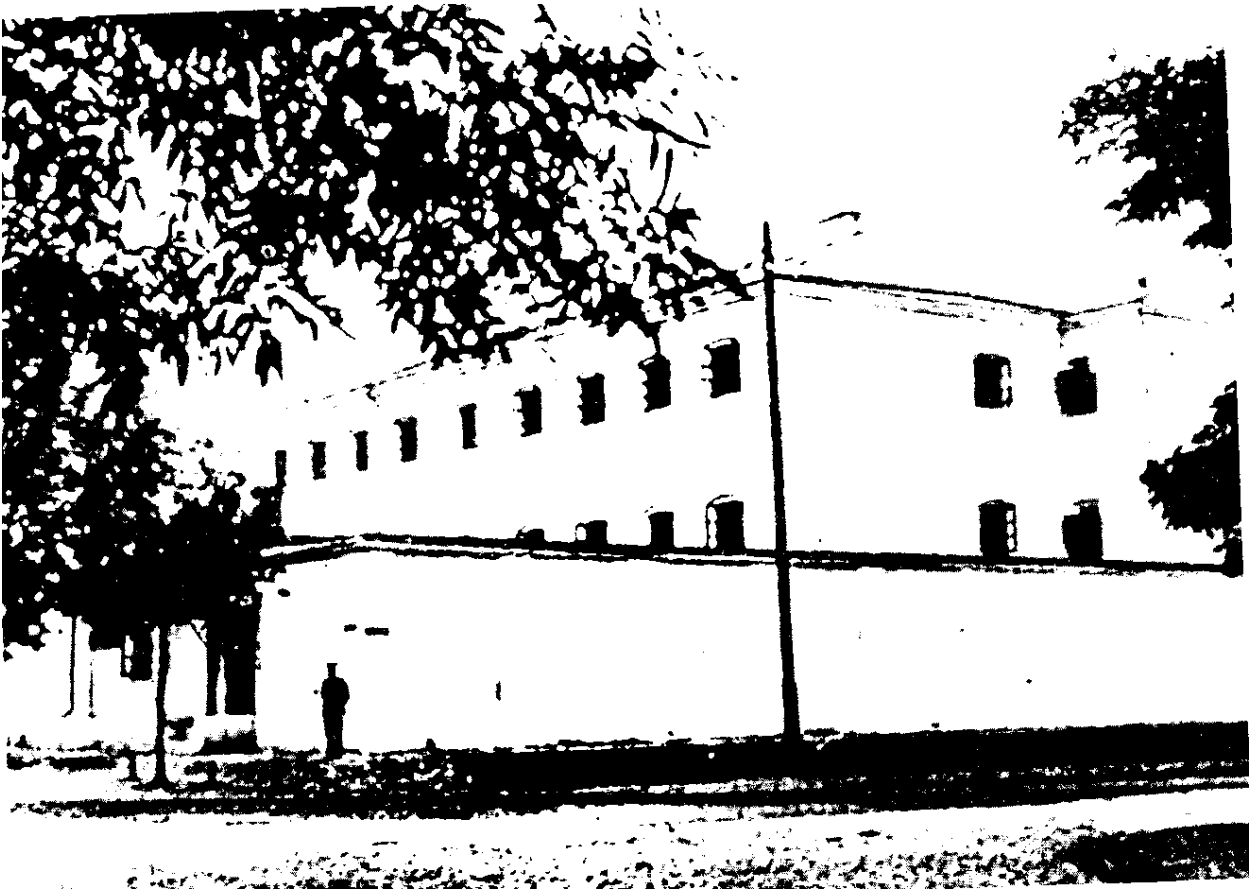
Матрикул (залікова книжка) студентки Володимир-Волинської педагогічної школи Н.В. Байчак 1940-1941р.р. З фондів ВКМ.

Луцька в'язниця .Фото з фондів ДАВО

Володимир – Волинська в'язниця .Фото з фондів ДАВО

Ковельська в'язниця .Фото з фондів ДАВО

"УТВЕРЖДАЮ"

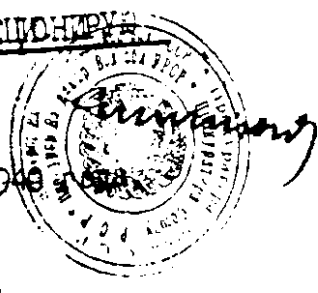
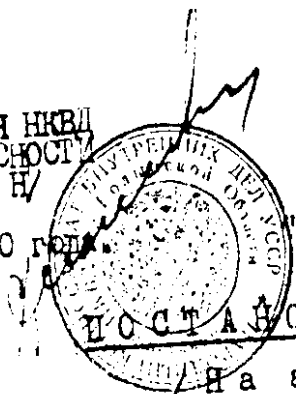
НАЧ ОБЛ УПРАВЛЕНИЯ НКВД
КАПИТАН ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
С И Н И Ц Ы Н

28 ноября 1940 года

АРЕСТ САНКЦИОНЕРУ

ОБЛПРОКУРОР

28 ноября 1940

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

На арест /

гор. Луцк, ноября "28" дня. 1940 года.

Я, Мл. Следователь Следчасти УНКВД по Волынской области, КОЦЮ, рассмотрев поступившие в УНКВД материалы о преступной деятельности КОРЮЛКА Дмитрия Григорьевича, 1887 года рождения, уроженца и жителя с. Княгинино, Луцко-го района, Волынской области, крестьянин-середняк, работал в своем сельском хозяйстве, -

НАШЕЛ:

Что КОРЮЛКА Дмитрий Григорьевич является хозяином конспиративной квартиры, перепрыгивал в своем доме членов ОУН, находящихся на нелегальном положении, -

ПОСТАНОВИЛ:

КОРЮЛКА Дмитрия Григорьевича, проживающего в селе Княгинино, Луцкого района - подвергнуть аресту и обыск

Мл. Следователь Следчасти УНКВД
КОЦЮ

"СОГЛАСЕН"

ЗАМ НАЧ СЛЕДЧАСТИ УНКВД ПО ВО
КАПИТАН ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
ДРИБИЧЕВИЧ

4/мгп

ПОСТАНОВЛЕНИЕ:

/ О предъявлении обвинения /

1940 года декабря м-ца "14" дня г. Луцк.

Я, Мл. Следователь Следчасти УНКВД по Волинской области, - КОПКО, рассмотрев материалы следдела № 38905 и приняв во внимание, что КОРОЛЮК Дмитрий Григорьевич, 1887 года рождения, уроженец и житель с. Княгининок Луцкого района Волинской области достаточно изобличается в том, что является содержателем консквартир, скрывал в своем доме членов ОУН, находящихся на нелегальном положении.

ПОСТАНОВИЛ:

На основании ст. 126 и руководствуясь ст. 127 УПК УССР привлечь КОРОЛЮКА Дмитрия Григорьевича в качестве обвиняемого по ст. 20-54-2-11 УК УССР, о чем объявить обвиняемому под расписку в настоящем постановлении.

Копию настоящего постановления направить прокурору.

[Подпись]
МЛ. СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДЧАСТИ УНКВД ПО В/О
/ КОПКО /

СОГЛАСЕН: СЛ. СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДЧАСТИ УНКВД ПО В/О
МЛ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
/ ОРЕХОВ /

УТВЕРЖДАЮ: НАЧ СЛЕДЧАСТИ УНКВД ПО ВО
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
/ ДВОРКИН /

Постановление мне объявлено "14" *[Подпись]* 1940 г.
[Подпись]
/ Подпись обвиняемого /

Володимир-Волинського

Р а й о н у
С/р *Микучині*

№ *578*
„*18*“ *березня* 1940 р.

Д о в і д к а.

Дана гр. *Янчуку Захару Леоні-*
Довні..... про те, що він є дійсно мешканець

Микучині..... Володимир-Волинського

району, народження *1912* року. Про що й свідчиться.

Голова сільради
Косачук *Литвинчук*

НКО СССР
ВОЛЫНСКИЙ УЕЗДНЫЙ
ВОЕННЫЙ КОМИССАРИАТ

№ 142
8 " Апреля 1940 г
г. Владимир Волыnsk

Временное удостоверение

Пред'явитель сего военнообязанный Личук
Захар Леонидович
года рождения 1912 проживающий в селе
Миньлигах
(село, район, область)

Принят на военный учет военнообязанных:
состав рядовой № ВУС 1
(рядовой, мл. и/с, к/с, должностная квалификация)

Удостоверение выдано взамен воинского билета.
Действительно по 1-го января 1941 г.

Владимир-Волынский
уездный военный комиссар Монз (АГРАНОВИЧ)

Довідка про вибуття З.Л.Янчука із зіслання. З фондів архіву УСБУ у Волин.обл.